

54

NET WERK

722-723

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

To be or not to be
a global historian,
that's the question

William McNeill, de Erasmus Prijs 1996 en 'global history' volgens Fred Spier

Niet Prins Bernhard, zoals sommige kranten meldden, maar Prins Willem-Alexander sprak op 11 december 1996 de laudatio uit voor William McNeill, die in het Koninklijk Paleis die dag de Erasmusprijs ontving. En eigenlijk was het ook wel passend dat een afgestudeerde historicus die woorden uitsprak.

Onder milieu- en hygiëne- en medische historici is William McNeill (geboren in 1917 te Vancouver) bekend vanwege zijn besteseller 'Plagues and people' (1976). Maar dit werk is slechts een bouwsteen bij zijn eigenlijke project: het schrijven van wereldgeschiedenis. Een sleutelbegrip bij dit ondernemen is 'contact'. Dit geldt ook voor **Plagues and people**, waarin hij de gevolgen van de onderlinge contacten tussen culturen voor gezondheid en demografie bestudeert. Waar de ene bevolking over eeuwen heen een aanpassing had doorgemaakt in haar verhouding tot micro-organismen, bleken dezelfde micro-organismen verwoestend te werken op een groep die daarop niet was voor-

bereid. Een nadeel van de werkwijze van McNeill is dat hij moet uitgaan van secundaire literatuur die niet geschreven is voor het doel dat hij nastreeft. Historici voor wie de relatie van de onderzoeker tot de primaire bron en de bronnenkritiek een belangrijke basis vormen voor hun vak, hebben daarom ook kritiek uitgeoefend op de wijze waarop McNeill zijn materiaal ondergeschikt maakt aan de interpretatie. McNeill werkt inductief vanuit een grote hoeveelheid leesvoer die hij in korte tijd op zeer efficiënte wijze doorneemt om hypothesen op te stellen en vertelt vervolgens een verhaal dat hij selectief illustreert aan de hand van de doorgenomen literatuur. Daarmee lukt het hem boeiende syntheses onder een ruim publiek te brengen. Het zijn meeslepende panorama's. Niet voor niets heeft William McNeill de biografie van Arnold Toynbee geschreven, al volgt hij de theses van zijn voorganger niet.

Het was daarom geen complete verrassing dat hij het bedrag dat hij ontving (f 300.000) wilde stellen in dienst van het bedrijven van de geschiedenis van 'global history'. De ene helft gaat naar Engeland (Ashmolean Museum), de andere helft naar Nederland, met name de groep van Prof. dr. Johan Goudsblom en dr. Fred Spier. Het opmerkelijke hierbij is dat de begunstigden geen

historici pur sang zijn, maar in de ogen van historici historiserende sociologie bedrijven. Daaraan heeft William McNeill zich allerminst gestoord.

Fred Spier is de auteur van *The structure of Big History. From the Big Bang until today*, waarin hij in zijn eerste hoofdstuk nadrukkelijk verwijst naar William McNeill. Verder noemt hij Fernand Braudel, J.M. Roberts, Oswald Spengler, Leften Stavrianos en Arnold Toynbee als voorbeelden van 'Big Historians'. Immanuel Wallerstein komt nog wel ter sprake in een ander gedeelte van het werk. Karl Marx, toch wel een bekende 'Big Historian', komt in het rijtje niet voor. Wij leven in een tijd van ontkenning van de betekenis van Marx als analyst van de wereldgeschiedenis, maar net zo als de golfbeweging Toynbee en Spengler opnieuw onder de aandacht brengt, komt de tijd van Marx waarschijnlijk weer.

Een teken des tijds is het ook dat de term 'systeem', althans bij Spier, niet meer in zwang is. Centraal in zijn betoog komt het begrip 'regime' naar voren, enigszins verwarrend omdat zowel historici als geografen deze term allang met een andere invulling hanteren. Het begrip wordt zo breed toegepast dat het door terminologische inflatie wordt bedreigd. Aan die term is

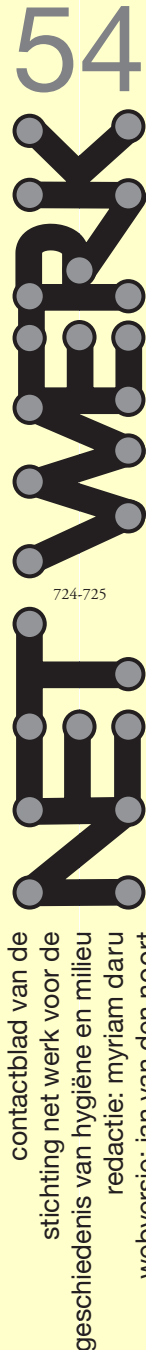
ook a priori geen verklarende kracht te ontnemen zonder precisering van historische processen en structuren. En als deze nu eenmaal zijn uiteen-gerafeld, is het de vraag of het nodig en zinvol is om van een regime te spreken. Aan de andere kant kan het geen kwaad als Nederlandse historici geconfronteerd worden met de scheppers van brede historische panorama's. Huizinga en Slicher van Bath hebben zich daaraan gewaagd en behoren daarmee tot de weinige in het buitenland bekende Nederlandse historici. (M.D.)

Spier, F. *The structure of Big History. From the Big Bang until today*, (Amsterdam: Amsterdam University Press, 1996), ISBN 90 5356 220 6, 113 blz.

John R. McNeill

Another unsustainable century: global environmental history since 1900

Niet geheel toevallig gaf John R. McNeill op 9 december j.l. een lezing aan de Amsterdamse School voor Sociaal Wetenschappelijk Onderzoek. te Amsterdam op uitnodiging van J. Goudsblom en F. Spier. Hij is de zoon van William McNeill, en is net als zijn

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

vader en grootvader historicus. John McNeill doceert aan de Georgetown University, Washington D.C. De laatste jaren heeft zijn onderzoeksgebied zich steeds meer verplaatst naar de milieugeschiedenis. In 1992 publiceerde hij *The mountains of the Mediterranean world: an environmental history*. Hij bereidt een boek voor over 'global environmental history', dat het thema anders benadert dan het werk van Ponting, *A green history of the world*. In zijn lezing presenteerde hij de uitgangspunten van zijn toekomstig boek. Een van de kernpunten is het verschil tussen de twintigste eeuw en voorgaande eeuwen. John McNeill spreekt van een 'hyper carbon age' en laat aan de hand van een aantal indexcijfers zien welke ombuiging de twintigste eeuw voorstelt. Veel aandacht heeft hij voor water en de niet-duurzame wijze waarop in diverse regio's van de aardbol daarmee omgesprongen wordt. Hij stelt vast dat veel niet-duurzaam gedrag in het verleden en tegenwoordig op routine stoelt, dat het voor vele mensen generaties lang aantrekkelijk kan zijn. Bovendien leidt het niet per definitie tot een ramp, tenminste niet binnen het tijdspectief van een enkele generatie. Derhalve kan een ombuiging niet verwacht worden zonder bewuste strategische ingrepen op wereldniveau.

McNeill, J. R. *The mountains of the Mediterranean world : an environmental history*, (Cambridge ; New York: Cambridge University Press, 1992) Studies in environment and history, ISBN 0521332486 (hardback), xvii, 423 blz.

Milieugeschiedenis: enkele interpretaties

Nog steeds is er betrekkelijk weinig theoretische reflectie over milieugeschiedenis als wetenschappelijk gebied. Op zoek naar de kern van het vak, komen we wel wat citaten tegen:

"Environmental history unites the oldest themes with the newest in contemporary historiography: the evolution of epidemics and climate, those two factors being integral parts of the human ecosystem; the series of natural calamities aggravated by a lack of foresight...; the destruction of Nature, caused by soaring population and/or by the predators of industrial overconsumption; nuisances of urban and manufacturing origin, which lead to air or water pollution; human congestion or noise levels in urban areas, in a period of galloping urbanization." Emmanuel Le Roy Ladurie, "Histoire et Environnement," the-manummer van *Annales* (1974),

geciteerd in Donald Worster, *The Ends of the Earth* (New York: Cambridge University Press, 1989), p. 291.

“Any explanation of environmental change should account for the mutually constitutive nature of ecology, production, and cognition, the latter at the level of individuals, which we call ideology, or at the societal level, which in the modern world we call law ... To externalize any of the three elements ... is to miss the crucial fact that human life and thought are embedded in each other and together in the non-human world.”

Arthur McEvoy, “Toward an Interactive theory of Nature and Culture: Ecology, Production, and Cognition in the California Fishing industry,” *Environmental Review* 11, no. 4 (Winter 1987): 289-305, citaat pp. 300-301.

“From [environmental] histories we can infer the modes of thought and behavior that are more likely than others to be detrimental to the environment we want to live in. A primary element of such histories should be the social analysis of scientific knowledge construction, because many technologies that are science-based cause so many environmental problems.”

⁴/₅ Elizabeth Ann R. Bird, “The Social Construction of Nature: Theoretical Approaches to the History of Environmental Problems,” *Environmen-*

tal Review 11, no. 4 (Winter 1987): 255-264, citaat p. 255.

“Imperialism engenders a particular type of ecological drama involving several characteristic phases or acts. The play has been repeated many times, and as with all classical drama, the plot is now well understood. Indeed some might argue that there is a depressing repetitiveness to the successive enactments of the colonial eco-drama, as if man and nature knew how to write only one scenario and insisted upon staging the same play in theater after theater on an ever-expanding worldwide tour.”

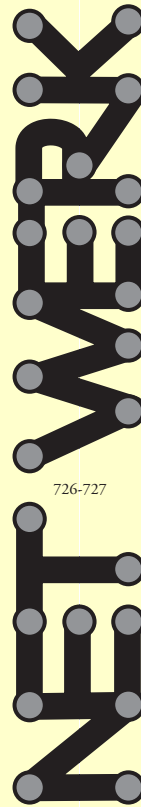
Timothy Weiskel, “Agents of Empire: Steps Toward an Ecology of Imperialism,” *Environmental Review* 11, no. 4 (Winter 1987): 275-88, zie p. 275.

“Within the various acts of the eco-drama should be included scenes in which men’s and women’s roles come to center stage and scenes in which Nature ‘herself’ is an actress.”

Carolyn Merchant, “Gender and Environmental History,” *Journal of American History*, 76, no. 4 (March 1990): 1117-1121, citaat p. 1121.

“The great task for environmental historians is to record and analyze the effects of man’s recently achieved control over the natural world. What is needed is a longer-term global, comparative, historical perspective that treats the environ-

54

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

726-727

ment as a meaningful variable.”
John Richards, “Documenting Environmental History: Global Patterns of Land Conversion,” *Environment* 26, no. 9, (1984), citaat p. 37.

“The environmental historian participates in the gulf between the ecological ideal and historical reality, between the two cultures of science and the humanities, and between disinterested objectivity and the ethical obligation of advocacy.”
John Opie, “Environmental History: Pitfalls and Opportunities,” *Environmental Review* 7 (1983): 8-16, citaat p. 15.

“Environmental history... refer[s] to the past contact of man with his total habitat. . . . The environmental historian like the ecologist [s]hould think in terms of wholes, of communities, of interrelationships, and of balances.”

“Environmental history fit[s] into the framework of New Left history. [It is] history “from the bottom up,” except that here the exploited element [is] the biota and the land itself.”

Roderick Nash, “American Environmental History: A New Teaching Frontier,” *Pacific Historical Review* 41: 362-372 (1972), citaten p. 363.

Planvorming op het kruispunt van verleden en toekomst

Hoe bruikbaar is historisch-ecologisch onderzoek van het natuurlijk archief?

Namaak is vaak echter dan het echte, met deze uitspraak van Umberto Eco opende dagvoorzitter Peter Dauvellier het symposium Planvorming op het kruispunt van verleden en toekomst. Met het citaat doelde ⁵/₆ Dauvellier op het hoge “herstel” en “oer” gehalte van allerhande plannen voor natuur en landschap. Terwijl de namaakwerkelijkheid als echter wordt ervaren dan de werkelijkheid zelf, gaan we uiterst slordig om met de werkelijkheid, het geheugen van onze maatschappij. Historische documenten verzuren en moderne gegevensbestanden in computers kunnen niet meer worden geraadpleegd door veranderingen in computersystemen. Het landschap is misschien wel “the last frontier” als geheugen van de samenleving.

Het symposium “Planvorming op het kruispunt van verleden en toekomst; Hoe bruikbaar is historisch-ecologisch onderzoek aan het natuurlijk archief” vond plaats op 8 november j.l. in Kasteel Groeneveld te Baarn. Het was het tweede symposium van de WLO-Werkgroep

Historische Ecologie, georganiseerd met de WLO-Werkgroep Theorie in Praktijk en de Palynologische Kring. Doel van het symposium was planvormers en beleidsmakers in contact te brengen met diverse soorten historisch-ecologisch onderzoek van het natuurlijk archief en te discussiëren over het nut dat dergelijk onderzoek kan hebben voor planvorming. De belangstelling hiervoor bleek groter dan de organisatoren hadden durven hopen, 30 tot 40 belangstellenden moesten worden teleurgesteld omdat de zaal, met 95 deelnemers, volledig vol was.

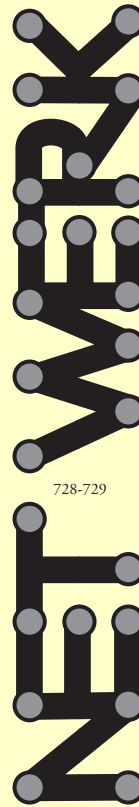
Roel During, voorzitter van de WLO-Werkgroep Historische Ecologie, hekelde in zijn inleiding op het thema de eenvormigheid van de uitgangspunten voor het natuurbeleid. Voor ons gevarieerde landschap staan 132 natuurdoeltypen te beschikking en een handjevol referentiebeelden. Daarbij wordt bij de uitwerking van plannen voor natuurontwikkeling het "geheugen" van het landschap volledig uitgewist. Tussenwegen, waarbij natuurontwikkeling rekening houdt met de informatie in het landschap, worden zelden bewandeld. Dat dit anders zou moeten illustreerde *During* aan de hand van een antiquarisch boek dat was gerestaureerd en voorzien van een modern kaft. De restauratie was echter zodanig uitgevoerd dat met stoom op eenvoudige

wijze het moderne kaft weer verwijderd zou kunnen worden, zonder het eigenlijke boek te beschadigen.

Loes van Wijngaarden van het Ecologisch Laboratorium van de Vakgroep Europese Archeologie van de Universiteit van Amsterdam gaf een overzicht van de verschillende soorten natuurlijk archief, de beschikbaarheid ervan en de manieren waarop er onderzoek aan gedaan kan worden. Aan de hand van stuifmeelkorrels (pollen), zaden, houtresten en houtskool kan een reconstructie gemaakt worden van de begroeiing. Ook veranderingen in de begroeiing kunnen worden afgelezen. Naast plantenresten wordt ook onderzoek verricht aan de fauna. Er wordt momenteel een GIS (geografisch informatie systeem) opgebouwd waarin vondsten van diersoorten worden opgenomen. Zo kunnen verspreidingskaartjes worden gemaakt van vondsten van de Bruine beer in Nederland. De fossiele resten geven vaak veel informatie over de milieuomstandigheden in een bepaald gebied. Diatomeen (kiezelwieren) zijn bijvoorbeeld uitstekende indicatoren omdat zij een uiterst smalle tolerantie hebben voor bijvoorbeeld het zoutgehalte.

Dat er geen sprake kan zijn van één soort "oernatuur" voor de Nederlandse situatie werd duidelijk uit de bijdrage van *Frans Bunnik* van de

54

728-729

6/7

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

Vakgroep Paleobotanie en Palynologie van de Rijksuniversiteit Utrecht. De normale situatie van de laatste 2,3 miljoen jaar is een ijstijd, met als referentiebeeld een arctische steppevegetatie. De warmere perioden zijn slechts kortdurende verstoringen hierin. In de huidige warme periode, het Holoceen, is de successie van steppe naar loofbos voortdurend beïnvloed door de mens. *Bunnik* wees er op dat als men bij natuurontwikkeling kiest voor natuur met natuurlijke processen, aan die processen ruimte, maar vooral ook tijd, gegeven dienen te worden. Kennis over deze processen, die zich over zeer lange tijdsperiodes uitstrekken, kan alleen met paleo-ecologisch onderzoek verworven worden.

Bas van Geel, van het Hugo de Vries Laboratorium van de Universiteit van Amsterdam gaf, als voorbeeld van de mogelijkheden die historisch-ecologisch onderzoek aan het natuurlijk archief biedt, een schets van de vegetatieontwikkeling in laag Nederland. De dikke veenpakketten hier bevatten vaak wel tot 6000 jaar vegetatiegeschiedenis. Het onderzoek maakte het mogelijk de ontwikkeling van een ondiep meer via diverse moerasstadia tot de vorming van hoogveen te schetsen. Hieruit bleek ondermeer dat de successie niet altijd in dezelfde richting verloopt. Bovendien bleek ook uit zijn onderzoek dat de ontwikkelingen

vaak zeer veel tijd nodig hebben. De successie blijft vaak gedurende lange tijd, tot wel enkele honderden jaren, in een bepaald stadium steken.

Coreferent *Allard van Leerdam* van IWACO confonteerde de kennis die *Bas van Geel* had gepresenteerd met de vragen uit de praktijk van de natuurontwikkeling in laag-Nederland. Daarbij kan historisch-ecologische informatie dienen als bron van informatie en inspiratie. Kennis van processen is daarbij wezenlijker dan kennis van patronen. Historisch-ecologische referenties kunnen aanwijzingen geven voor wat wel en niet mogelijk is.

De serie voorbeelden werd vervolgd met een schets van de ontwikkeling van het rivierengebied, door *Leendert Louwe Kooimans*, hoogleraar aan het Instituut voor Prehistorie van de Rijksuniversiteit Leiden. In het rivierengebied heeft gedurende 6000 jaar sedimentatie plaatsgevonden. Er heeft zich een omvangrijk natuurlijk bodemarchief gevormd. De vaak gebruikte actuo-referentiebeelden zijn niet echt te vergelijken met wat het rivierengebied in het verleden was. Zo is het Rijnstrangengebied bij Lobith geen actief riviersysteem meer en zijn de bossen langs de Loire en de Donau niet vergelijkbaar met een natuurlijke situatie in ons land. Volgens *Louwe Kooimans* moet bij de keuze van referentiebeelden nagedacht worden

over de vraag welk verleden gekozen wordt. Men moet daarbij afwegen of dit verleden wel past in de doelstellingen van natuur- en landschapsontwikkeling. Daarbij mag de ontwikkeling van het landschap niet gezien worden zonder de mens.

$\frac{7}{8}$

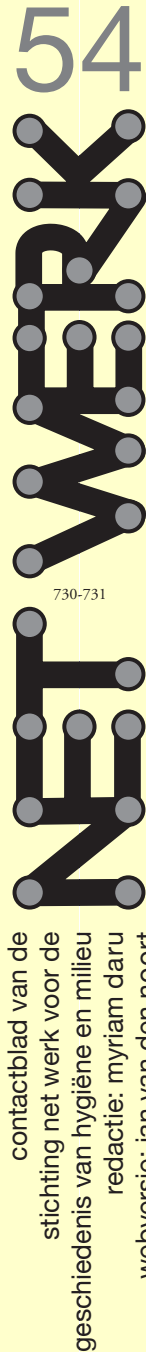
Coreferent *Wouter Helmer* van Strooming BV betoogde dat bij natuurontwikkeling in het rivierengebied veel gebruik gemaakt wordt van historische informatie om processen te leren kennen. Bij de uiteindelijk planvorming gaat het echter om de afweging van de identiteit van het huidige landschap tegen de nieuwe claims op het landschap in samenhang met de natuurlijke potenties.

Volgens *Gert-Jan Baaijens* van IKC-Natuurbeheer te Wageningen bestaan bij natuurontwikkelingsprojecten veel misverstanden over de natuurlijkheid van beken in het landschap van de hogere zandgronden. Hij wees op vele verschijnselen die wijzen op menselijk ingrijpen in de waterloopjes, beken lopen niet door de laagste delen van een dal, lijken zelfs de echte natte plekken te mijden, meanderen niet actief en doorsnijden soms zelfs dekzandruggen. Volgens Baaijens was het hoofddoel van het gegraveerde beken de wens om water te kunnen gebruiken voor het bevoeden van hooilanden. De beken zijn volgens hem een door menselijk ingrijpen ontstaan

fenomeen. In de natuurlijke situatie konden in de laagten uitgestrekte kalkmoerassen worden aangetroffen. Baaijens pleitte er daarom ook voor om niet alle beken te voorzien van meanders, maar ook beekdalen af te snoeren en er weer uitgestrekte moerassen te laten ontstaan.

Henk Wolfert, geomorfoloog bij DLO-Staring Centrum, ging in op onderzoek dat was verricht over het historische meandergedrag van kleine rivieren als de Dinkel en de Overijsselse Vecht. Het onderzoek was verricht om kennis te verzamelen voor natuurontwikkeling langs deze riviertjes. Hiervoor werd een historische kaartanalyse uitgevoerd en werden de afzettingen in het rivierdal onderzocht. Er bleek een enorme historische variatie te bestaan tussen de verschillende rivieren en binnen het riviertraject zelf. Deze variatie was afhankelijk van het waterregime en het landschap. Bij de Overijsselse Vecht bleek dat in het middentraject de meeste dynamiek optrad; het advies aan de opdrachtgever was dan ook juist daar plannen te ontwikkelen voor het herstel van actieve rivierprocessen. Wolfert concludeerde uit zijn onderzoek dat veel ruimte nodig is voor het herstel van processen.

Joep Dirks
WLO-Werkgroep
Historische Ecologie

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

Werk in uitvoering:

Jo Swabe

en de mens-dier relatie
(de volgende tekst bevat uittreksels
van de web-pagina van Jo Swabe op
internet.)

In March 1993, I embarked upon a four year doctoral research project on the relationship between humans and other animals at the Amsterdam School for Social Science Research, University of Amsterdam, The Netherlands. This project is funded by my employers - the Amsterdam School - and is supervised by the Amsterdam sociologists Prof. dr. J. Goudsblom and Dr. B. van Heerikhuizen. The project is, however, very much my own brainchild. The chief focus of the project is upon the changing nature of the relationship between humans and domesticated animals and the origins and development of animal medicine.

$\frac{8}{9}$

My approach is sociological, largely influenced by the work of Norbert Elias and his disciples. The long-term scope of my project reflects my broader interest in process sociology. My dissertation attempts to trace the changes in human-animals relations and evolution of veterinary medicine from the domestication of animals, some 10,000 years ago, to the present-day. It is indeed an ambitious project, that is being written in a similar vein to Johan Goudsblom's *Fire and Civilisation* (1992). The work of the 'world historian', William H. McNeill, has also been of considerable influence to my work, particularly with respect to his great works *The Rise of the West* (1963) and *Plagues and Peoples* (1976). My project is due for completion Spring 1997.

Key questions

1. How and to what extent have (domesticated) animals been used to meet human needs throughout the course of history?
2. What are the origins and consequences of human dependency on particular species of animals, most particularly in terms of health, prosperity and the advancement of human civilisation?
3. Given the extent of our dependency upon domesticated animals to service not only our most basic, but also ancillary needs, it is vital that they be kept fit and free from disease. What measures - both past and present - have been taken to ensure that domesticated animals remain of optimum utility to people and do not threaten the social, economic and physical health of human communities?

Key questions

1. How and to what extent have (domesticated) animals been used to meet human needs throughout the course of history?
2. What are the origins and consequences of human dependency on particular species of animals, most particularly in terms of health, prosperity and the advancement of human civilisation?
3. Given the extent of our dependency upon domesticated animals to service not only our most basic, but also ancillary needs, it is vital that they be kept fit and free from disease. What measures - both past and present - have been taken to ensure that domesticated animals remain of optimum utility to people and do not threaten the social, economic and physical health of human communities?

The current working title of my project is 'Animal Health and Human Civilisation: A Historical Sociological Account of Changing Human-Animal Relations and the Rise of the Veterinary Regime.'

swabe@pscw.uva.nl

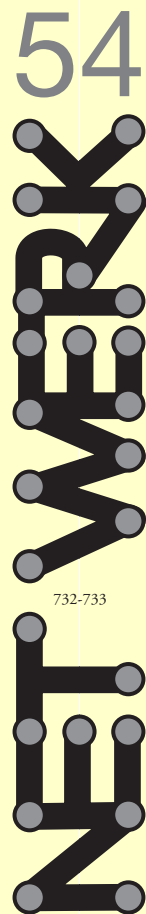
<http://www.xs4all.nl/~ianmacd/jo>

Signalementen

De gegevens voor deze signalementen komen van uiteenlopende, soms obscure bronnen. Er is getracht om ze daar waar nodig aan te vullen. Waar dit te omslachtig bleek, heb ik de voorkeur gegeven aan de signaleringswaarde boven de volledigheid. In principe zijn de gesignaleerde publicaties recent, maar als interessante, wat oudere referenties pas kort geleden zijn ontdekt, worden zij hier desondanks opgenomen (Myriam Daru).

- Aisenberg, A. R., **Contagious disease and the government of Paris in the age of Pasteur**, Dissertatie Yale University (1993).
- Andersen, A. en R. Ott **Ingenieurswissenschaftliche Risikoperzeption in der Phase der Hochindustrialisierung**, (Bremerhaven: Wirtschaftsverlag, 1995), ISBN 3-89429-528-7, 206 blz.
- Anderson, D. en R. Grove (eds.) **Conservation in Africa: people, policies, and practice**, (CUP), ISBN 0-521-34990-7, 355 blz. £ 22.95.
- Arnold, D., **The problem of Nature**, (Oxford: Blackwell, 1996), ISBN 0-631-19021-x; 0-631-17732-9, 224 blz. gebonden £ 44.00.
- (ed.) **Warm climates and western medicine**, (Amsterdam/Atlanta: Rodopi, 1996).

- Béal, J. -Cl. (ed.) **L'arbre et la forêt, le bois dans l'antiquité. Une table-ronde, Institut d'Archéologie et d'Histoire de l'Antiquité classique** (Maison de l'Orient Méditerranéen) 18 février 1994, Université Lumière-Lyon II, (Paris: De Boccard, 1995), ISBN 2-9505633-2-5, 104 blz.
- Benöhr, H. P., F. J. Brüggemeier en M. Klöpfer **Schübe des Umweltbewusstseins und der Umweltrechtsentwicklung. Studien zum Umweltstaat**, (Bonn: Economica, 1995), ISBN 3-87081-275-3, 144 blz. DM 44,80.
- Bertran-Moya, J., **Las grandas epidemias de peste en la Barcelona de los siglos XVI y XVII. Un estudio de historia social**. Dissertatie, Universidad Autonoma de Barcelona (Barcelona: 1995).
- Boomgaard, P., **Historicus in een papieren landschap**, (Leiden: KITLV Uitgeverij, 1996), ISBN 90 6718 106 4. f 12,50.
- Bouma, M. J. en H. J. van der Kaay, 'The El Nino southern oscillation and the historic malaria epidemics on the Indian subcontinent and Sri-Lanka: an early warning system for future epidemics?', **Trop. Med. Int. Health**, jrg. 1 (1996) 1, pp. 86-96.
- Brüggemeier, F., **Das unendliche Meer der Lüfte. Industrialisation, Umweltverschmutzung und Risikobewusstsein im 19. Jahrhundert**, (Essen: Klartext,

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

- 1996), ISBN 3-88474-509-3. ca DM 49.-.
- Bryson, R. A., 'Environment, environmentalists, and Global Change: a skeptic's evaluation', **New Literary History**, jrg. 24 (1993), pp. 783-795.
- Cittadino, E. **Nature as Laboratory. Darwinian Plant Ecology in the German Empire (1880-1990)**, (Cambridge/New York: Cambridge University Press, 1990), ISBN 0-521-34045-4, xi, 199 blz. \$ 44.50.
- Cloudsley, T., 'Ideas of Nature in the European imagination', **History of European Ideas**, jrg. 20 (1995) 1-3, jan., pp. 333-340.
- Colombijn, F. en R. Raben, 'Et in urbe ecologia. A short review of ecological-historical studies of Indonesian towns', **Indonesian Environmental History Newsletter**, (1996) 8, pp. 1-8.
- Dekker, C. en M. Mijnsen-Dutilh, **De Eemlandsche Lege Landen. Ontginningen rond de mond van de Eem in de 12e en 13e eeuw**, (1995).
- Descola, P. en G. Pálsson (eds.) **Nature and Society. Anthropological perspectives**, (London/New York: Routledge, 1996) European Association of Social Anthropologists, ISBN 0 415 13216 9, 310 blz.
- Duchêne, V. **150 jaar stadsgas te Leuven. een episode uit de geschiedenis van de Belgische ener-**
- giesector**, (Deurne: MIM, 1995), ISBN 90 341 0866 X, 165 blz.
- Dufresne, M., 'Ville et prison: discours d'hygiénistes à Montréal au cours de la deuxième moitié du XIXe siècle', **Criminologie**, jrg. 28 (1995) 2, autumn, pp. 109 - 130.
- Eckel, B., **Die Entwicklung der Wasserversorgung und Abwasserentsorgung in Mainz**. Dissertatie Universiteit Mainz (Mainz: 1996).
- Ellen, R. en K. Fukui (eds.) **Redefining nature : ecology, culture and domestication**, (Oxford [etc.]: Berg, 1996) Explorations in anthropology, ISBN 1-85973-130-9 1-85973-135-X pbk, xxii, 664 blz. \$ 19.95.
- Enderlin Cavigelli, R. **Risiko und Konflikt**, (Stuttgart/ Wien: Verlag Paul Haupt Bern, 1996), ISBN 3-258-05422-3, 208 blz. Fr. 48.- / DM 54.- / öS 394.-
- Evenden, M. D., 'The laborers of Nature: economic ornithology and the role of birds as agents of biological pest control in North American agriculture, ca. 1880-1930', **Forest & Conservation History**, jrg. 39 (1995) october, pp. 172-183.
- Geus, M. de, **Ecologische utopieën**, (Utrecht: Jan van Arkel, 1996), ISBN 90 6224 376 2.
- Gilhaus, U. **Schmerzskinder der Industrie. Umweltverschmutzung, Umweltpolitik und sozialer**

Protest im Industriezeitalter in Westfalen 1845-1914, (Paderborn: Schöningh, 1995) Forschungen zur Regionalgeschichte, nr. 12, ISBN 3-506-79584, 601 blz. DM 84.-.

Gloy, K. **Das Verständnis der Natur. Geschichte des ganzheitlichen Denkens**, (München: Beck, 1996), 280 blz.

Gloy, K. **Natur- und Technikbegriffe, historische und systematische Aspekte von der Antike bis zur ökonomischen Krise**, (Bonn: Bouvier, 1996), ISBN 3-416-02602-0, ca viii, 266 blz. ca DM 59.-.

Goody, J., 'Man and the Natural World', *Environment and History*, jrg. 2 (1996) 3, pp. 255-270.

Gottlieb, R. (ed.) **This sacred earth: religion, nature, environment**, (New York & London: Routledge, 1996), ISBN 0-415-91232-6, 500 blz. \$ 65.-.

Grove, R. H. **Green Imperialism: colonial expansion, tropical island Edens and the origins of environmentalism, 1600-1860**, (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), ISBN 0 521 40385 5, xiv + 525 blz. \$18.75.

Grove, R., V. Damodaran en S. Sangwan **Nature and the Orient: essays on the environmental history of South and Southeast Asia**, (Oxford: Oxford University Press, 1995).

Guha, R. **Social Ecology**, (Delhi: OUP, 1994), ISBN 0-19-563113-7, 300 blz. \$ 29.95.

Hamlin, C., 'Finding a function for public health: disease theory or political philosophy?', *Journal of Health Politics*, jrg. 20 (1995) 4, winter, pp. 1025-1031.

Hardy, A., 'Epidemics, plagues and other scourges', *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, jrg. 31 (1995) 2, apr., pp. 162-167.

Heymann, M. **Die Geschichte der Windenergiegewinnung 1890-1990**, (Frankfurt/New York: Campus, 1995), pp. 148.

Hipkins, S. en S. F. Watts, 'Estimates of air pollution in York: 1381-1891', *Environment and History*, jrg. 2 (1996) 3, pp. 347-358.

Hoffman, A. J., 'Trends in corporate environmentalism. The chemical and petroleum industries 1960-1993', *Society and natural resources*, jrg. 9 (1996) 1, pp. 47 - 64.

Hughes, C. G., 'The piper's dance: a paradigm of the collective response to epidemic disease', *International Journal of mass emergencies and disasters*, jrg. 11 (1995) 2, august, pp. 227 - 144.

Hughes, J. D., 'Ecology and Development as Narrative Themes of World History', *Environmental History Review*, jrg. 19 (1995) Spring, pp. 1-16.

Kaufmann-Hayoz, R. en A. Giulio (eds.) **Umweltproblem Mensch**, (Bern: Haupt, 1996), 576 blz.

11
12

54

NETWERK

734-735

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

Kloepfer, M., **Beiträge zur Umweltrechtsgeschichte im 19. Jahrhundert**, (Bonn: Economica, 1995).

Kloepfer, M., C. Franzius en S. Reinert **Zur Geschichte des deutschen Umweltrechts**, (Berlin: Duncker & Humblot, 1994), ISBN 3-428-08108-0, 169 blz. DM 98.-.

Lash, S., B. Szerszynski en B. Wynne **Risk, environment and modernity. Towards a New Ecology**, (1996), ISBN f 47,10, 294 blz.

Lees, R. E., 'Epidemic diseases in Glasgow during the 19th century', *Scott. Med. Journ.*, jrg. 41 (1996) 1, feb., pp. 24 - 27.

Leeuw, S. van der, (ed.), **L'homme et la degradation de l'environnement. XVe Rencontres internationales d'archeologie et d'histoire d'Antibes, Sophia Antipolis 20-21-22 octobre 1994** (APDCA, 1995) 514 blz.

Leininga, J. R., **Arctische walvisvangst in de achttiende eeuw. De betekenis van Straat Davis als vangstgebied**, (Dissertatie Groningen 1995; Amsterdam: De Bataafsche Leeuw, 1995), ISBN 90 6707 365 2.

Lemon, J. T., **Liberal dreams and Nature's limits. Great cities of North America since 1600**, (Don Mills: Oxford University Press Canada, 1996), ISBN 19-5407938.

Lewis, C. H., 'Telling Stories About the Future: Environmental History and Apocalyptic Science',

Environmental History Review, jrg. 17 (1993) Fall, pp. 43-60.

Löffler, T., **Wasserversorgung in der Geschichte**, (Fraunhofer Informationszentrum Raum und Bau, 1995), ISBN 3-8167-1799-3. DM 42.-.

Marschall, I., **Die Geschichte der Wasserversorgung des rechtsrheinischen Teils des Rhein-Sieg-Kreises und der Stadt Bonn**. Dissertatie Universiteit Bonn (Bonn: 1996).

Massa, I., 'Historical approach to environmental sociology', *Innovation*, jrg. 8 (1995) 3, sept., pp. 261- 274.

McCann, J. **People of the Plow: an agricultural history of Ethiopia, 1800-1990**, (Madison: University of Wisconsin Press, 1995), ISBN 0-299-14610-3 ; 0-299-14614-6, xiii + 298 blz. \$54.00, \$24.95 (paper).

Meng, A., **Geschichte der Hamburger wasserversorgung**, (Hamburg: Medien Verlag Schubert, 1993), ISBN 3-929229-15-3. DM 65.-.

Menzies, N. K. **Forest and land management in Imperial China**, (Houndmills [etc.]//New York, N.Y: Macmillan//St. Martin's Press, 1994) Studies on the Chinese economy, ISBN 0-312-10254-2 (US)//0-333-60048-7 (UK), ix, 175 blz.

Molnar, J. en J. B. Foster, 'The vulnerable plant: a short economic history of the environment',

12
13

Rural Sociology, jrg. 60 (1995) 3, fall, pp. 543-544.

Murard. Lion en P. Zylberma, **L'hygiène dans la République: la santé publique en France ou l'utopie contrariée (1870-1918)**, (Paris: Fayard, 1996), 805 blz. FL 100,10.

Newell, E. en S. Watts, 'Copper smoke' and the Llanelli Copper Company', **Environment and History**, jrg. 2 (1996) 3, pp. 309-336.

Nijhof, E. en P. Scholliers (eds.) **Het tijdperk van de Machine**, (Brussel: VUBPress, 1996), ISBN 90-5487-147-4, 238 blz. f 39.50.

Novem, **Novem 20 jaar : 1976-1996-2016. Op zoek naar duurzaamheid**, (Sittard: Novem, 1996).

Osborne, M., **Applied natural history and the colonisation of Algeria. Nature, the exotic, and the science of French colonialism**, (Indiana University Press, 1994).

Oster, U., 'The Autobahn myth', **History Today**, jrg. 46 (1996) 11, pp. 39-41.

Ouweneel, A. **Shadows over Anáhuac. An ecological interpretation of crisis and development in Central Mexico 1730-1800**, (Albuquerque: University of New Mexico Press, 1996), ISBN 0 8263 1731 6, 384 blz. \$ 60.00.

Ouweneel, A., 'Silent drama in the Milpas: changes in the agro-system of Anáhuac during the

1780's and 1790's', Gruzinski, S. en N. Wachtel, (eds.), **Le Nouveau Monde. Mondes nouveaux. Actes du colloque organisé par le CERMACA (EHESS/CNRS), Paris 2,3,4 juin 1992** (Paris: Éditions Recherches sur les Civilisations. Éditions de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales, 1996), pp.115-135.

Poels, C. L. M., 'De ontwikkeling van het milieubesef 1950-1965: bestrijdingsmiddelen alleen een middel tegen hongersnood', **ROM magazine**, (1996) 6 (juni), pp. 22-24.

———, 'De verwerking van vast industrieafval in de periode 1950-1965 : milieurisico's zijn jarenlang onderschat', **ROM magazine**, jrg. 14 (1996) 7/8 (juli/augustus), pp. 14-16.

Porter, R., 'The rise and fall of the age of miracles', **History Today**, jrg. 46 (1996) 11, pp. 69-75.

Radkau, J., 'Energy - Genie or Genius?', **History Today**, jrg. 46 (1996) 11, pp. 14-19.

Rocheleau, D. E., P. E. Steinberg. en P. A. Benjamin, 'Environment, development, crisis and crusade. Ukambani, Kenya 1890-1990', **World Development**, jrg. 23 (1995) 6, june, pp. 1034-1051.

Sarfati, H. (red.) **De strijd tegen en om het water**, (Hilversum: Verloren, 1997 (februari), ISBN 90 6550 259 9, ± 160 blz. ± FL 29.-.

54

NETWERK

736-737

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

Schlick, T., 'Medicalization and secularization. The Jewish ritual bath as a problem of hygiene (Germany 1820's-1840's)', **Social History of Medicine**, jrg. 8 (1995) 3, dec., pp. 423-442.

Schuttkowski, H. en B. Herrmann, 'Geographical variation of subsistence strategies in early-medieval populations of southwestern Germany', **Journal of Archeological Science**, jrg. 23 (1996) 6, pp. 823-831.

Scott, R., **The history of the International Energy Agency. Principal documents**, (Paris: OECD, 1995) nr. III, ISBN 92-64-14659-8, 543 blz.

Scott, S., C. J. Duncan en S. R. Duncan, 'The plague in Penrith, Cumbria, 1597/8, its causes, biology and consequences', **Ann. Hum. Biol.**, jrg. 23 (1996) 1, pp. 1 - 21.

Shepard, P., **The others. How animals made us human**, (1996), 374 blz.

Shoemaker, N., 'Regions as categories of analysis', **Perspectives**, jrg. 34 (1996, november) 8, pp. 7-8,10.

Siiskonen, H., 'Deforestation of the Owambo region, North Namibia, since the 1850's', **Environment and History**, jrg. 2 (1996) 3, pp. 291-308.

Smout, T. C. (ed.) **Scotland since prehistory. Natural Change and Human Impact**, (Aberdeen: Scot-

tish Cultural Press, 1993), ISBN 1 898218 03 X.

Swain, A., **The environmental trap**, (1996). For information concerning this book contact the publisher at Anna.Norman@pcr.uu.se.

Sylvan, R. en D. Bennett, **The Greening of Ethics**, (Cambridge, UK: Whitehorse Press, 1994), 300 blz. £ 11.95.

Tesh, S., 'Miasma and "social factors" in disease causality. Lessons from the nineteenth century', **Journal of Health Politics**, jrg. 20 (1995) 4, winter, pp. 1001-1024.

Thüry, G. E., **Die Wurzeln unserer Umweltkrise und die griechische-römische Antike**, (Salzburg: Müller, 1995).

Viles, H., 'Air pollution and building stone decay in Oxford', **Environment and History**, jrg. 2 (1996) 3, pp. 359-372.

Warren, K. J. (ed.) **Ecological feminism**, B. Wells-Howe (ass) (London [etc.]: Routledge, 1994) Environmental philosophies series, ISBN 0-415-07297-2 ; 0-415-07298-0 pbk, xiii, 209 blz.

Weber, M. **Antike Badekultur**, (München: Beck, 1996) Beck's Archäologische Bibliothek, ISBN 3 406 40099 X. DM 58.-.

Wilderotter, H., **Das große Sterben - Seuchen machen Geschichte**, (Berlin: Jovis, 1995), ISBN 3-931321-11-8, 320 blz. DM 58.-.

Williams, S. C., **Prelude for disaster: the politics and structures of**

urban hygiene in Rio de Janeiro 1808-1860, Dissertatie University of California (LA: 1994).

Yeguell, F., **Baths and bathing in classical Antiquity**, (New York: The Architectural History Foundation, 1992), ISBN 0-2622-40351.

$\frac{14}{15}$ Tijdschrift
voor Ecologische
Geschiedenis, jrg 1 nr 2

1 Erik Thoen *Editoriaal*

2 Jan Bieleman *Van traditionele vruchtbaarheid en verder... Het mestprobleem in de Nederlandse landbouw in historisch perspectief*

9 Anton Eryvynck, Hendrik Demiddele, Konjev Desender en Jaap Schelvis *Loopkevers, mijten en kiezelwieren als bewijsmateriaal bij archeologische milieureconstructies*

17 Guido Tack, Paul Van den Bremt en Martin Hermy *Het multidisciplinaire karakter van de historische ecologie: het voorbeeld van het Bos t'Ename*

26 *Recensies*

33 *Abstract, résumés, Zusammenfassungen*
Tijdschrift voor Ecologische Geschiedenis, Groot-Brittanniëlaan 43, B-9000 Gent, tel. 00-32-9-223-70-65, fax 00-32-9-223-97-38.

EDEN lezingen 1997

Kamer 138 KITLV Reuvensplaats 2 Leiden, Maandag, 15.00 - 17.00

EDEN (Ecology, Demography and Economy in Nusantara) zet haar lezingen-traditie voort met een nieuwe reeks maandelijkse lezingen.

27 Januari: Moira Moeliono (East-West Center/University of Hawaii) and Pam Minnigh (KITLV), *Sailing past Manggarai: land and water tenure in West Flores*

24 Februari: Jan Michiel Otto (Van Vollenhoven Instituut, Rijksuniversiteit Leiden) *The history of environmental legislation in Indonesia*

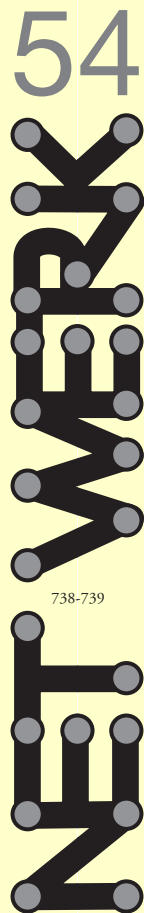
24 Maart: Willem Wolters (Katholieke Universiteit Nijmegen) *Climatic seasonality and inter-regional trade in the Philippines and Indonesia, 1860-1930*

21 April: Greg Bankoff (University of Auckland) *Societies in conflict: algae and humanity in the Philippines*

Inlichtingen:

KITLV

Postbus 9515, 2300 RA Leiden
071-5272295 fax 071-5272638
e-mail:henley@rullet.leidenuniv.nl

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

Bos en zeevaart

Congres op 10,11,12 en 14 september 1997 te Parijs

Het 'Groupe d'Histoire des Forêts Françaises' organiseert een congres over de relatie tussen bos en zeevaart in Europa, van de Oudheid tot de twintigste eeuw.

De voertaal is frans, de inschrijfkosten bedragen 600 FF.

Voor meer informatie: GHFF, 45 rue d'Ulm, 75005 Paris. Tel. 00-33-1-44 32 32 86. Fax 00-33-1-44 32 20 44, e-mail: vautelin@canoe.ens.fr

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

55 NET WERK

740-741

Auto's en milieugeschiedenis

Tijdens het verrichten van huishoudelijke werkzaamheden is het steeds weer een sadistische vreugde, na de nieuwsberichten de filemeldingen te beluisteren. Hoeveel kilometer zal het Nederlandse wagenpark deze keer in gezamenlijke stilstand bereiken? Hoeveel ontkenners van de zegeningen van het openbaar vervoer zullen vandaag weer meer tijd aan files kwijt zijn dan een doorsnee treinvertraging ooit kan opleveren? Het is een merkwaardig fenomeen: het arsenaal aan smoezen om toch maar de auto te gebruiken is schier onuitputtelijk, maar van de oorspronkelijke 'argumenten' (vervoer van deur tot deur, ongestoorde voortgang van de reis) is inmiddels niet veel meer overgebleven. Het autogedrag lijkt echter al dermate sterk in ons leefpatroon ingesleten dat de voordelen al niet meer tegen de nadelen hoeven op te wegen om 'ons' achter of naast het stuur te laten plaatsnemen. Sinds de lobby van General Motors, Firestone en Standard Oil vanaf het midden van de jaren dertig het openbaar vervoersysteem op vele plaatsen in de Verenigde Staten via een mantelorganisatie stelselmatig om zeep heeft geholpen (zie Ponting, *Green history*, p. 337), is de opmars van het individuele gemotoriseerde vervoer onstuimig en onstuitbaar

geweest, zij het in dat land enkele decennia eerder dan hier. In het afgelopen jaar zijn enkele publikaties over auto's en autogebruik verschenen, waarmee milieuhistorici hun voordeel kunnen doen. In de eerste plaats *Auto's in Nederland, cijfers over gebruik, kosten en effecten*, een gezamenlijke uitgave van het CBS en Kluwer. Zoals een statistisch werk betaamt, staat het vol met tabellen, grafieken en diagrammen, voorzien van toelichtende teksten. De gegevens beslaan de periode van ongeveer 1960/70 tot 1995/96, op papier dus vrij kort, maar tussen begin- en einddatum ligt een wereld van verschil. Om een indruk te geven: van ruim 500.000 auto's in 1960 naar ruim 5.600.000 in 1995, van ongeveer 46 auto's per 1000 inwoners naar 365. Het is opmerkelijk dat de groei van het wegennet geen gelijke tred met die van het auto bezit heeft gehouden en dat die groei vooral binnen de bebouwde kom heeft plaatsgevonden. De toename van het totale verharde wegennet bedroeg ca. 50%. Bij een index 1970=100 nam de Nederlandse bevolking in de periode 1970-'95 toe van 100 naar 119, de buitenwegen van 100 naar 120, maar binnen de bebouwde kom van 100 naar 181, met sterke provinciale verschillen. Bij getallen horen ook prognoses, zoals die over de te verwachten groei van de automobiliteit.

Het streven van de regering is de mobiliteitsstijging in 2010 (ten opzichte van 1986) tot 35% te beperken. Dit getal was echter al in 1993 bereikt. Bij ongewijzigd beleid zal de stijging in die periode 72% bedragen. Stellen we deze cijfers naast de dramatische grafiek op p. 27, waarbij het gebruik van de auto tegenover dat van het openbaar vervoer is gesteld: ongeveer een verdubbeling van het laatste naar 20 miljard km (1950-'95), maar een verdertigvoudiging van de auto: naar bijna 140 mrd in dezelfde tijd.

$\frac{2}{3}$ De uitwerking van deze en andere feiten in het hoofdstuk 'Milieu-effecten' stelt enigszins teleur. Vanzelfsprekend vinden we daarin gegevens over de uitstoot van allerlei schadelijke stoffen, maar niet over de versnippering van de ruimte in ons land, toch ook van groot belang voor het functioneren van ecosystemen. Evenmin worden daar getallen over niet-menselijke verkeersslachtoffers gepresenteerd, bij voorbeeld 2 miljoen vogels per jaar, of een kwart tot een derde van de landelijke dassenpopulatie. Het ligt voor de hand om in een overzicht als dit ook m.i. buitenissige data tegen te komen, zoals over de meest verkochte kleur van auto's in 1985 vergeleken met 1995. Wie over auto's wil meedenken of -praten, kan niet zonder de informatie uit dit boek, of het nu gaat over ongelukken, het ruimtebeslag per auto

(vooral de parkeerruimte buiten het eigen erf), de verkeersveiligheid en de risico's per categorie verkeersdeelnemer (motor- en bromfietzers voorop), de opgegeven motieven voor autogebruik (het privégebruik veruit als meest gehanteerde). Voor degenen die zich de situatie uit de jaren vijftig en zestig niet zo goed (meer) voor de geest kunnen halen is het boekje *Kort auto nieuws*, uitgegeven door Citroën Nederland, een fraai uitgevoerd hulpmiddel. In sfeervolle en informatieve foto's van Kors van Benekom en saillante fragmenten uit kranten en rapporten wordt hier de tijd tot leven geroepen waarin de auto nog een bescheiden plaats in het bestaan innam. De discussies over wel of geen maximumsnelheid in de bebouwde kom en op de snelwegen (eind jaren '50), over verkeersproblemen in de binnensteden en over het parkeren aldaar roepen nu eens een sfeer van nostalgie, dan weer van tijdloosheid op. Het is een publikatie zonder wetenschappelijke pretenties, maar als visuele steun zeer welkom. Van een ander kaliber dan de twee bovenstaande werken lijkt *Het paardloze voertuig*, het eerste deel in de CONAM-reeks (Contactgroep Automobiel- en Motorrijwielhistorie), verschenen ter gelegenheid van honderd jaar Nederlandse auto. Hier een werk met voetnoten, literatuuropgaven, maar volgens de

55

NET WERK

742-743

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

schrijvers zonder wetenschappelijke pretenties, bedoeld voor de 'kritische autoliefhebber' - wat dat ook moge betekenen. In ieder geval willen de redacteurs van de Conam-serie niet verzeild raken in "een litanie van hele en halve waarheden", in een "doodlopende weg van de zichzelf eindeloos reproducerende anekdote" of bijdragen aan een "onverantwoord vooruitgangsgeloof". Het gaat om het "overdragen [van] het plezier van het historische archiefonderzoek, de bevrediging die het vertellen van een zelf geconstrueerd en zelf gedocumenteerd verhaal kan bieden" (16). Vanuit een milieuhistorische invalshoek zal ik enige opmerkingen over deze publikatie maken. In zekere zin wordt deze daar geen recht mee gedaan, omdat het grootste deel onbesproken blijft. Bij de genoemde uitgangspunten past niet het 'Woord vooraf, dat het ergste doet vrezen. Daar wordt gewaagd van: "stalen vriend" [=auto], "de intense behoefte van de mens om zich te verplaatsen...is bij uitstek gevoed door de komst van de automobiel", de "zo felbegeerde 'vrijheid van mobiliteit'", en wordt gesteld dat "slechts een dwaas zal geloven, dat die persoonlijke vrijheid [=automobiliteit] zal worden aangetast" (11). Zulke kreten hebben meer met propaganda dan met wetenschap te maken en doen afbreuk aan het serieuze karakter van dit boek.

Eventuele lezers moeten zich daarvoor echter niet laten afschrikken. Tot hun geruststelling kan worden gezegd dat een nuchtere behandeling van de stof wordt geboden. In drie uiteenlopende artikelen wordt aandacht geschonken aan de eerste gebruikers van auto's in Nederland (Ariejan Bos, *De gebruikers geteld*, p. 17-77), de introductie van fiets, auto en vliegtuig in Nederland (Vincent van der Vinne, *Ondernemers in mobiliteit*, p. 103-145) en Amsterdamse taxibedrijven (Gijs Mom, *Haver- en andere motoren: de Amsterdamse paardentaxi en het dilemma van de motorisering, 1880-1925*, p. 163-267). Zes 'Biografische intermezzi' over vroege autohandelaren en -bezitters zijn tussen de hoofdstukken geplaatst. Het eerste artikel sluit goed aan bij het hiervoor besproken boek van CBS/Kluwer. Aan de hand van het 'rijksvergunningenbestand' wordt een overzicht gegeven van het autobezit tot 1906, de verspreiding van automerken en andere, soms zeer gedetailleerde wetenswaardigheden. Niettemin blijkt de lijst van volgnummers van de vergunningen vooral te zijn ontleend aan door een ander "in nachtenlange... arbeid" (271) overgetypte lijsten uit *De Kampioen*. Met ingang van 1 januari 1909 werd motorrijtuigenbelasting geheven. Het archief van deze heffing heeft echter niet geëdiend als bron voor de berekening

van het aantal auto's, daarvoor is gebruik gemaakt van opgaven in diverse jaargangen van De Kampioen. Over de betrouwbaarheid daarvan worden we niet ingelicht. Op grond van deze gegevens zouden in 1905 ruim 900 auto's in ons land hebben gereden, in 1910 2.000, in 1915 ruim 4.700, in 1920 ruim 11.600, in 1925 ca. 40.000, in 1930 meer dan 112.500. Over dit laatste jaar registreert het CBS echter 68.000 personenauto's. Het lijkt onwaarschijnlijk dat het verschil door het aantal bestel- en vrachtwagens kan worden verklaard.

In de paragraaf 'De auto in het dagelijks leven' komen wel stukjes voor over 'Sociale status en automobilisme', 'Lonen en prijzen', 'Merken en typen', maar slechts enkele zinnen over de maatschappelijke acceptatie van het fenomeen automobiel. Afgezien van langzamerhand wat obligate opmerkingen over achterlijke boeren en hun reacties is hier tot nu toe weinig over geschreven. De studie van Wolfgang Sachs over dit aspect komt niet in de literatuur van Bos voor, evenmin als werken van de Amerikaan Flink over de introductie van auto's in de Verenigde Staten.

Het leeuwendeel van het Paardloze voertuig is gewijd aan het wel en wee van de Amsterdamsche Taximeter Automobielen Maatschappij (ATAX), de Amsterdamsche Rijtuig Maatschappij (ARM) en de Am-

sterdamsche Rijtuig Vereniging (ARV). Dit onderwerp valt buiten het kader van deze bespreking. Aan het eind van het 'Ten geleide' worden lezers opgeroepen om ook de eerder genoemde vreugden aan anderen mee te delen, dus wie zich aangesproken voelt, weet waar hij/zij met zijn/haar produkten terecht kan.

Auto's in Nederland. Cijfers over gebruik, kosten en effecten (Heerlen/Deventer, 1996). 176 pp. ISBN 90-201-2969-4. Prijs: f 34,50.

Kort auto nieuws. Het autoverkeer in Nederland rond 1960 (Amsterdam, 1996; niet in de handel). Gijs Mom (red.), **Het paardloze voertuig: de auto in Nederland een eeuw geleden** (Deventer, 1996). 328 pp. ISBN 90-201-2961-9. Prijs: f 39,75.

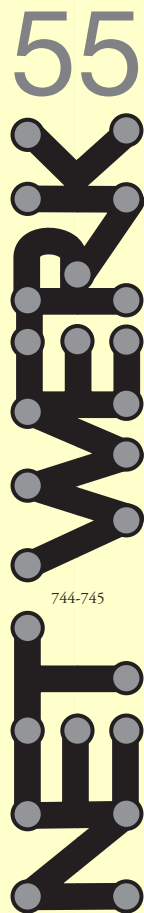
Henk van Zon

De Dommel

Onverdacht natuurlijk? Een discussie.

In het Eindhovens Dagblad heeft Bert van Polen in een aantal artikelen aandacht geschonken aan de theorie van de Drentse bioloog Gert Jan Baaijens, die stelt dat 80 tot 90 procent van de Nederlandse beken in het verre verleden door de mens

4
5

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

is gegraven. (Gert Jan Baaijens heeft enkele jaren geleden al tijdens een bijeenkomst van Net Werk als lid van de werkgroep Historische Ecologie uitleg gegeven over zijn onderzoek.). Gert Jan Baaijens heeft blijkbaar nu besloten dat zijn theorie voldoende is onderbouwd om een groter publiek daarmee kennis te laten maken. Op 23 maart j.l. kwam hij aan het woord in het radioprogramma Vroege Vogels. Hier volgt een deel van een artikel van Bert van Polen (Eindhovens Dagblad 25.1.1997) waarin de theorie voor het Eindhovense publiek werd samengevat:

Theorie van Drentse bioloog: 'Merendeel beken is ooit gegraven'

Het overgrote deel van de beken in Nederland is in het verre verleden gegraven, meent de Drentse bioloog drs. Gert Jan Baaijens. Het gaat misschien wel om tachtig à negentig procent van de beken. Zelfs de Dommel heeft volgens Baaijens een verdachte loop. De graafwerkzaamheden zijn waarschijnlijk omstreeks het jaar duizend begonnen, mogelijk al eerder. Onafhankelijke deskundigen, gevraagd om een reactie, zeggen dat zij de denkbeelden van Baaijens, die werkzaam is bij het Informatie- en Kermiscentrum (IKC) in Wageningen, zeer serieus nemen. Binnen het IKC, een onderdeel van het ministerie van Landbouw en

Natuurbeheer, ondervindt Baaijens op dit moment weinig weerklank voor zijn theorie. Baaijens voert aan dat zijn bevindingen belangrijk zijn in verband met projecten voor herstel van gekanaliseerde beken tot meanderende beken die miljoenen gulden kosten. Bij een verkeerde uitvoering kunnen deze projecten leiden tot een verdere verdroging. In 1987 stelde Baaijens vast dat de Baakse Beek bij Vorden in de Graafschap een kunstmatige loop heeft over de hoogste punten van het terrein. Op weg geholpen door onderzoek van andere deskundigen kwam hij nadien tot de conclusie dat praktisch alle Gelderse beken kunstmatige trekken vertonen, evenals beken in Groningen, Friesland, Drente, Overijssel en Utrecht. In Brabant en Limburg heeft Baaijens nog weinig onderzoek verricht. Van een aantal beken, zoals de Tungelroyse Beek, staat vast dat ze op de 'verkeerde' plek liggen.

Twijfels aan de theorie

Hein Elemans, Stroomgebiedsmanager Waterschap De Dommel, gaf in het Eindhovens Dagblad van 18-2-1997 zijn visie op de Dommel ten beste:

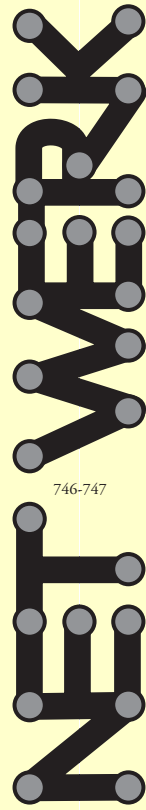
Door meanders te graven kon het kalkrijke en warme water aan de randen van het beekdal worden onttrokken en gebruikt voor de bevloeiing van weidegronden. Hoewel hij nog geen kans heeft gehad om

5
6

de Brabantse beken te onderzoeken, noemt Baaijens de Dommel 'verdacht': Zijn verhaal geeft een positieve kijk op het relatief nieuwe vakgebied van de historische ecologie. Maar de inhoud van zijn beweringen is op de Brabantse beken echter niet van toepassing. Baaijens zegt zijn 'romantische bevlogenheid' met de beken gaandeweg te hebben bedwongen. Hij heeft dat naar mijn mening veel te ver doorgevoerd. De invloed van de middeleeuwse Brabander op de beken is groot geweest. Er zijn duizenden kilometers nieuwe waterwegen gegraven. Maar er zijn in de Brabantse geschiedschrijvingen geen bronnen waaruit kan worden geconcludeerd dat beken met meanders zijn gegraven. Baaijens gaat met zijn theorie voorbij aan lokale situaties, waaronder de achtendertig watermolens die vanaf de zevende eeuw op de Dommelbeken werden aangelegd. Twaalf eeuwen hebben deze molens een dominante invloed gehad op de waterhuishouding. Door de tegenstrijdige belangen had de middeleeuwse boer meer last dan plezier van het water. Ook voor de scheepvaart en de visvangst zijn beken gegraven. Verder is vanaf de dertiende eeuw het aantal 'bovenlopen' als gevolg van ontvening en ontginning sterk vergroot. In tegenstelling tot de theorie van Baaijens liggen de meeste Brabantse beken op het laagste punt van het beekdal en is er geen sprake van

opleiding van water naar de randen. Het water van de Dommelbeken was bovendien overwegend zuur en ongeschikt voor bevoeiing. Pas toen in 1825 de Zuid-Willemsvaart en het Kempisch Kanaal werden gegraven, kon er kalkrijk Maaswater worden aangevoerd. Daarmee werden gronden bevoeid op een wijze zoals dat volgens Baaijens ook in Drenthe gebeurde. In tegenstelling tot wat Baaijens beweert vond dit plaats door het water eenvoudig op te stuwen en via zijdelingse aanvoersloten te verdelen over de gronden. Vanaf 1850 is de invloed van de mens op de beken goed in de archieven vastgelegd. Alleen al binnen het stroomgebied van de Dommel werd minstens duizend kilometer beek rechtgetrokken. In 1975 werd de laatste beek (Strijper Aa) ontdaan van zijn meanders. Er resteerden toen nog slechts honderd kilometer 'natuurlijke' beek. Vanaf 1990 zijn er diverse herstelprojecten uitgevoerd om de eerder recht gemaakte beken weer in hun oude glorie te herstellen. Vooralsnog is er geen enkele reden om te twifelen aan de echtheid van de meanders in de Brabantse beken. Het getuigt bovendien van weinig respect voor de natuurlijke processen die de beken zo bijzonder maken. Het laatste woord is aan de Dommel zelf. Die heeft zo zijn eigen gedachten, en dwingt zichzelf nog maar eens in een extra kronkel.

55

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

6
7

De verdachte kronkels in de Dommel, een repliek van Gert Jan Baaijens

uit Eindhovens Dagblad 4-3-1997:
Op 18 februari reageerde de heer Elemans van Waterschap De Dommel op enkele artikelen van Bert van Polen, waarin mijn denkbeelden over het ontstaan van Nederlandse beken zijn samengevat. Dat de slingerende Dommel gegraven, zou kunnen zijn, wil er bij hem niet in. De boeren hadden er volgens hem meer last dan gemak van, als gevolg van de vele watermolens. Bevoeiing werd pas mogelijk nadat in de 19e eeuw, via België, Maaswater beschikbaar kwam. Het 'eigen' water was te zuur. Dat laatste is onjuist. De flora van de Brabantse beekdalen, ook buiten bereik van de Kempenkanalen, wijst op vele plaatsen op kalkrijk grondwater. Bevoeid werd er ook al voor de aanleg van het Kempisch kanaal. Voor het Belgisch deel van de Dommel is dat gedocumenteerd: de Nederlandse gegevens zijn op dat punt nooit onderzocht. Maar dat de Brabantse boeren minder oog voor de eigen beurs zouden hebben gehad dan alle hun omringende boeren lijkt niet echt waarschijnlijk. Het dal van de Dommel vertoont op flink wat plekken afsnoeringen, zelfs stroomafwaarts: bijvoorbeeld bij Son, Nijnsel Sint-Oedenrode, Boxtel en Sint-Michielsgestel. Daar

plaatste men bij voorkeur watermolens. Door die ruggen te doorgraven, verbond men twee venige laagten en diende daarmee aanvankelijk zowel de landbouw als de watermolens. Conflicten ontstonden doordat het veendek verteerde en dus om een lagere ontwateringsbasis vroeg - bevoeiing ging altijd met ontwatering gepaard - terwijl de watermulders vasthielden aan hun stuwrechten. Hogerhand moest er geregeld aan te pas komen. Maar dat was nooit afdoende, want het maaiveld van het groenland bleef dalen. Uit armoede heeft men dan ook duizenden, zo niet tienduizenden vierkante meters grond in de beekdalen gebracht om althans niet permanent blank staand land te hebben. Daartoe droeg bij dat hier, anders dan elders in ons land, ook in de zomer gemalen mocht worden en er dus ook in de zomer opgestuwd werd. Grootgrondbezitters lijken meer oog te hebben gehad voor de (inflatievrije) inkomsten uit de molens dan uit de (relatief, soms ook absoluut dalende) grondpachten. Die vroegere Dommel lag wel heel krampachtig langs de randen van het dal met name vanaf Son, en afgesnoerde meanders ontbreken eigenlijk. Dat laatste is misschien wel de sterkste reden voor de kwalificatie 'verdacht'. De Dommel heeft zich nooit, zoals Elemans meent, in een extra kronkel gedwongen. Ik heb groot respect voor natuurlijke

processen van beekvorming, maar ook voor die middeleeuwse boeren. Die een voortdurende verlegging van de stroomdraad, en daarmee aantasting van hun gronden, wisten te voorkomen. Dat was pas water-beheersing.

⁷/₈ Excursie van de WLO-Werkgroep Historische Ecologie naar het Bos t'Ename 24 april 1997

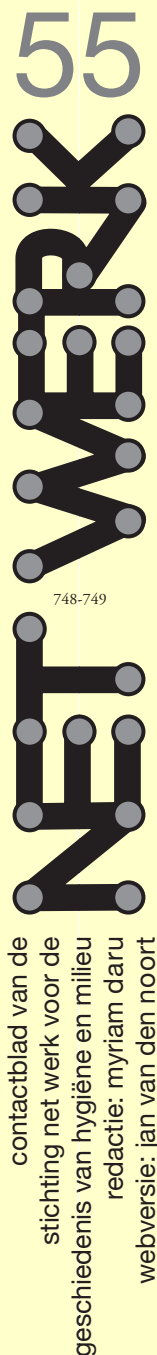
De WLO- Werkgroep Historische Ecologie organiseert op donderdag 24 april a.s. een excursie naar het Bos t'Ename. Het Bos t'Ename ligt ten zuiden van Gent, vlak bij Oudenaarde. In dit bos is een uitvoerig historisch-ecologisch onderzoek uitgevoerd, waarover gepubliceerd is in *Bossen van Vlaanderen. Een historische ecologie* (G. Tack, P. van den Brecht & M. Hermy. Leuven, 1993). De excursieleiding is in handen van Guido Tack en Paul van den Brecht. De excursie beslaat een hele dag.

De ochtend zal besteed worden aan een bezoek aan het archeologische park van Ename. De kern van dit park bestaat uit de resten van twee Middeleeuwse kerken en een Benedictijnenabdij. Verder horen bij het park de resten van een tiende

eeuwse burcht en de bijbehorende handelsnederzetting. Na de lunch wordt een bezoek gebracht aan het Bos t'Ename. Dit bos werd in de Hoge Middeleeuwen verworven door de Benedictijnerabdij van Ename. Zij hebben het beheer van het bos nauwkeurig vastgelegd. Het bos werd beheerd als hakhout met overstaanders. De eik was de meest voorkomende boomsoort. Het huidige bos is echter geen rechtstreekse opvolger van dit middeleeuwse bos. In het midden van de negentiende eeuw werd het bos ontgonnen tot landbouwgrond. Vanaf het einde van de negentiende eeuw werd hier weer opnieuw bos aangeplant.

Het bos staat tegenwoordig bekend om zijn grote plantenrijkdom. De flora bestaat uit een aantal plantensoorten die bekend staan als slechte koloniatoren (Bosanemoon, Geledovenetel, Slanke sleutelbloem, Maagdenpalm). Waarschijnlijk hebben deze zich kunnen handhaven in de houtsingels en -wallen die bij de ontginning gespaard zijn gebleven. De cultuurhistorische en floristische betekenis waren enige jaren geleden aanleiding het bos aan te wijzen als Beschermd Landschap.

Bij de evaluatie van haar bezoek aan het Bos t'Ename in 1989 onderstreepte de Natuurwetenschappelijke Commissie van de Natuurbeschermingsraad het belang van historisch-ecologisch onderzoek voor

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

een verantwoord natuurbeheer.
Programma:
10.30u Verzamelen bij de kerk van Ename.
11.30u Bezoek aan het archeologisch park van Ename.
12.30u Lunchpauze.
13.30u Excursie naar het Bos t'Ename.
17.00u Afsluiting excursie.
De kosten voor deelname bedragen ca. 150 Bfr. Hierbij is een broodjeslunch inbegrepen. Reiskosten zijn hier niet bij inbegrepen. In principe reizen de deelnemers op eigen gelegenheid. Via de werkgroep zal het carpoolen worden gecoördineerd. Belangstellenden kunnen zich, uitsluitend schriftelijk, aanmelden bij de secretaris van de WLO- Werkgroep Historische Ecologie, Joep Dirckx, DLO-Staring Centrum, Postbus 125, 6700 AC Wageningen.

Conferenties en bijeenkomsten

14-15 november 1997
**'Call for Papers' zum ÖGPW
Symposium Der 'Natur'-Be-
griff in der politischen und
wissenschaftlichen Kontroverse**
Gemeinsam veranstaltet von
ÖGPW, von Österreichischer
UNESCO-Kommission, dem Ös-
terreichischen Institut für Internati-

onale Politik (ÖIIP) und dem Rosa-Luxemburg-Institut (RLI)
Zeit: Freitag/Samstag, den 14. und 15. November 1997. Ort: Institut für Höhere Studien (IHS), Stumpergasse 56, A-1060 Wien.

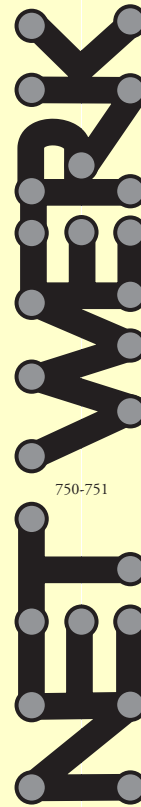
Die Österreichische Gesellschaft für Politikwissenschaft (ÖGPW) veranstaltet im Herbst d.J. ein internationales Symposium zum Thema "Der 'Natur'-Begriff in der politischen und wissenschaftlichen Kontroverse". Inhalt und voraussichtlicher Programmablauf werden im folgenden skizziert. InteressentInnen werden gebeten, sich direkt an die KoordinatorInnen zu wenden bzw. ihre Vorschläge an diese zu senden (Ende der Einreichfrist für Vorschläge/abstracts: Dienstag, 27. Mai 1997). Beiträge von Wissenschaftlerinnen, speziell mit feministischer Arbeitsrichtung, sind besonders erwünscht.

Kontaktpersonen:
Univ. Doz. Dr. Otmar Höll, ÖIIP,
Schloßplatz 13, A-2361 Laxenburg,
Tel. +43/2236171 575-15,
Fax +43/2236172 514
Dr. Christian Schaller,
Johannagasse 36/11, A-1050 Wien,
Tel. +43/1/547 11 92 RLI,
Dr. M. Maurer,
JuliusTandler-Pl. 5/26, A-1090
Wien,
Fax (ab 13 Uhr) +43/1/3174929,
E-mail: rli@iguwnext@tuwien.ac.at

Ausgangspunkte - Inhalte Zu Ende des 20. Jahrhunderts wird rückblickend gesagt werden können, daß die zentrale Herausforderung dieses Jahrhunderts das Grundproblem der "Natur" war. Die Konzepte von Raum und Zeit, den fundamentalen Kernbereichen der physikalischen Gesetze, die Erkenntnisse über die Strukturen der organischen und anorganischen Materie sowie die Auseinandersetzungen um die angemessenen wissenschaftlichen Methodologien haben ständige Umwälzungen erfahren. "Natur" ist dabei - über den naturwissenschaftlichen Rahmen hinaus - zum vorrangigen Objekt technischen und ökonomischen Handelns geworden. Sie wurde gleichermaßen zum Gegenstand von Kunst und Ästhetik wie zum Objekt gesellschaftlicher Auseinandersetzung und Politik. Während zunehmend mit technischen Mitteln verändernd in sie - die "Natur" - eingegriffen wird und sie "reproduzierbar" gemacht werden soll -, ist gleichzeitig feststellbar, daß der Begriff "Natur" keine klaren oder gar eindeutigen und gesellschaftlich verbindlichen Konturen mehr besitzt. Die Bevölkerung oder "Menschheit" wird sich angesichts der globalen Umweltgefahren ihrer Verletzlichkeit und Eingebundenheit in die "Natur" bzw. in deren Kreisläufe langsam und widerstrebend bewußt

Den Herausforderungen dieser Entwicklungen sollte auch im wissenschaftlichen Diskurs vermehrt Rechnung getragen werden. Wir richten uns daher mit der Veranstaltung dieses Symposiums an ein interdisziplinäres Fachpublikum und laden dazu ein, Fragen nach unterschiedlichen Naturverständnissen in den Natur- und Technikwissenschaften einerseits, in den Kultur- und Sozialwissenschaften andererseits zu diskutieren und insbesondere die Kategorien des "Politischen der Natur" zu debattieren. Inwiefern und warum sind das Verständnis von "Natur" und der Umgang mit einem spezifischen Naturbegriff "politisch", insbesondere auch aus feministischer Sicht? Das Wort "politisch" meint hier "der Reflexion und dem Handeln von Individuen und Gesellschaften unterworfen", sowie "Denken und Handeln gleichzeitig gestaltend", und es reflektiert Macht- und Herrschaftsbeziehungen. Ziel der Veranstaltung ist es, im Diskurs zwischen unterschiedlichen wissenschaftlichen Disziplinen - also im inter- und transdisziplinären Dialog - Antworten auf die oben genannten Fragen zu finden und Konsequenzen bzw. wünschenswerte Alternativen zu vorherrschenden Paradigmen zu formulieren.

55

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

750-751

Geplantes Programm
Freitag 14.11.1997 Eröffnungs- und Hauptvorträge (N.N.)
Begrüßung der TeilnehmerInnen und Vorstellung
Motivation für die Veranstaltung, Vorstellung des Heftes 1996/2 der Österreichischen Zeitschrift für Politikwissenschaft (ÖZP)
Eröffnungsvortrag zur Konstruktion und De-Konstruktion des Naturbegriffs (N.N.)
Kommentare bzw. Gegenpositionen (Discussants, N.N.)
Hauptvortrag (N.N.)
Samstag 15.11.1997 Arbeitskreise
1. Unterschiedliche Naturkonzeptionen in den 'Natur-' und 'Sozial'wissenschaften - wissenschaftsgeschichtliche Dimensionen zum Begriffsverständnis von 'Natur' und aktueller Naturbezug der Laborpraxis (Leitung: Dr. Margarete Maurer, Rosa Luxemburg-Institut; Dr. Matthias Weimayr, Politikwissenschaftler, Wien).
2. 'Natur' in der Biologismus- bzw. Essentialismuskonzeption: Naturkonzeptionen und deren Niederschlag in einzelnen Problem und Policy-Bereichen, wie z.B. Soziobiologie-Konzeptionen in der Migrationspolitik, Definition von 'Ethnizität', Zusammenhang 'Natur' und 'Geschlecht' (Leitung: Univ. Prof. Dr. Barbara Holland-Cunz, Universität Gießen; Dr. Franz Seifert, Institut für Höhere Studien, Wien).

3. Zur 'inneren Natur' des Menschen und zur Beherrschung/ Emanzipation der 'inneren Natur' (Leitung: Univ. Doz. Dr. Otmar Höll, ÖIIP, Laxenburg; Univ. Prof. Dr. Volkmar Lauber, Senatsinstitut für Politikwissenschaft, Universität Salzburg)
4. 'Natur' in Ökologie-Diskursen (Leitung: Dr. Günther Sandner, Universität Salzburg).
In den Arbeitskreisen sollten insbesondere a) kontroverse Positionen zum Naturverständnis und die damit verbundenen Interessen/ Motivationen, b) das 'Politische' am Naturbegriff, c) feministische Kritiken und Rekonstruktionen des Naturbegriffs bzw. von Naturkonzeptionen und d) die Folgen und Konsequenzen des jeweiligen Naturverständnisses für die Politikwissenschaft (bzw. verwandte Disziplinen) einerseits und die Naturwissenschaften andererseits diskutiert bzw. erarbeitet werden.
Samstag 15.11.1997 Plenum: Zusammenfassung der Arbeitskreisergebnisse und möglicher Perspektiven
Kooperationspartner Innen Bundesministerium für Wissenschaft, Verkehr und Kunst (angefragt) Institut für Höhere Studien (IHS) Kulturabteilung der Stadt Wien/ MA 7 (angefragt) Österreichische UNESCO-Kommission Rosa Luxemburg-Institut (RLI)

9
10

19 april 1997, 10-17 u.
Themadag van het Historisch Platform: Hoogheemraadschap van Rijnland

Rondleiding en lezing over het waterschap, de oudste democratische bestuursvorm van ons land in het prachtige Gemeenlandshuis van het Hoogheemraadschap, Breestraat 59, Leiden, door Petra van Dam. Gecombineerd met een fietstocht door historische gebieden van Rijnland. Kosten: medewerkers van het platform: f 12,50, anderen f 25.-. Nadere informatie: Historisch Platform, postbus 71975, 1008 ED Amsterdam, tel. 020-444 64 87, e-mail haana@jet.let.vu.nl

25-29 juni 1997
Urban Ecology Conference

Informatie: Dr. Hildegard Feldmann, Dept. Urban Landscapes, Permoestr. 15, 04318 Leipzig. Tel. 00-49-34123522264, fax 00-49-341-2352534 e-mail: feldfrau@pro.ufz.de hnp://www.ufz.de

7-11 juni 1997
The Fifth Biennial Conference of the Australian Society of the History of Medicine

Northern Territory University, Darwin, Australia
The conference is entitled "Migra-

tion to Mining: Medicine and Health in Australian History." For more information and registration forms, please contact ASHM conference, Complete Conferences, PO Box 40359, Casuarina, NT 0811, Australia. Tel. +61 (0)889851909; Fax: +61 (0)89483566.

21-23 augustus 1997
11th Annual Conference of the European Society for Philosophy of Medicine and Health Care

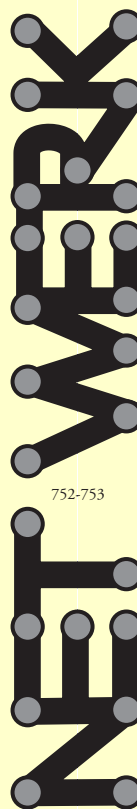
Research in Health Care: Philosophical, Ethical and Historical Aspects, Padova.

Informatie: prof. dr. H. ten Have, secretariaat ESPMH, tel 024-2615320

september 1997
The 1997 INHPH Conference

In conjunction with the Society for the Social History of Medicine in the United Kingdom and the Department of Public Health, University of Liverpool, the INHPH is planning a conference, "150 Years of Urban Public Health: Policies, Populations, Diseases," September 1997. A program will be coming soon and will be distributed to all members of the network. Questions concerning the conference should be directed, if written or by phone, to Dr. Sally Sheard, Department of Public Health,

55

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

11
12

University of Liverpool,
PO Box 147, Liverpool L69 3BX,
United Kingdom
phone: +44 151-7945593;
fax: +44 151-7945588
or, if by e-mail, to Dr. Helen Power
e-mail: hel@liv.ac.uk.

21-24 oktober
RISK 97 International Conference Mapping Environmental Risks and Risk Comparison

Amsterdam
Informatie: tel. 020-6716121,
fax 0206646306,
e-mail: risk97.rivm@geoplan.nl
http://www.risk97.rivm

5-7 maart 1998
The Second European Social Science History Conference
will be held in Amsterdam, 5-7 March 1998. For preregistration information and forms contact European Social Science History Conference 1998, c/o International Institute of Social History, Cruquiusweg 31, 1019 AT Amsterdam, Netherlands. Tel: +31 20 6685866; Fax +31 20 6654181; e-mail: ESSHC@iisg.nl.

Tijdens de eerste conferentie was milieugeschiedenis apart ondergebracht. De organisatoren willen tijdens de 2e conferentie milieu- en techniekgeschiedenis in dezelfde blokken onderbrengen.

Signalementen

Dendrologie

Wie n.a.v. lezing de van Esther Jansma over dendrologie nog meer zou willen weten over hoe de dendrologie zich in haar prille Amerikaanse jaren heeft ontwikkeld, kan aanvullende informatie vinden in de volgende publicaties:

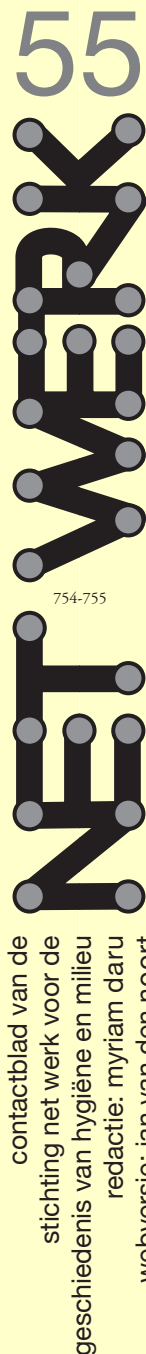
Overstreet, D., 'Dr. Douglass and the talking tree-rings', **Beehive History**, jrg. 3 (1978), pp. 8-11.
-, 'The Man Who Told Time by the Trees: Dr. Andrew Ellicott Douglass, father of the science of dendrochronology', **American West**, (1974) September, pp. 26-29, 60-61.

Hoffer, W., 'Andrew Douglass and His Remarkable Tree Rings', **American Forests**, jrg. 90 (1984) April, pp. 27-29, 58-59.
Webb, G. E., **Tree Rings and Telescopes: The Scientific Career of A. E. Douglass**, (Tucson: University of Arizona Press, 1983).

Milieugeschiedenis, colonialisme en imperialisme
Broad, R. en J. Cavanagh **Plundering Paradise: people, power and the struggle for the Environment in the Philippines**, (Berkeley: University of California Press, 1994), 197 blz. \$25.00.
Chenje, M. en P. Johnson (eds.) **State of the Environment in Southern Africa. A Report by the**

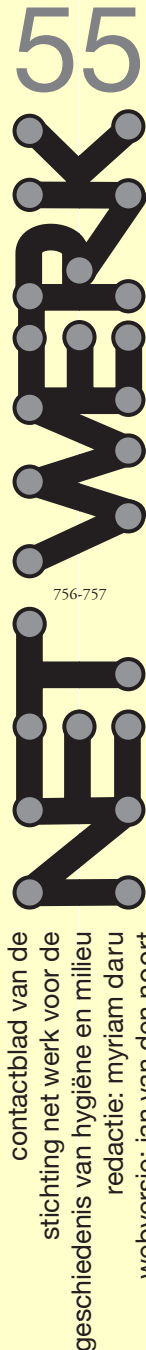
- Southern African Research and Documentation Centre, in collaboration with IUCN and the Southern African Development Community, (Maseru: 1994), ISBN 0-7974-1374-X. Contact: Southern African Development Community, Box 24, Maseru 100, Lesotho. Fax: 266 310190.
- 12 Kjekshus, H. **Ecology Control and**
- 13 **Economic Development in East African History**, (Athens: Ohio University Press, 1995), ISBN 0-8215-1132-2, 252 blz.. USD 17.95.
- Leed, E. **Shores of discovery: how expeditionaries have constructed the world**, (Cambridge University Press, 1996), 322 blz.
- Lyons, M. **A colonial disease. A social history of sleeping sickness in northern Zaire, 1900-1940**, (Cambridge: Cambridge University Press, 1992) Cambridge History of Medicine, ISBN 0-521-40350-2, 349 blz. \$79.95 Hardback.
- Place, S. E. (ed.) **Tropical rainforests: Latin American nature and society in transition**, (Wilmington, Del: Jaguar Books, 1993) Scholarly Resources. Jaguar Books on Latin America, nr. 2, ISBN 0-84202423-9 // 0-842-02427-1, xxi + 229 blz. \$14.95 (paper).
- Rajan, S. R. (ed.) **Imperialism, Ecology and Politics: Perspectives on the Ecological Legacy of Imperialism**, (Thousand Oaks: SAGE-India, 1996).

- Diversen**
- The European Journal of Public Health** has called our attention to its June 1996 issue (vol. 6, no. 2), which is devoted to the history of public health. Subscriptions or single copies may be obtained from Journals Subscriptions Department, Oxford University Press, Walton Street, Oxford OX2 6DP, United Kingdom. Telephone: +44 1865 56767; Fax: +44 1865267773.
- Armstrong, S. J. en R. G. Botzler (eds.) **Environmental Ethics: convergence and divergence**, (New York: McGraw-Hill, 1993).
- Baker, A. R. H. en G. Biger (eds.) **Ideology and landscape in historical perspective**, (Cambridge: Cambridge University Press, 1992), ISBN 0-521-41032-0, 370 blz. USD 65.00.
- Bergh, J. E. van den, 'Het verweer tegen de vervuiling der beken tussen 1925 en 1948', **Historisch Jaarboek voor het Land van Zwentibold**, jrg. 16 (1995), pp. 137154.
- Biehl, J. en P. Staudemaier, **Ecofascism: lessons from the German experience**, (London: AK Press), ISBN 1-87317673-2. £ 5.
- Braams, W., 'De zee neemt, de zee geeft. De gevolgen van de Sint Elizabethvloed in het Land van Heusden en Altena', **Brabants Heem**, jrg. 48 (1996) 3, pp. 90-96.

- Brown, K. S., 'Do disease cycles follow changes in the weather?', **BioScience**, (1996) jul.-aug, pp. 479 e.v.
- Butlin, R. A. en N. Roberts (eds.) **Ecological relations in historical times**, (Oxford: Blackwell, 1995), ISBN 0-631-19506-8, xvi + 344 blz. £ 60.00 (hdbk).
- Calow, P. (ed.) **Encyclopedia of Ecology and Environment**, (Blackwell, 1997). GBP 99.50 - Due March 1997.
- Cantrill, J. G. en C. L. Oravec (eds.) **The symbolic earth. Discourse and our creation of the environment**, (Lexington: University Press of Kentucky, 1996).
- Cartmill, M., **A view to a death in the morning: hunting and nature through history**, (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1993).
- Chen Denglin en M. Janzhang **Outline of Chinese Conservation History (in Chinese)**, (Harbin, China: Northeast Forestry University Press, 1993 (2», ISBN 7-81008-292-2, 173 blz. 5.60 Yuan.
- Colardelle, M. (ed.) **L'homme et la nature au Moyen Age**, (Paris: Editions Errance, 1996). 7 me Jean du Bellay tel 43268582.
- Colardelle, M. en E. Verdel, **Les habitants du lac de Paladru (Isère) dans leur environnement. La formation d'un terroir au XIe siècle**, (Paris: Maison des Sciences de l'Homme, 1993), ISBN 27351-0499-0.
- Cotton, W. R. en R. A. Pielke **Human impacts on weather and climate**, (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), 288 blz. GBP 40 hardback / GBP 16.96 paperback.
- Daniels, S. **Fields of vision. Landscape imagery and national identity in England and the United States**, (Oxford/Princeton: Polity Press/Princeton University Press, 1993), xii, 257 blz. \$ 45.-.
- Davis, P. **Museums and the natural environment. The role of natural history museums in biological conservation**, (Leicester: Leicester UP, 1996) Leicester museum studies series, 286 blz. GBP 60.
- Gliemeroth, K. **Paläoökologische Untersuchungen über die Letzten 22,000 Jahre in Europa Vegetation, Biomasse und Einwanderungsgeschichte der wichtigsten Waldbäume.**, (Gustav Fischer, 1995), c. 265 blz.
- Goddard, N., 'A mine of wealth? The Victorians and the agricultural value of sewage', **Journal of historical geography**, jrg. 22 (1996) 3, pp. 274-290.
- Goudie, A. en H. Viles Concise, **The Earth transformed. An introduction to the human impact on the environment**, (Oxford: Blackwell, 1997). GBP 46.95 hard back / GBP 15.50.
- Graaf, K. de, 'Kruiddamp en rijstewater. De cholera in Noord-Brabant 1832-1833', **Brabants**

- Heem, jrg. 48 (1996) 3, pp. 97-102.
- Haslam, S. , **The river scene: ecology and cultural heritage**, (Cambridge: 1997).
- Hemingway, A. **Landscape imagery and urban culture in early nineteenth-century Britain**, (Cambridge: Cambridge University Press, 1992), xviii, 287 blz.
- Hirt, P. W. , **A conspiracy of optimism: management of the national forest since World War Two**, (Lincoln: University of Nebraska Press, 1994).
- Humphrey, C. en D. Sneath (eds.) **Culture and Environment in Inner Asia**, (White Horse Press, 1996), ISBN Vol 1: 1-874267-14-6 (Hb)/-15-4 (Pb) Vol 2,16-2 (Hb)/-17-0 (Pb), 200 blz. GBP 14.95 & 12.95.
- Kiple, K. F. (ed.) **The Cambridge World History of Human Disease**, (Cambridge: Cambridge University Press, 1993), ISBN 0-521-33286-9, 1168 blz. . \$189.95.
- 14 Kossak, G., 'Kulturlandschaft und
15 Naturkatastrophe. Bäuerliche Verhaltensweisen in prähistorischer Vergangenheit', **Siedlungsforschung-Archäologie-Geschichte-Geographie**, jrg. 13 (1995), pp. 31-50.
- Laty, D. **Histoire des bains**, (Paris: Presses Universitaires de France, 1996) Que sais je?, nr. 3074, ISBN 2 13047330 x, 127 blz.
- Mamecier, A. en J. Beaux, **La planète terre: histoire, environnement, ressources**, (Paris: Nathan, 1994), ISBN 2-09176822-7, 159 blz.
- Mathias, P. en J. A. Davis (eds.) **Agriculture and industrialization from the eighteenth century to the present day**, (Oxford: Blackwell, 1996) Nature of Industrialization Series., GBP 47.
- Meeus, J., 'Verjonging van de oude stadsparken vereist respect voor hun leven', **Blauwe Kamer Profiel**, jrg. dec (1996) 6, pp. 22-29.
- Paehlke, R. C. (ed.) **Conservation and Environmentalism. An encyclopedia**, (Fitzroy Dearborn, 1995), ISBN 08240-6101-2, 768 blz. GBP 85 USD 95.00.
- Pojman, L. P. , **Environmental Ethics: Readings in Theory and Application**, (Boston: Jones and Barden, 1994), ISBN 0-86720-951-8. \$ 35 paper.
- Pyne, S. J. **World Fire. The Culture of Fire on Earth**, (Henry Holt, USA, 1995), 379 blz. GBP 24.70.
- Ramade, F. **Dictionnaire Encyclopédique de l'Ecologie et Sciences de l'Environnement**, (1993), ISBN 2-84074-037-0, 838 blz. GBP 154.
- Roberts, N., 'The human transformation of the Earth's surface', **International Social Science Journal**, jrg. 48 (1996) 4, pp. 493-510.
- Schmidt, C., 'Strasse und Wald im Zarenreich', **Archiv für Kultur-**
geschichte, jrg. 78 (1996) 2, pp. 303-324.
- Shteir, A. B., **Cultivating Women, Cultivating Science: Flora's Daughters and Botany in England, 1760 to 1860**, (Baltimore: John Hopkins, 1996).
- Silver, T. H., **A New Face on the Countryside. Indians, Colonists and Slaves in South Atlantic Forests 1500-1800**, (Cambridge: CUP, 1990). GBP 40 \$ 14.95.
- Snowden, F. M. **Naples in the time of cholera, 1884-1911**, (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), ISBN 0-521-48310-7, 494 blz. \$59.95 Hardback.
- Tack, G., R. T. Slotboom en J. M. van Mourick, 'De historische ecologie van het bos 't Ename', **Historisch-Geografisch Tijdschrift**, jrg. 14 (1996) 2, pp. 64-76.
- Tarr, J. A. , **The search for the ultimate sink. Urban pollution in historical perspective.**, (Akron, OH: The University of Akron press, 1996).
- Waddell, C. , **Landmark essays on rhetoric and the environment**, (Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates, 1997).

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

758-759

NET WERK 56

Kronkels in beken: gegraven of natuurlijk? (vervolg)

In het vorige nummer van Net Werk zijn argumenten naar voren gekomen om aan de natuurlijkheid van sommige beekkronkels te twifelen. De schijn van natuurlijkheid kan bedriegen, maar tekens die lijken te wijzen op kunstmatigheid kunnen even bedrieglijk zijn. Karel Leenders voert in de volgende bijdrage de discussie een stap verder.

Achterwaartse verlenging van beken door menselijk graafwerk trof ik in mijn studiegebied ook aan. Daar werd al in 1972 op gewezen door Havermans. Bovendien moeten de beekdalen tot aan de ontginning gevuld geweest zijn met een veenvormend elzenbroekbos, waardoor het water diffuus afstroomde [De Ploey, 1961]. Door ontginningen in de omgeving kregen de beken een grotere hoeveelheid water te verwerken. Door insnijding in de ondergrond werd materiaal opgenomen dat verderop weer op de venige omgeving werd afgezet. De beekdalen kregen daardoor een steviger en vruchtbaarder bodem, waardoor ze beter bruikbaar werden. Tevens ontstonden er welbepaalde waterlopen ter vervanging van de oude diffuse waterstromen. Aan dit veranderende karakter van

de beken wordt in de regel te weinig aandacht besteed [Leenders, 1996, 67 - 68].

Het dal van de Dommel tussen Son en Boxtel heeft op het ogenblik mijn aandacht. Het is me niet duidelijk welk criterium de heer Baaijens hanteert om daar geen afgesnoerde meanders te hoeven ontdekken. Er zijn talloze meanders die in de laatste twee eeuwen afgesneden werden, maar er zijn ook sporen van oudere. Hoe stel je bij die oudere afsnijdingen vast of ze natuurlijk zijn? Daarvoor moet veldwerk gebeuren. En als de boeren al die kronkels ooit gegraven hebben, hebben ze zich wel overdadig veel werk op de hals gehaald. Direct langs de Dommel ligt de bodem door opslibbing wat hoger. Tussen die rug en de steilrand van de oude akkers ligt op een aantal plaatsen een lagere zone met natte venige of moerige bodems. De rivier lijkt dus door het hoogste deel van het dal te lopen, zonder dat ze daarmee op de verkeerde plaats hoeft te liggen.

Watermolens liggen inderdaad vaak op smalle plekken van het beekdal en bij voorkeur op plaatsen waar het terrein een hoogtesprong maakt. In de Baronie van Breda is het opvallend dat nieuwe stuwten, die nodig zijn om al te vlotte afstroming in de rechtgetrokken rivieren tegen te gaan, vrijwel op

dezelfde plek zijn gebouwd als waar in de middeleeuwen watermolens stonden. Ik neem aan dat de heren ingenieurs door beoordeling van het hele afwate- ringspatroon en dalsysteem tot hun plaatskeuze gekomen zijn, want op een plek na was de herinnering aan de oude molen bij hen niet bekend. De middeleeuwer kan soortgelijke afwegingen gemaakt hebben!

dr. K.A.H.W. Leenders,
Elspeetstraat 13,
NL 2573 HM Den Haag,
Netherlands
Tel. thuis: 070-3453069

2 Werk: 070-4417044

3 leenders@bart.nl

<http://www.bart.nl/~leenders>

demogrz@bart.nl

<http://www.bart.nl/~demogrz>

Literatuur waarnaar verwezen wordt:

Havermans, R.. Enkele beschouwingen over de Kleine Aa.

Calmphouthoutania 24 (1972) 1-62.

Leenders, K.A.H.W.. **Van Turnhoutervoorde tot Strienemonde.**

Ontginnings- en nederzettingsgeschiedenis van het noordwesten van het Maas - Schelde - Demergebied, 400 - 1350.

Een poging tot synthese. Zutphen, 1996. [680 blz, ISBN 90.6011.970.3.].

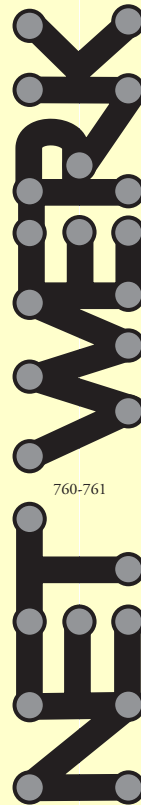
Ploey, J. De. **Morfologie en kwartair-stratigrafie van de Antwerpse Noorder- kempen.** Acta Geographica Lovaniensia 1 (1961).

Milieugeschiedenis in deel 3 van 'Duizend jaar weer, wind en water...'

In deel 3 van zijn doorlopende reeks Duizend jaar weer, wind en water in de Lage Landen, dat deze zomer moet verschijnen, besteedt Jan Buisman aandacht aan de relatie tussen economie en uitbuiting van de natuur. Zo gaat hij bijvoorbeeld in op de uitgebreide winning van grondstoffen. Voor de bouw werden na de vijftiende eeuw in toenemende mate steengroeven geëxploiteerd. In de stedengeschiedenis spreekt men van de 'verstening' van steden, om het proces te beschrijven van de opkomst van minder brandgevoelige materialen. Hout moest als structureel bouw materiaal plaats maken voor natuursteen en de daken werden steeds meer met o.a. dakpannen en leisteen bedekt. De groeven veranderden het landschap van uitgebreide gebieden rondom grote steden. De ontwikkeling van de bouwtechniek veroorzaakte ook meer mijnbouw, zoals de winning van lood.

Oorlogsvoering heeft niet alleen verwoestende gevolgen door de oorlogshandelingen zelf, maar ook door de voorbereiding van de oorlog. Voor de zwaardere wapens en uitrustingen moest steeds meer ijzer worden gewonnen. Economisch gunstige tijden betekenen meer

56

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

winning van metalen, verstedelijking meer winning van zout als essentieel onderdeel van de voedselbevoorrading. Al deze ingrepen hebben ernstige, soms onomkeerbare gevolgen gehad voor het landschapsbeeld. Op zoek naar bronnen voor de geschiedenis van het weer, is Buisman op tal van gegevens gestoten die een bijdrage kunnen leveren aan milieugeschiedenis. In deel 3 gaat hij ook in op de relatie tussen klimaatgeschiedenis en bosgeschiedenis, en op veranderingen en teloorgang van bossen.

Hygiënisme in Frankrijk: een stilstaande revolutie?

Murard, Lion en P. Zylberman
L'hygiène dans la République: la santé publique en France ou l'utopie contrariée (1870-1918), (Paris: Fayard, 1996), ISBN 2-213-59788-x, 805 blz. HfL 100,10.

Lion Murard en Patrick Zylberman, die al jaren de invloed van het hygiënisme in Frankrijk bestuderen, tornen in dit lijvige boek hevig aan het geloof in de effectiviteit en de invloed van de hygiënisten.

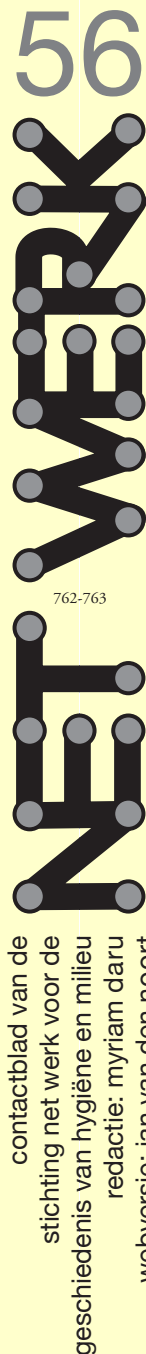
3
4

Zij buigen zich over de periode van de IIIe Republiek. Een nieuwe publikatie is in voorbereiding, die het interbellum zal bestrijken. In het land van Pasteur zou men verwachten dat de opkomst van

de bacteriologie snel gevolgen zou hebben gehad op het beleid. Niets is minder waar. De openbare gezondheidszorg ontwikkelde zich in Frankrijk in de marge van de politiek. Het bestuderen van de cijfers geeft een ontvullend beeld. De microbiologische Pasteurische (elders Kochiaanse!) revolutie was een langzaam voortploeterende beweging. De gezondheidspolitiek is hap snap geweest. Ondanks het Franse centralisme zijn in Frankrijk niet de Duitse, Bismarckiaanse maatregelen toegepast die gepaard gingen met dwang. Franse hygiënisten zagen meer in een Engels model, waar liberalisme en centralisme elkaar de hand gaven. Het lukte de Franse gezondheidspolitiek maar heel langzaam om de -vergeleken met de omringende landen- hoge mortaliteits- en morbiditeitscijfers terug te dringen. De overtuigingskracht van de wetenschappelijke gedachten die achter de voorgestelde maatregelen schuil gingen was onvoldoende om de Franse bureaucratische machinerie in een hogere versnelling te brengen. De deur naar de hygiëne was opengezet, maar daarmee waren de verschillende actoren nog niet bereid over de drempel te stappen. Murard en Zylberman spreken van een mislukte professionalisering in de eerste helft van de twintigste eeuw. De publieke opinie liet zich niet omtornen ten gunste van een gestructureerde gezondheidsorganisatie waarin artsen

de boventoon hadden kunnen voeren. Zelfs in het geval van de tuberculose-bestrijding, bleek het niet te lukken om op grote schaal preventief te werken. Het bleef voornamelijk bij curatieve zorg. Kenmerkend is wel, dat dezelfde artsen die niet in staat waren een stevige hygiënistische organisatie op poten te zetten, wel zelfverzekerd als adviseurs te werk gingen in overzeese gebieden. Het verrast de lezer dat de auteurs, terwijl zij met behulp van een enorme hoeveelheid archiefwerk aantonen dat het niet lukte een 'bio-macht' te vestigen, toch Michel Foucault niet helemaal willen afvallen, terwijl hun empirisch onderzoek zijn theorieën niet bevestigt. De wetgeving bleef immers uitermate beperkt, zelfs ten dienste van de strijd tegen geslachtsziekten. En de praktische uitwerking was bescheiden. Overal zijn de hygiënisten met behoorlijk veel succes tegengewerkt. Murard en Zylberman verwijten hen politieke onkunde en rigiditeit in het denken. Aan de andere kant, terwijl de effectiviteit van bepaalde maatregelen allang wetenschappelijk was aangetoond, hebben bestuurders heel lang gedraald voordat zij verplichtingen durfden op te leggen: de inenting tegen tuberculose is daar een voorbeeld van. De auteurs stellen dit vast, maar hun analyse van de bestuurlijke structuren blijft teveel in de opsomming van details steken. De enorme opeenstapeling van fei-

ten en feitjes maakt het lezen soms behoorlijk moeizaam, samen met het gezwollen en verwrongen taalgebruik. Bovendien hanteren zij soms erg subjectieve uitdrukkingen, zoals 'médicastre' om een arts te kleineren. Dit gebrek aan wetenschappelijke afstand is ook te merken in hun verhouding tot het denken van Michel Foucault. Blijkbaar zijn zij zo sterk door Foucault beïnvloed geweest, dat zij tot een curieuze uitspraak komen: 'het zou kunnen dat het begrip van bio-macht een kennisinhoud bevat, los van de historische werkelijkheid dat het heet te beschrijven.' Bevreemdend is ook de grofheid van de ter illustratie opgevoerde diagrammen. Zij hadden er goed aan gedaan zich op de hoogte te stellen van doelmatige toepassing van grafische statistiek. Hun gebruik van de illustratie op de kaft verbaast: de affiche over de tuberculose die het voorblad siert is niet van Franse, maar van Canadese origine, zonder dat zij dat op enigerlei wijze rechtvaardigen! Kortom een boek dat bewondering voor de hoeveelheid werk, maar tegelijk een mateloze irritatie oproept met de wijze waarop de interpretatie gestalte is gegeven. Een uitgebreide bespreking van dit boek door Vivianne Claude (in het Frans) is te vinden op internet, in het archief van H-NET, H-Urban History Discussion List (te abonneren via H-URBAN@H-NET.MSU.EDU).

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

Reinheid: themanummer van het tijdschrift Paedagogica Historica

in voorbereiding

Het tijdschrift Paedagogica Historica heeft zijn grenzen enigszins verlegd met het themanummer over reinheid, dat komende september zal verschijnen. Artikelen over onderwijs en mentaliteit worden begeleid door artikelen die een zeer concrete maatschappelijke praktijk beschrijven, waarin ideeën over reinheid op soms extreme wijze zijn vertaald. De bestreken periode is de 19e en de twintigste eeuw. De artikelen zijn in het Engels en het Duits. (Guest-editor is ondergetekende)

Irene Maver, Glasgow, *Children and the Quest for Purity in the Nineteenth Century Scottish City*

Paul Weindling, Oxford, *Purity and Epidemic Danger in German Occupied Poland during the First World War*

Ulrich Koppitz, Wolfgang Woelke, Düsseldorf, *Die Desinfektionsmaschinerie*

Hans-Christian Harten, Berlijn, *Pädagogik und Eugenik im "rassenhygienischen" Diskurs vor 1933*

Mark A. Cheetham, London (Western Ontario) *Recent Rhetorics of Purity in the Visual Arts. Infection, Dissemination, Genealogy*

Myriam Daru

Geschiedenis in de krant: de historische rubriek van De Volkskrant

Vanaf de eerste week van april krijgt de geschiedenis onder redactie van H.Z. Strabbing een eigen rubriek. Strabbing wil telkens een thema uit de actualiteit belichten aan de hand van historische ontwikkelingen. Hij doet een beroep op alle historici die over gegevens beschikken om een goed onderbouwde relatie te leggen tussen actuele gebeurtenissen en historische ontwikkelingen om zo vergelijkingen te trekken of te verwijzen naar de historische wortels van het heden.

Redactie Historische Pagina
t.a.v. de heer H.Z. Strabbing,
De Volkskrant,
Postbus 1002, 1000 BA Amsterdam.
Tel. 020-562 9222;
fax: 020-562 6289

1997 INHPH Conferentie

*Annual Conference SSHM
& Second Meeting INHPH
Atlantic Tower Hotel, Liverpool, UK
4-7 September 1997*

Het komende congres van de INHPH (International Network for the History of Public Health) presenteert een groot deel van het spectrum aan onderwerpen, die ook in Net Werk aan de orde komen, met name de relatie tussen milieu, omgeving en gezondheid. Hier volgt een deel van het programma met geplande voordrachten die relevant zijn voor de geschiedenis van hygiëne en/of milieu. In conjunction with the Society for the Social History of Medicine in the United Kingdom and the Department of Public Health, University of Liverpool, the INHPH is planning a conference, "Health in the City: a history of public health," September 4-7, 1997.

4 september

Graham Mooney & Andrea Tanner, Public health in two London boroughs: Hackney & Kensington 1860-1920.

Bill Luckin, Historiographical contexts and the urban mortality decline in London 1860-1920.

Jennifer Haynes, Lady inspectors: women in the public health professions in London at the end of the 19th century.

5 september

Lara Marks, Population and public health.

Lesley Hall, Utopian dreamers of the left and the health of society.

Gregory Lee, Dirt, disease and the 'Chinaman'.

Chris Hamlin, The Politics of the Health of Towns Association and its competitors.

Colin Jones, Plague in early modern France: confinement or clean up?

Peter Christensen, Copenhagen 1711: Danish authorities facing the plague.

Molly Sutphen & Guenther Risse, Bubonic plague in Hong Kong and San Francisco 1894- 1900.

Neithard Bulst, The fight against plague in late medieval towns and states.

Centres and Peripheries: Chair: Anne-Emanuelle Birn

Marcos Cueto, Cholera and Public Health in the Cities of Peru 1991.

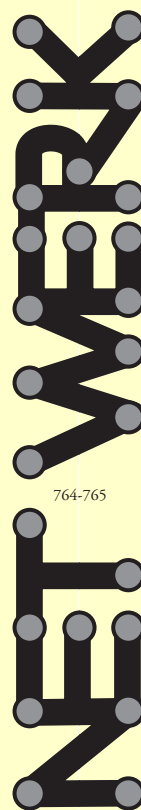
Bruce Fetter, At the Crossroads: Territorial, Local and Non-governmental Agencies for Public Health in the Early Twentieth Century Commonwealth.

Luiz Castro-Santos, It ain't necessarily so: Imperialism and the Rockefeller Missions a comparative view.

Jacqueline Jenkinson, Scottish Public Health, 1918-1948.

Tuberculosis: Chair: Flurin Condrau
Diego Armus, Utopias and tuberculosis, Buenos Aires 1870-1930.

56

6
7

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

Peter Atkins, Country Cows, urban disease:risk and regulation of bovine tuberculosis in Britain, 1850-1950.

Emily Abel, Tuberculosis in New York c. 1894-1918.

6 september

Liverpool: Chair: Chris Hamlin
Gerry Kearns, Town Hall and Whitehall: The roles of local and central government in sanitary reform: the Liverpool case, 1847-1863.

Paul Laxton, Fighting for public health: Dr Duncan and his enemies, 1847-1863.

Urban Pollution: Chair: Bill Luckin
John Hassan, Coastal pollution in the twentieth century: a failure of public health reform?

Glenn Mitchell, The construction of public safety: air pollution and public health in New South Wales, Australia 1953-1963.

Mark Jenner, The politics of water: London c. 1780-1828.

Comprehending the Masses: Ordering the Public for the Public Health: **Chair:** John Woodward, **Discussant:** Tim Boon

Marjanna Niemi, Making the unknown known: town and townspeople in public health discourse in Birmingham and Gothenburg 1900-1920.

Mario Nemirovsky, Bacteriology and immunology at the end of the 19th century: a view from Argentina's popular press.

Lutz Sauerteig, Educating the masses: health education and venereal disease in German cities in the late 18th and early 19th centuries.

Flurin Condrau & Jakob Tanner, The language of disease. Epidemic diseases, working class experience and public health reform in Switzerland during the 19th century.

7 september

The Urban/Rural Divide: Chair: John Rogers

Margaret Humphries, The Urban/Rural Divide: Malaria and Civilisation.

Jorg Vogeles and Wolfgang Woelk, Public health and the urban mortality decline in Imperial Germany.

Gilberto Hochman, Moving boundaries: when rural sanitation becomes an urban problem, Brazil 1910-1930.

In the beginning there was dirt and disease...:Chair: Penny Gouk
Peregrine Hordon, Ritual and public health in the late antique city.

Michael Stolberg, Beyond the plague: urban hygiene in Venice 1200-1800.

Evelyn Lord, 'Cleansing of the back-sides': public health provisions in the medieval city.

Voor meer informatie: Dr. Sally Sheard, Department of Public Health, University of Liverpool,

PO Box 148, Liverpool L69 3BX,
United Kingdom
telefoon: +44 151-7945593; fax:
+44 151-7945588)

of per e-mail: Dr. Helen Power (e-
mail: hel@liverpool.ac.uk).

Het aanvraagformulier is ook te
vinden op internet (address: [http://
www.tema.liu.se/inhph/](http://www.tema.liu.se/inhph/)).

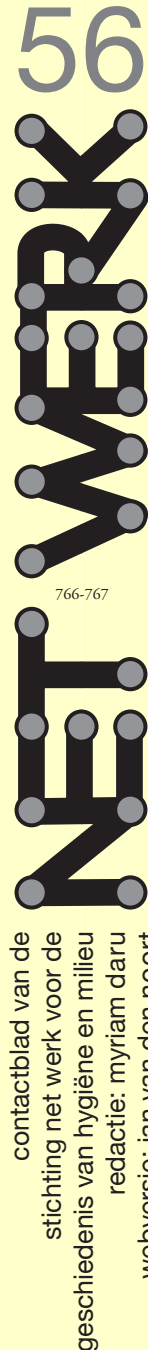
De kosten variëren afhankelijk van
het aantal dagdelen die men boekt.
(inschrijving vanaf £ 8,- voor een
dagdeel, bed and breakfast £ 42,-)
Inschrijving na 30 juni kost £ 10,-
extra.

Europese prijs: oproep

In recognition of the exciting and
important research being under-
taken in many countries on the
history of the European city, Credit
Communal de Belgique, in associa-
tion with the European Association
of Urban Historians and the Inter-
national Commission for the his-
tory of towns, will award in 1997
a prize of 150 000 Belgian francs
for the best unpublished study by
a younger European scholar on a
major aspect of European urban
history in the middle ages or the
following eras. The prize will be
presented during a public ceremony
in 1998 and is awarded every 4
years. Candidates should be nation-
als of an European country and
aged under 40 years on 1st October

1997. The work submitted should
be an unpublished paper written by
one single scholar and containing
at least 150 but not more than 800
typescript pages. It should be based
on original research concerning a
major aspect of European urban
history since the Middle Ages. The
work must be introduced by two
professors, each from a different
European university, and sup-
ported by duly motivated letters of
recommendation. The text should
be written in one of the following
languages : Dutch, German, Italian,
Spanish, French or English. The
prize jury will include memebers
of the awarding institutions. The
clearly legible typescripts, the duly
motivated letters by two professors
and a certificate of nationality and
age must be submitted to Credit
Communal, for the attention of Mr
Denis MORSA European prize,
cultural activities (P10/3)
Boulevard Pacheco 44
B-1000 Brussels Belgium
De publikaties dienen vóór 12 uur
op 1 oktober 1997 in het bezit te
zijn van het secretariaat. Ingezon-
den publikaties worden niet terug-
gestuurd.

Voor meer informatie kan men zich
wenden tot Denis Morsa
tel: 00 32 2 222 4813 or 4617,
fax: 00 32 2 222 8164

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

25 jaar Werkgemeenschap Landschapsecologisch Onderzoek gevierd met congres

Landscape ecology: things to do

6-10 oktober 1997, Amsterdam

De Werkgemeenschap Landschap-
ecologisch Onderzoek viert haar
8
9
vijftienvintigjarig bestaan met een
Europees Congres: Landscape
Ecology: things to do Proactive
thoughts for the 21st century.

De WLO (Werkgemeenschap Land-
schapsecologisch Onderzoek) be-
staat dit jaar 25 jaar. De landschap-
secologie als wetenschappelijke,
toegepaste discipline bestaat onder
die naam in Nederland amper lan-
ger. Nederland zit internationaal in
de frontlijn op dit gebied. De WLO
organiseert ter gelegenheid van het
25-jarig bestaan een internationaal
(= pan-Europees), vernieuwend
congres. De belangrijke vragen die
hierin beantwoord moeten worden
zijn: wat worden de belangrijke op-
gaven voor de landschapsecologie in
de komende jaren, wat moeten we
doen, wat moeten we nalaten, wat
is de (onderzoek)agenda voor de ko-
mende 10 jaar?

De opzet

Op de eerste dag zal plenair worden
teruggekeken op 25 jaar landschap-
secologie, wordt een schets gegeven

over het hele veld van de land-
schapsecologie en zal een doorkijkje
gegeven worden naar wat er de ko-
mende jaren kan gaan komen.

Parallele workshops

De tweede, derde en vierde dag zijn
er vier parallelle thematische work-
shops:

- De Maas, ader van de natuur;
- Haalbaar management van het
agrarische landschap;
- Verstedelijking: ontwerpen ur-
bane-rurale relaties;
- Recreatie en ecologische diversiteit.

Binnen de workshops zal de aan-
dacht niet alleen uitgaan naar de
ecologische disciplines, maar ook
naar milieukundige, planologische,
technologische, economische,
maatschappelijke en bestuurlijke
invalshoeken. Daarbij staat de
(onderzoek)agenda voor de ko-
mende 10 jaar centraal. Er zal in de
workshops ruimte gecreeerd wor-
den voor visies, gericht op oplos-
singen, er zullen excursies gehouden
worden en door middel van een
interactief proces wordt er beoogd
oplossingen te genereren. Daartoe
wordt van te voren een "opdracht"
geformuleerd. Er zal daarbij niet
alleen op Nederlandse voorbeelden
gefocust worden. Het gaat nadruk-
kelijk om het ontsluiten van in
het buitenland levende concepten,
inzichten en oplossingsrichtingen
voor problemen, zoals die ook in
Nederland voorkomen.

Slotdag

Op de vijfde (en tevens laatste) dag van het congres zal plenair worden gerapporteerd over de resultaten van de workshops, worden conclusies getrokken per workshop, alsmede algemene conclusies.

Tijd en plaats

Het congres zal worden gehouden van 6 - 10 oktober 1997 in de Beurs van Berlage te Amsterdam (plenaire gedeelte) en op diverse andere locaties (workshops).

Kosten

Congres: verblijfkosten + vol pension gedurende het congres (van maandag tot vrijdag)

9
10 Totale kosten 575 ecu (incl. 1 themanummer van LANDSCHAP) 350 ecu samen 925 ecu

Inlichtingen en aanmelding

Secretariaat WLO Postbus 23, 6700 AA Wageningen
tel: 0317-477986
fax: 0317-424988
email: WLO@IBN.DLO.NL
<http://www.ecnc.nl/WLO-25.html>

European Association of Urban Historians

4e Internationale Conferentie Venetië 1998

Op het congres van de Europese vereniging voor stedengeschiedenis komen tijdens diverse sessies milieu- en hygiënehistorische onderwerpen aan bod (voorlopig programma)

Sessie 4. Services et employés municipaux 19e-20e siècles (MO). Michele Dagenais; Pierre Yves Saunier/ CNRS Lyon

Sessie 5. Urban environmental problems (MO). J Christoph Bernhardt/Technische Universität Berlin.

Sessie 7. Port cities (ME/EM/MO) - in collaboration with the Maritime Economic History Association. David Williams/Leicester University

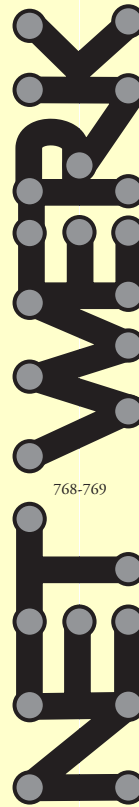
Sessie 9. Round table: aspects of urban history - medieval and early modern times. Peter Clark/the Centre for Urban History.

Sessie 10. Round table: aspects of urban history - modern times. Heinz Reif/Technische Universität Berlin

Sessie 14. European Spa towns (EM/MO). Peter Borsay/University of Wales.

Sessie 16. Water and the city (ME/EM). Isabel del Val Valdivieso/University of Valladolid; Giorgio Gianighan-/I.U.A.V. Venice.

56

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

Sessie 29. Le socialisme municipal en Europe - théories et réalités (MO) Jean Lorcin/University of Lyon; Alexander Fernandez/University of Bordeaux; Uwe Kuehl/University of Freiburg.

Organisatie: Prof. Donatella Calabi, Dipartimento di Storia dell'architettura IUAV, San Polo 2554, 30125 Venezia (fax: +39-41-715449)

Rockefeller Foundation

In 1913 heeft de Rockefeller Stichting de "International Health Board" opgericht, (tot 1916 International Health Commission genoemd). Een van de doelen was de bestrijding van de hoekworm ziekte, andere ziekten waarop de organisatie haar activiteiten richtte waren gele koorts, malaria en tuberculose. Zij ondersteunde voorlichtingscampagnes en onderzoek. Een van de landelijke bureau's werd in Nederlands Indië gevestigd, waar dr. Peverelli met de vertegenwoordiger van de Rockefeller Stichting John Hydrick samenwerkte. De "International Health Board" werd in 1927 ontbonden, maar het werk werd voortgezet door de nieuwe "International Health Division" van de Stichting. De structuur veranderde in 1951 opnieuw, toen de preventieve activiteiten voor de openbare

gezondheid ondergeschikt werden gemaakt aan het medisch onderzoeksprogramma.

Het Archief van de Rockefeller Stichting maakt deel uit van de Rockefeller Universiteit. Het archief heeft al een aantal conferenties financieel ondersteund, waarin onderzoekers die gebruik maken van het archief hun bevindingen hebben uitgewisseld. Twee daarvan zijn: *'Science, Philanthropy, and Latin America: Cross-Cultural Encounters in the Twentieth Century,' November 15, 1991.* Co-sponsor: The Indiana University Center on Philanthropy. Organizer: Dr. Marcos Cueto. Proceedings: Missionaries of Science: The Rockefeller Foundation and Latin America (Bloomington: Indiana University Press, 1994). *"Philanthropy and Cultural Context: Western Philanthropy in South, East and Southeast Asia in the Twentieth Century," werd gehouden in het Archive Center in November 1994.*

De organisator van deze conferentie was Soma Hewa van Mount Royal College met co-sponsorschap van de Indiana University Center on Philanthropy, en gelden van de Ford Stichting.

De deelnemers van dergelijke conferenties laten ook zeer kritische geluiden horen over de invloed van de Rockefeller Stichting op de openbare gezondheidszorg in de betrokken landen.

Hier volgt een voorlopig overzicht van de publikaties die deels of geheel gaan over de 'Rockefeller medicine men'

Akel, C., 'External philanthropy and domestic change in colonial health care: the role of the Rockefeller Foundation ca 1920-1950', **The Hispanic-American Historical Review**, jrg. 75 (1995) 3, pp. 339-376.

Birn, Anne-Emanuelle. "Public Health or Public Menace? The Rockefeller Foundation and Public Health in Mexico 1920-1950" **Voluntas** jrg. 7, (1996) 1, pp. 35-56.

Birn, Anne-Emanuelle and Armando Solórzano. "The Hook of Hookworm: Public Health and the Politics of Eradication in Mexico." In Andrew Cunningham en Bridie Andrews (red.), **Contested Knowledge: Reactions to Western Medicine in the Modern Period**. Manchester: University of Manchester Press, (in druk of reeds verschenen).

_, 'El Pasado como Presagio?: México, la Salud Pública y la Fundación Rockefeller.' In: Leticia Robles Silva and Francisco Javier Mercado (red.), **In Memorias del Sexto Congreso Latinoamericano de Medicina Social**. Guadalajara, Mexico: University of Cuadajajara Press, 1995, pp. 135-155.

_, "La Salud Internacional: Una Nueva Interpretación Histórica a

Través del Pasado y el Futuro." In: Julio Frenk, Fernando Chacón, and Octavio Gómez-Dantés (red.), **Libro de Texto Sobre Salud Internacional**. Cuernavaca, Mexico: Instituto Nacional de Salud Pública, (in druk).

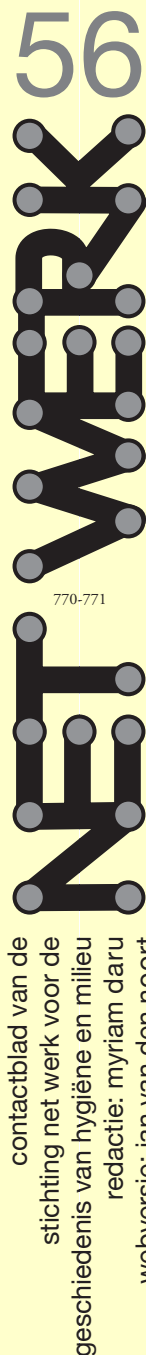
_, "Unidades Sanitarias: La Fundación Rockefeller Contra el Modelo Cárdenas en México." In M. Cueto (red.), **Salud, Sociedad, y Cultura en América Latina: Nuevas Perspectivas Históricas**. (EP: Lima, 1996).

Birn, Anne-Emanuelle; John Santelli and LaWanda Burwell. "Pediatric AIDS in the United States: Epidemiological Reslity Versus Government Policy." In **AIDS: The Politics of Survival**. (Amityville, NY: Baywood Publishing Company, 1994).

Birn, Anne-Emanuelle, **Local Health and Foreign Wealth: The Rockefeller Foundation Public Health Programs in Mexico, 1924-1951** Dissertatie, The Johns Hopkins University, 1993.

Boomgaard, Peter, Rosalia Sciortino en Ines smyth (eds) **Health care in Java : past and present** (Leiden : KITVL Press 1996) - VI, 197 p. : tab. (Proceedings / Koninlijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde ; Rev. contributions to a workshop on Health care in Java, Past and Present, organized by KITLV in conjunction with the European Social Science Java

11
12

Network (ESSJN) on 7 and 8 May 1992, in Leiden. ISBN 90-6718-104-8.

Cueto, Marcos, Una Reforma Fallida: la Fundación Rockefeller, la Malaria y la Salud Publica en el Peru. **Revista Peruana de Ciencias Sociales**. 2 (1990): 9-31.

_, Visions of Science and Development: The Rockefeller Foundation's Latin American Surveys of the 1920s, in: **Missionaries of Science: The Rockefeller Foundation and Latin America**. Bloomington: Indiana University Press, 1994. pp. 23-51.

_, The Cycles of Eradication: The Rockefeller Foundation and Latin American Public Health: 1918-1940 in: Paul Weindling, ed., **International Health and Welfare Organizations between the First and Second World Wars**. Cambridge: Cambridge University Press, (in druk of verschenen)

Gillespie, James Andrew, 'The Rockefeller Foundation, Hookworm and Australian Health Policy', in R. MacLeod and D. Denoon, **Health and Healing in Tropical Australia and New Guinea**, Townsville, 1991.

Hewa, S., 'Colonialism, Tropical Disease and Imperial Medicine. Rockefeller Philantropy in Sri Lanka' **Bulletin of the Histoy of Medicine**, jrg. 70 (1996) 4, pp. 723-724.

Murard, Lion en Patrick Zylber-

man, Les "Rockefeller medicine men" en France (1917-1940), in Jean-Louis Cohen et Hubert Damiens, **Américanisme et modernité** (Paris,EHESS/Flammarion: 1993).

Roizen, R. en N. Jolliffe, 'The Rockefeller Foundation and the origins of the modern alcoholism movement', **Journal of studies on alcohol**, jrg. 55 (1994) 4, pp. 391-400.

Weindling, Paul, **Public Health and Political Stabilisation: Rockefeller Funding in interwar Central/Eastern Europe**, Minerva, 1993.

-, 'The Rockefeller Foundation and German Biomedical Science, 1920-40: from Educational Philanthropy to International Science Policy', in N. Rupke (ed.), **Science, Politics and the Public Good. Essays in Honour of Margaret Gowing**, Basingstoke: Macmillan, 1988, pp. 119-40.

Tentoonstellingen

Poepgoed

Een tentoonstelling over menselijke en/ of dierlijke uitwerpselen is al lang in Nederland geen unicum meer., al zouden de organiserende musea ons daar telkens van willen overtuigen. Bij elke opening vertelt de persvoorlichter dat het museum het taboe van poep heeft weten te doorbreken.

Het meest recente voorbeeld is Poepgoed, tot 1 november in het Veluws Museum te Harderwijk, Donkerstraat 4, 3841 CC Harderwijk, tel. 0341-4144 68. De tijden zijn: maandag -vrijdag 10.00 tot 17.00, zondag 13.00 tot 16.00. Toegangsprijzen zijn f 5.- voor volwassenen en f 3.50 voor kinderen. De kaarten geven ook toegang tot het milieucentrum.

Het Groene Goud

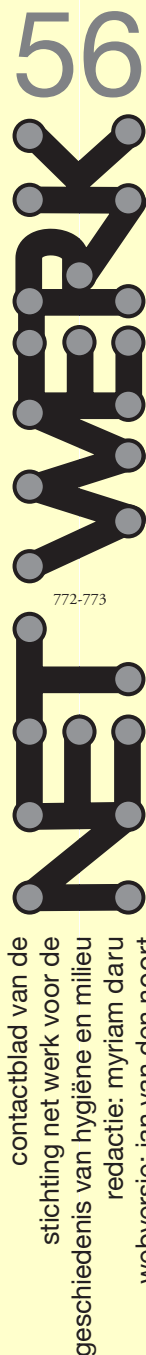
In het Leidse Museum Boerhaave loopt tot 19 oktober 1997 de tentoonstelling Het Groene Goud, waarin de relatie mens-plant belicht wordt, met vooral aandacht voor de 17e en de 19e eeuw. Een wandeling door de Hortus Botanicus maakt deel uit van de tentoonstelling, en de toegangskarten gelden dan ook voor zowel het museum als de Hortus. De openingstijden zijn dinsdag - zaterdag 9.00 -17.00, zon- en feestdagen 12.00-17.00. 's maandags en 3 oktober gesloten

Industrion, Kerkrade

In Kerkrade staat een nieuw museum, het Industrion (ontwerp: B. Dirrikkx). Een eerste aanzet voor dit museum was de inventarisatie van het roerend en onroerend industriële erfgoed van Limburg, tien jaar geleden. De totstandkoming van het museum heeft een bewogen politiek-bestuurlijke geschiedenis. Het staat nog leeg en de oplevering heeft enige maanden vertraging opgelopen. In dit museum voor industrie en samenleving zullen 16 thema's in reconstructies en ensceneringen gestalte krijgen.

Thema 13 is Het riool. In de publieksfolder voor de open dag op 4 juni j.l. meldt de directie: 'De ontwikkelingen in onze hygiënische voorzieningen hadden invloed op de producten uit de grof- en fijnkeramische industrie. Er ontstond vraag naar rioolbuizen, wandtegels, toiletputten en wasbakken. De vraag uit de samenleving creëert een hele industrie.' Thema 14 is Milieu. Productie en verbruik van goederen betekent afval. Afval die verwerkt wordt. Vernietigen of recyclen, elke beslissing heeft consequenties. Consequenties die niet voor iedereen acceptabel zijn'. Zal de presentatie diepgang aan aantrekkelijkheid weten te koppelen? Wij wachten met enige nieuwsgierigheid. Het Industrion is te vinden direct bij het station van Kerkrade (in de toekomst zal het museum ook dienen als stationsgebouw) .

13
14

Archiefselectie en historische criteria

Na jaren discussie en onderhandelingen is een compromis bereikt over de selectie en vernietiging van overheidsarchieven na 1945. Aanvankelijk dreigden niet historische criteria de overhand te krijgen. Dit zou voor historisch onderzoek verstrekende gevolgen gehad hebben, ook voor de geschiedenis van hygiëne en milieu. In het verleden is een paar keer aandacht besteed aan de problematiek. De zaak speelt al sinds 1993. Het Koninklijk Nederlands Historisch Genootschap heeft zich sterk gemaakt voor een wijziging in de aanpak. Dit pleidooi is gehonoreerd. Onlangs zijn er afspraken gemaakt tussen de algemeen rijksarchivaris en het Koninklijk Nederlands Historisch Genootschap die het historisch belang als criterium bij de archiefselectie onderstrepen. Er is op 21 oktober 1996 afgesproken dat vanaf 1-1-1997 externe deskundigen zullen worden ingeschakeld, zowel in de fase van voorbereiding van conceptselectielijsten, als bij de toetsing van het eindresultaat en ook over de wijze waarop beide zullen worden gerealiseerd. Bij het driehoeksoverleg zullen, ten behoeve van de in dat overleg participerende archivaris, door het KNHGG aan te wijzen deskundigen als inhoudelijke specialist en tevens

als klankbord worden betrokken. Het product van het selectieproces - het geselecteerde en toegankelijk gemaakte archiefbestand - zal aan de gebruiker worden voorgelegd om dit product op zijn gebruiksmogelijkheden te toetsen. De algemeen rijksarchivaris heeft toegezegd dat de ervaringen van deze beoordeling zullen worden benut bij het desgewenst voor volgende bestanden bijstellen van de selectiecriteria en de wijze van ontsluiting. Tenslotte is afgesproken dat deze aanpak over enige tijd zal worden geëvalueerd. In een op 20 januari 1997 door de Raad voor Cultuur aan de staatssecretaris van O. C en W uitgebracht advies over de gewijzigde opzet van de PIVOT-methode voor selectie en beoordeling van overheidsarchieven wordt het historisch belang als criterium bij archiefselectie eveneens onderstreept. Het inschakelen van externe deskundigheid moet er volgens de Raad voor zorgen dat het historisch belang voldoende wordt behartigd. De Raad voor Cultuur heeft niet alleen met instemming kennis genomen van de onlangs gemaakte afspraken tussen de algemeen rijksarchivaris en het Historisch Genootschap, de Raad pleit zelfs voor een versterking daarvan door de analyse van de handelingen aan te vullen met een door een historisch expert te vervaardigen maatschappelijk-historische con-

textbeschrijving. Daarbij dient volgens de Raad ondermeer inzicht te worden gegeven in thema's van de overheidsbemoeienis en daarmee samenhangende ontwikkelingen in de samenleving. De Raad meent dat slechts op deze wijze het selectie proces een maatschappelijk fundament krijgt, een fundament dat gelet op recente discussies, tot nu toe nog onvoldoende aanwezig was. (tot zoverre een bericht van het KNHG)

14

15 *Dr. Henk van Zon, lid van het bestuur van Net Werk heeft zich bereid verklaart om als expert te fungeren bij het beoordelen van de relevantie van archieven voor de geschiedenis van hygiëne en milieu.*

Signalementen

Dix, A., 'Industrialisierung und Wassernutzung. Eine historisch-geographische Umweltgeschichte der Tuchfabrik Ludwig Müller in Kuchenheim', (Köln: Dissertatie universiteit Bonn, Rheinland Verlag, 1997), 344 blz. .

Frilling, H. en O. Mischer, Pütt und Pann 'n. **Geschichte der Hamburger Hausmüllbeseitigung**, (Hamburg: Ergebnisse Verlag, 1994), ISBN 3-87916-024-4. DM 38,-.

Hirsch, E. en M. O'Hanlon (eds.) **The Anthropology of Landscape: Perspectives on Space and Place**, (Oxford: Clarendon Press, 1995).

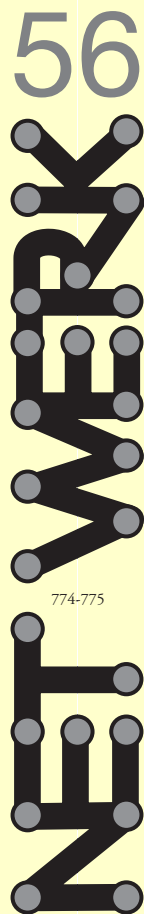
Kohler, R. E., 'Sanitarians, engineers and public science in the gilded age', **Minerva: a review of science learning and policy**, jrg. 31 (1993) 2, pp. 184-210.

Koolmees, P. A. **Symbolen van openbare hygiëne. Gemeentelijke slachthuizen in Nederland 1795-1940**, (Rotterdam: Erasmus Publishing, 1997), ISBN 905325-111-2, 310 blz. Hfl. 69,50.

Lenders, H. J. R., R. S. E. Leuven, P. H. Nienhuis e. a. , **Natuurbeheer en -ontwikkeling**, (Amsterdam: Boom, 1997), ISBN 90-5352-102-x. ca. Hfl 56,-.

Lorbiecki, M., Aldo Leopold. A **Fierce Green Fire**, Falcon Press (1996) GBP 19.50.

Merricks, L., 'Environmental his-

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

tory', **Rural history. Economy, society, culture**, jrg. 7 (1996) 1, pp. 97-110.

Milton, K. **Environmentalism and cultural theory. Exploring the role of anthropology in environmental discourse**, (London; New York: Routledge, 1996), ISBN 0-41511529-9 (hbk) 0-415-11530-2 (pbk), 266 blz.

Nyhart, L. K. **Biology Takes Form. Animal Morphology and the German Universities, 1800 - 1900**, (Chicago: Chicago UP, USA, 1995), 428 blz. GBP 59.95 GBP 21.95.

Palsky, G. **Des chiffres et des cartes. La cartographie quantitative au XIXe siècle**, (Paris: CTHS, 1996), ISBN 2-735-0336-4, 331 blz.

Roche, D. , **Histoire des choses banales: naissance de la consommation, XVIIIe-XIXe siècle**, (Paris: Fayard, 1997).

Salisbury, J. E., **The Beast Within. Animals in the Middle Ages**, (London; New York: Routledge, 1995), 238 blz. GBP 12.99.

Soulas de Russel, D., 'Thomas Lindet (1743-1823) **Hygiénisme et Révolution**', L 'information historique', jrg. 56 (1994) 2, pp. 57-65.

Swyngedouw, E., 'Power, violence and the city. The conquest of water and political ecology in Guayaquil, Ecuador, 1880-1990', **Environment and Planning**, jrg. 27 (1997) 311-332.

57

NET WERK

776-777

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

Het wassende water aan de Oder

De problemen die de huidige bewoners van de streken langs de Oder ervaren hebben hun wortels in het verleden. Duitse historici hebben niet de recente overstromingen afgewacht om zich te buigen over de geschiedenis van de Oder en haar overstromingen. Het grondigste onderzoek is van de hand van Martina Kaup, die haar dissertatie gewijd heeft aan die rivier. Herrmann, B. en M. Kaup, 'Nun blüht es von End zu End all überall'. *Die Eindeichung des Nieder-Oderbruches 1747/1753*, (Münster/New York: Waxmann, 1997). Kaup, M., 'Die Urbarmachung des Oderbruchs. Umwelthistorische Annäherung an ein bekanntes Thema', in Bayerl, G. (ed.) *Umweltgeschichte - Methoden, Themen, Potentiale*, (Münster - New York: Waxmann, 1996), 111-134.

Martina Kaup toont aan dat de rivier de Oder bekend stond door de overstromingen in het bijzonder die tussen 1515 en 1551. Pas rond 1750 begon men volgens schriftelijke bronnen dergelijke gebeurtenissen als een onoverkomelijk bezwaar te ervaren en wilde men maatregelen nemen zoals dijkenbouw. Kaup geeft een uitvoerige lijst van overstromingen die zij wist te achterhalen (p. 119). Zij noemt 15 overstromingen in de 18e eeuw waarvan 12 's winters plaats vonden. Zij laat in haar werk zien dat de omwonenden zich goed hadden aangepast aan de omstandigheden veroorzaakt door de onbetrouwbare Oder en zich voornamelijk in leven hielden door visvangst. De bouw van dijken onder Frederik II van Pruisen lokte zelfs enig protest uit omdat zij sommige mensen dwong zich toe te leggen op de landbouw, een activiteit die zij niet beheersten en waarvoor zij niet waren uitgerust.

Nieuwe kennis over klimaatveranderingen

De Britse wetenschapsjournalist Nigel Calder gaat in het recent verschenen boek 'De Grillige Zon' in op de rol van CO₂ als broeikasgas en tevens belicht hij onderzoek van de Denen Svensmark, Friis Christensen en Lassen over de invloed van de zon op het klimaat. De conclusie is dat CO₂ als factor voor een versterkt broeikaseffect mogelijk niet

zo belangrijk is als ons wordt voorgesteld, en dat de wisselingen in de intensiteit van de 'zonnwind', en daarmee de veranderingen in de intensiteit van kosmische straling, in belangrijke mate bepalend zijn voor klimaatveranderingen. Kosmische straling blijkt een belangrijke rol te spelen bij de wolkenvorming, en die straling is daarmee van invloed

op de temperaturen en de neerslag. Het veenonderzoek aan het ICG (Universiteit van Amsterdam) wijst ook op een samenhang tussen veranderingen van kosmische straling en klimaatveranderingen in het verleden. Tot voor enkele weken wisten we niet goed hoe dat verband verklaard moest worden. Door het

2 onderzoek van bovengenoemde
3 Denen menen we dat nu wel te begrijpen. Het onderwerp 'CO₂ en klimaat' wordt, met wat we nu weten, enigszins controversieel. Daarom is het van belang dat milieubewegingen snel op de hoogte zijn van wat er speelt: misschien moeten organisaties als Greenpeace toch ook binnenkort de bakens wat verzetten. Het gaat om de geloofwaardigheid tegenover het publiek. Voor meer informatie over dit onderwerp:

Dr. Bas van Geel
Faculteit der Biologie, ICG
Kruislaan 318
1098 SM Amsterdam
tel. secr. 020-525 7844
Doorkiesnr. 020-525 7664
fax 020-525 7662
e-mail: vanGeel@bio.uva.nl

Klimaatgeschiedenis in het tijdschrift Nature

Het tijdschrift Nature bericht regelmatig over klimaat- en klimaat-historisch onderzoek. Veel recent onderzoek werpt een nieuw licht op

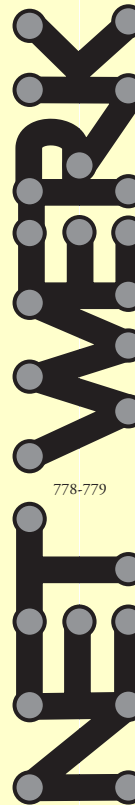
onderwerpen zoals tekens van de effecten van het broeikaseffect. Het gaat vaak om zeer complexe processen. Hier volgen enkele samenvattingen van recent verschenen stukken (de samenvattingen zijn afkomstig van de redactie van Nature)

Predicted reduction in basal melt rates of an Antarctic ice shelf in a warmer climate.

Floating ice shelves are vulnerable to climate change at both their upper and lower surfaces. The extent to which the apparently air-temperature-related retreat of some northerly Antarctic Peninsula ice shelves presages the demise of their much larger, more southerly, counterparts is not known, but air-temperature effects are unlikely to be important in the near future.

Oceanographic measurements from beneath the most massive of these southerly ice shelves - the Filchner-Ronne Ice Shelf - have confirmed that dense sea water resulting from sea-ice formation north of the ice shelf flows into the sub-ice-shelf cavity. This relatively warm so-called High Salinity Shelf Water (HSSW) is responsible for the net melting at the ice shelves base. Here the author presents temperature measurements, from the same sub-ice-shelf cavity, which show a strong seasonality in the inflow of HSSW. This seasonality results from intense wintertime production of sea

57

778-779

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

ice, and the author argues that the seasonal springtime warming can be used as an analogue for climate warming.

For the present mode of oceanographic circulation, the implication is that warmer winters (a climate warming, leading to lower rates of sea-ice formation), would cause a reduction in the flux of HSSW beneath the ice shelf. The resultant cooling in the sub-ice cavity would lead, in turn, to a reduction in the total melting at the ice shelves base. A moderate warming of the climate could thus lead to a basal thickening of the Filchner-Ronne Ice Shelf, perhaps increasing its longevity. *K.W. Nicholls (Letter to Nature) 31 July 1997 Vol 388, No 6641 p. 460*

3
4 To understand the impact of a future Earth which may be warmer than now, geologists look to records of warmer times in the past - often the last interglacial period, around 120,000 years ago. But a better match to today's conditions might be found in a period around 400,000 years ago, an earlier interglacial known as stage 11, when Earth's orbital parameters were closer to those of the present day. Stage, 11 was an unusual period, with severe climate change and, at its peak, exceptionally warm temperatures. *William R Howard, A warm future in the past. Nature vol. 388, (1997) 418-419.*

Recent subsidence of the northern Suez canal (Scientific Correspondence) D.J. Stanley & G.A. Goodfriend 24 July 1997 Vol 388, No 6640

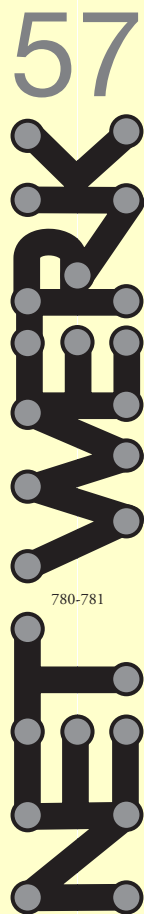
Dit artikel is in NRC op 4 augustus als volgt door G. Beekman samengevat: Onderzoekers van het Smithsonian Institute en het Carnegie Institute, beide in Washington, hebben gevonden dat het noord-oostelijke deel van de Nijldelta al duizenden jaren met zeer constante snelheid ten opzichte van de zeespiegel daalt. Dit gebeurt bovendien in een veel sneller tempo dan de absolute stijging van de zeespiegel. Dit deel van de Nijldelta ligt momenteel nog maar één meter boven het niveau van de Middellandse Zee, waardoor het noordelijke deel van het Suezkanaal en de hieraan gelegen havensteden Port Said en Port Foad (waar in totaal bijna een half miljoen mensen wonen) zich in een bijzonder kwetsbare situatie bevinden. De twee onderzoekers hebben de daling van dit gebied afgeleid uit de sedimenten in een 49 meter lange boorkern die afkomstig was van een punt ten zuidoosten van Port Foad. Met behulp van massaspectrometrie werd de ouderdom van de sedimenten bepaald, terwijl uit de gevonden fossielen tevens de waterdiepte ten tijde van de afzetting werd afgeleid. De sedimentlaag blijkt tussen 45 meter diepte (6500 jaar geleden) en 14 meter diepte

(950 jaar geleden) in een opmerkelijk constant tempo te zijn gegroeid. Bij de bovenste 14 meter was dit niet het geval, waarschijnlijk als gevolg van verstoringen door baggerwerkzaamheden tijdens de aanleg van de oostelijke zijtak van het Suezkanaal in de jaren zeventig en tachtig. Uit de analyses volgt dat de bodem waarop de sedimenten zijn afgezet in de afgelopen 8500 jaar met een snelheid van gemiddeld 4 mm per jaar ten opzichte van de zeespiegel is gedaald. Dat gebeurt dus in een opmerkelijk sneller tempo dan de absolute zeespiegelstijging in dit gebied, die door andere onderzoekers wordt geschat op ongeveer 1,0 tot 1,5 mm per jaar. De totale relatieve zeespiegelstijging langs de delta komt daarmee op minstens 5 mm per jaar. Analyses van waterhoogtemetingen in Port Said in de periode 1923-1946 hadden al eerder gewezen op een relatieve zeespiegelstijging van 4,8 mm per jaar. Nu het grootste deel van deze stijging het gevolg blijkt te zijn van al millennia voortgaande bodemdaling, kan natuurlijk moeilijk worden volgehouden dat de zeespiegelstijging in dit gebied een duidelijk teken is van een door de mens versterkt broeikas-effect.

Natuur- en milieuchronologie Nederland

Henny van der Windt en Nigel Harle zijn de auteurs van een in handzaam formaat uitgegeven chronologie van Nederlandse natuur- en milieugebeurtenissen. Zij vatten dit boekje als volgt samen: Het rapport geeft een chronologisch overzicht van de gebeurtenissen in Nederland op het vlak van natuur en milieu. Het is opgesteld naar aanleiding van een vraag van het Centre national d'études et de documentation sur l'écologie et sa culture (C.E.D.E.C). Het Franse instituut zal de hier gepresenteerde gegevens verwerken in een publikatie over de geschiedenis van de natuur- en milieu problematiek in West-Europa. De keuze voor de Engelse taal, de chronologische ordening en de periode 1814-1995 komen voort uit de wensen van het C.E.D.E.C. Vanwege de beperkte tijd voor deze studie zijn vooral gemakkelijk toegankelijke, secundaire bronnen geraadpleegd. Slecht gedocumenteerde onderdelen van de natuur- en milieugeschiedenis, zoals acties en incidenten voor 1970 blijven dus goeddeels buiten beeld. Daarentegen krijgen institutionele aspecten, zoals de wetgeving en de organisaties veel aandacht. In het algemeen worden alleen direct relevante, grote, invloedrijke en/of unieke zaken vermeld. Aan de orde komen alle nieuwe wetten en de

4
5

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

780-781

belangrijkste beleidsplannen op het gebied van natuur en milieu. Bovendien worden gezaghebberende of karakteristieke personen, geschriften en instanties uit de Nederlandse natuur- en milieubeschermingsbeweging behandeld. Ondanks de beperkingen van deze studie is het beeld duidelijk. Ook de negentiende eeuw kende milieuproblemen en aan het eind van deze eeuw ontstonden de eerste milieu- en natuurbeschermingsorganisaties en -wetten. Daarna nam het aantal instanties dat zich met natuur bezig hield gestaag toe. Tussen 1930 en 1950 groeide de natuurbeschermingsbeweging sterk, mede als gevolg van de ontginningen, de opkomst van de planologie en de ontwikkelingen in de landbouw. Na 1970, toen het milieuprobleem maatschappelijk werd erkend, was er sprake van een stormachtige groei van het aantal milieuorganisaties, acties en nota's. Bovendien radicaliseerde de milieubeweging, vooral rond het thema kernenergie. Ook werden de analyses steeds wetenschappelijker. De verhoogde activiteit van particuliere organisaties en overheid duurde tot 1995 voort. Dit leidde tot meer verfijnde regelgeving en nauwkeuriger doelstellingen, maar ook tot steeds preciezere overzichten over de achteruitgang van de natuur- en milieukwaliteit. De Biologiewinkel van de Rijksuniversiteit Groningen heeft dit rapport uitgegeven om te voldoen aan de groeiende behoefte onder historici, milieu- en natuurbeschermers, milieukundigen en beleidsmakers aan een historisch overzicht van de milieuproblematiek in Nederland. Windt, H. van der, en Harle, N., **Environmental chronology of the Netherlands**, (Biologie Winkel RUG 1997). Rapport 45. 71 blz. ISBN 90-36-0742-0. f 12,50 plus portokosten

Te bestellen bij de Biologie Winkel van de Rijksuniversiteit Groningen, Postbus 14, 9750 AA Haren

Het Biologisch Reveil

Vanaf 11 juni jongstleden is in het Zoölogisch Museum van de Universiteit van Amsterdam de permanente tentoonstelling rond het Heimansdiorama te zien. 'Het Biologisch Reveil' vormt de toelichting op, en de toegang tot, het diorama dat in 1996 ter nagedachtenis aan E. Heimans werd ingericht. Het laat een duinlandschap zien, met al zijn flora en fauna. Het werd opgesteld door Paul Louis Steenhuizen, preparateur van Artis en eerste vogelfotograaf in Nederland. Foto's van Steenhuizen zijn op de tentoonstelling aanwezig. De foto's droegen bij aan de algemene belangstelling voor natuur die rond de eeuwwisseling opbloede.

5
6

4
5

Het Biologisch Reveil, waarin de onderwijzers Eli Heimans en Jac. P. Thijssse een belangrijke rol speelden. Met vele publicaties (o.a. de Verkade-albums) en moderne onderwijsmethoden propageerden Heimans en Thijssse de 'natuur-sport'. De nieuwe term betekende een aansporing om erop uit te trekken en de natuur uit eigen waarneming en ervaring te leren kennen. Achter deze aansporing staat de overtuiging dat belangstelling voor de levende natuur bijdraagt aan, in de woorden van die tijd, verheffing van mens en maatschappij. Daarom verwijst de tentoonstelling ook naar de Plantage, de buurt van Artis, de Hortus en de Universiteit waar men zich in onderlinge samenwerking inzette voor het populariseren van biologie. De tentoonstelling 'Het Biologisch Reveil' is permanent te zien in het Zoologisch Museum Plantage Middenlaan 53, Amsterdam (publieksingang: Aquariumgebouw via Artis). Voor inlichtingen: 020-5256619.

Hugo de Vries herdenkingen

Er is komend jaar ruimschoots de gelegenheid om meer te weten te komen over het belang van Hugo de Vries (1848-1935) voor de biologie, de evolutieleer en de genetica. **voorjaar-zomer:** tentoonstelling 'Hugo de Vries, de Nederlandse Darwin' Universiteitsmuseum De Agnietenkapel, Oudezijds Voorburgwal 231, Amsterdam.

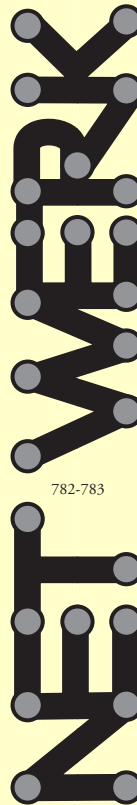
Inlichtingen: mw. drs. A.M.Th. Schilder, Universiteitsmuseum De Agnietenkapel, Oudezijds Voorburgwal 231, 1012 EZ Amsterdam tel: 020-5253339.

zomer-najaar: tentoonstelling 'Hugo de Vries en de Hortus Botanicus'. Hortus Botanicus Amsterdam.

Inlichtingen: drs. ing. W.N.J. Ursem, Hortus Botanicus Plantage Middenlaan 2, 1018 DO Amsterdam, tel: 020-6259021.

27 maart: Symposium Hugo de Vries 1848-1935, ter gelegenheid van zijn 150e geboortjaar. Plaats: Koninklijk Instituut voor de Tropen, Mauritskade 63, Amsterdam. Inlichtingen: dr. E Bouman, Faculteit der Biologie, Universiteit van Amsterdam, Kruislaan 318, 1098 SM Amsterdam, tel: 020-5257842, fax: 0205257662, E-mail: bouman@bio.uva.nl.

57

782-783

6/7

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

Haeckel posthuum beschuldigd van fraude

Ernst Haeckel (1834-1919) staat bekend als de uitvinder van de term "Oekologie", waardoor hij haast onvermijdelijk in elke geschiedenis van de ecologie besproken wordt. In deel I van zijn *Generelle Morphologie der Organismen* (1866) hanteert hij de term voor het eerst. Een definitie voor de nieuwe wetenschap komt pas in deel II. Later heeft hij de definitie nog een paar keer bijgeschaafd. Het belang van Haeckel voor de geschiedenis van de ecologie komt echter niet van zijn uitwerking van ecologie als wetenschap, maar van zijn biogenetische grondwet. Theunissen en Visser geven het ontstaan van deze grondwet bij Haeckel als volgt weer: 'Er bestond namelijk een causale samenhang tussen ontogenie en fylogenie: het individuele, embryonale ontwikkelingsproces was een verkorte en versnelde herhaling van de fylogenie, de evolutionaire ontwikkeling van de stam waartoe het organisme behoorde.' (De wetten van het leven, Baarn 1996, blz. 153). De fylogenetische morfologie was in de negentiende eeuw voor veel onderzoekers een aantrekkelijk denkkader. Hoe wankel dit denkkader was heeft een recent onderzoek van de Britse embryoloog Michael Richardson aangetoond. Hij ging met medewerkers terug naar de

soorten embryo's die door Haeckel oorspronkelijk zijn bestudeerd. Niet ver van de Utrechtse werkplek van Theunissen en Visser, in de collectie van het Nederlandse Instituut voor Ontwikkelingsbiologie in Utrecht, ligt een groot deel van het materiaal dat voor een dergelijke studie nodig is. Het artikel van Richardson e.a. in *Anatomy and Embriology*, 1997;196: 91-106, ook besproken door Bart Meijer van Putten in NRC van 30 augustus j.l., laat zien dat de gelijkvormigheid van embryo's vooral vast te stellen valt in de tekeningen waarmee Haeckel zijn werk illustreerde en dat de tekeningen vooral vertekeningen zijn. De verbazingwekkende vormovereenkomsten waarvan de tijdgenoten van Haeckel zo onder de indruk waren blijken op 'wishful thinking' gebaseerd te zijn. 'Bij het vergelijken van tientallen diersoorten in dezelfde embryonale fase, stelden Richardson en zijn medewerkers vast dat er zowel grote vorm- als maatverschillen zijn. In de illustraties van Haeckel is geen schaal aangegeven en zijn alle embryo's op ongeveer dezelfde grote getekend. Voor buitenstaanders (maar misschien niet voor wetenschaps sociologen) is het verbazingwekkende dat pas nu het onderzoek van Haeckel is overgedaan. Was de wetenschappelijke autoriteit van Haeckel zo groot dat de wetenschappelijke gemeenschap het niet nodig heeft

geacht zich met zijn bronnen te bemoeien? Als de uitgangspunten van Haeckel hersenschimmen blijken te zijn, moet dan de biogenetische grondwet belanden in de prullenmand van de wetenschapsgeschiedenis? Het startschot voor de discussie is gegeven.

De introductie van onze cultuurplanten

Onlangs verscheen de publikatie *De introductie van onze cultuurplanten en hun begeleiders, van het Neolithicum tot 1500 AD*, onder redactie van A.C. Zeven. Het boek vormt het eerste overzicht over dit onderwerp in Nederland. Het kan worden besteld door overmaking van f 35,- op girorekening 1178669 van de Vereniging voor Landbouwgeschiedenis te Wageningen. Het boek biedt een overzicht van de introductie van cultuurgewassen. In het inleidende hoofdstuk geeft Zeven een overzicht van de factoren die introductie en eventueel weer verdwijnen van gewassen bepalen en van de naamgeving van gewassen. Vervolgens behandelt C.C. Bakels de cultuurgewassen van de Nederlandse prehistorie, vanaf het Neolithicum (ca 5400 v. C.) tot de komst van de Romeinen. De Romeinse tijd wordt behandeld door J.P. Pals.

De introductie van cultuurgewassen in de Middeleeuwen wordt behandeld door H. van Haaster. Dit hoofdstuk beslaat ongeveer de helft van het boek. Elk afzonderlijk hoofdstuk bevat een literatuuroverzicht. De publikatie als geheel wordt ontsloten door een index op botanisch-wetenschappelijke plantennamen.

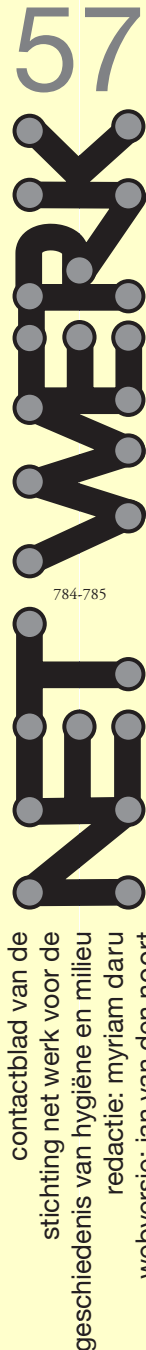
A.C. Zeven (red.), C.C. Bakels, H van Haaster & J.P. Pals (1997). *De introductie van onze cultuurplanten en hun begeleiders, van het Neolithicum tot 1500 AD*. Vereniging voor Landbouwgeschiedenis, Wageningen, 107 blz. ISBN 90-8005223-X.

Nadere inlichtingen en aanvraag van recensie-exemplaren: J. Renes, DLO-Staring Centrum, Postbus 125,6700 AC Wageningen.

Tijdschrift voor Zeegeschiedenis

Visstand en visvangst in het verleden

Op 27 oktober 1995 werd door Net Werk de studiedag 'Visstand en visvangst in het verleden' georganiseerd. De teksten van drie van de op deze dag gehouden lezingen, aangevuld met een artikel van een van de deelnemers die dag, zijn onlangs verschenen in het Tijdschrift voor Zeegeschiedenis. Het betreft de volgende artikelen:

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

- Jaap Kerkhoven 'De visserijhistorie op zoek naar ecologische crises',
Joke Ubbens 'Noorse kabeljouwvisseren en Nederlandse kooplieden. Vistechnieken, vangstresultaten en de afzetmarkt voor stokvis in de zeventiende eeuw'
Florike Egmond 'De 'Gulden Berg' van Holland: haring in de zestiende eeuw'
Bart Ibelings 'De middeleeuwse visstapel te Naarden. Een bronbespreking met economisch-politieke en ecologische kanten'.
8
9 Bovenstaand tijdschrift kunt u nabestellen. Daartoe maakt u een bedrag van f 30 - (tijdschrift plus verzendkosten) over op gironummer 390150 ten name van de penningmeester van de Nederlandse Vereniging voor Zeegeschiedenis te Oegstgeest, onder vermelding van Tijdschrift voor Zeegeschiedenis 1997 nummer 1. Het tijdschrift wordt u dan zo spoedig mogelijk toegezonden.

Vis uit de grond

Voor de laatste keer is een tentoonstelling t/m 26 oktober 1997 te zien in het Rijksmuseum voor Scheepvaartarcheologie voor de verhuizing naar Lelystad. De tentoonstelling 'Vis uit de grond' presenteert archeologische vondsten met betrekking tot vis, visvangst en visconsumptie. Daarnaast kan men zien hoe een be-

paalde soort er uitzag, waar ze voorkwam en hoe ze werd verhandeld. Rijksmuseum voor Scheepvaartarcheologie, Vossenmeerdijk 21, Ketelhaven Dronten. Tel: 0321-313287 Entree volwassenen: f 3,50 kinderen f 1,50.

Bestrijding van epidemieën in de Middeleeuwen

Voor het project 'Mittelälterliche Seuchenbekämpfung' van de DFG (de Duitse instelling voor onderzoek) is projectleider dr. Kay Peter Jankrift op zoek naar Nederlandse bronnen. De gegevens worden ingevoerd in een database over voornamelijk pest en lepra en de bestrijding ervan in steden. Inlichtingen: Dr. K.P. Jankrift, Institut für Vergleichende Städtegeschichte Syndikatsplatz 415 48143 Münster Duitsland

Asbestchronologie

In een recent in Scientific American verschenen artikel, geven J.E. Alleman en B.T. Mossman een overzicht van de geschiedenis van asbest. Het verhaal begint in de oudheid,

maar de meest relevante gebeurtenissen hebben plaats gevonden in de 19e en 20e eeuw.

Alleman, J.E. en B.T. Mossman, 'Asbestos revisited', *Scientific American*, jrg. 277 (1997) 1, 54-57.

Once considered safe enough to use in toothpaste, this unique substance has intrigued people for more than 2,000 years

Lee, D.H.K. en I.J. Selikoff, 'Historical Background to the Asbestos Problem.', *Environmental Research*, jrg. 18 (1979, April) 2, 300-314.

Lenglet, R, L'affaire de l'amiante, (Paris: Editions La Découverte, 1996).

Murray, R, Asbestos: a Chronology of its Origins and Health Effects, *British Journal of Industrial Medicine*, jrg. 47 (1990),361-365.

The emotionalised subject of asbestos is treated in chronological terms: how the "magic mineral" known in ancient times in Europe and Asia became in the late nineteenth century an important industrial resource of particular interest to the navies of the world; and how its malign effects gradually became apparent during the present century. The media have made asbestos a notorious villain, but it still has properties and applications useful to society if they are properly controlled in the same way as other industrial hazards. One important application is the manu-

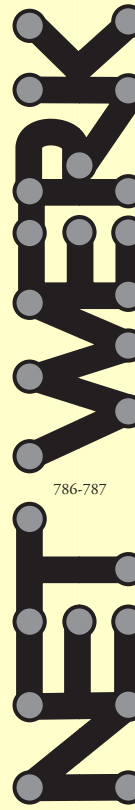
facture of asbestos cement pipes which are a convenient and cheap method of providing water supplies and sewage disposal for developing countries. An appeal is made for prudence and not hysteria in relation to the use of mineral fibres of all types.

Sellers, C.C. **Hazards of the job: from industrial disease to environmental health science**, (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1997), xv, 331 blz.

Selikoff, I. J., 'Asbestos Disease in the United States 1918-1975', *Revue Française des Maladies Respiratoires*, jrg. 4 (1976) Suppl. 2 La pathologie de l'asbestos / Pathology of asbestos - Médecine 4: Proceedings of Symposium International sur l'Asbeste, Rouen, France, 27-28 octobre 1975, 7-24.

The author recalls the important stages of the history of asbestos between 1918 and 1975 in the United States. For approximately 25 years, only the pneumoconiosis due to asbestos was taken into account. The risk of cancer appeared subsequently. The cancers are represented significantly by bronchial and especially pleural cancers. The modes of contamination by asbestos vary. The author defines the different conditions of this contamination. A brief, intense exposure to asbestos can be as dangerous as prolonged contact. Little is known about

57

786-787

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

dose-response relationships. Among the carcinogenic factors, tobacco plays an important role. Urgent action must be taken in order to reduce the risk in both professional and non-professional areas.

Weller, M. P. I., 'Asbestos and Cancer: History and Public Policy (Letter to the editor).', *British Journal of Industrial Medicine*, jrg. 49 (1992 January) 1, 70-72.

Call for papers 4e Internationale Conferentie

Stedengeschiedenis Venetië 3-5 september 1998

De ontwikkeling van gemeentelijke nutsbedrijven is van groot belang geweest voor de geschiedenis van hygiëne en milieu. Tijdens de 4e internationale conferentie voor stedengeschiedenis is een sessie gewijd aan deze geschiedenis.

Municipal services and employees in the 19th and 20th centuries

De coördinatoren voor deze sessie hebben een uitgebreide uitleg hierover gegeven, waarvan hier een uittreksel volgt.

"We would like to integrate recent findings surrounding several themes and discuss the transformations of municipal administrations/local

governments throughout the course of the nineteenth and twentieth centuries by analyzing the various strategies adopted to manage local problems, to organize public services, and to respond to the many demands made of them. For our purposes, municipalities will be considered as entities possessing a certain amount of political autonomy, rather than simple administrative bodies, responding to the directives of a centralized state.

"To what extent were municipalities the source of unprecedented policies, of previously unknown managerial strategies?"

Beyond elected officials, who were the other actors present on the local scene and in municipal government and playing a role in the process of their development?"

We propose the following themes to be among the objects of debate :

- The evolution of services / the service workforce
- Municipal employees
- Issues surrounding public policy
- The public service, service to the public

As for practical concerns, those intending to present papers should send a single page (400-500 words) proposal to workshop organizers before November 1, 1997 (see their addresses below). Responses will be given at the beginning of January. Those chosen to present should have their papers ready around

10
11

9
10

May 1, 1998. Papers should be 15 pages long, 420 words per page including notes, or 2500 characters in all. One copy should be sent to workshop organizers, the other to conference coordinator Donatella Calabi. Papers will be distributed in advance to workshop participants. A preliminary report of 8 to 10 minutes will be made to provide a framework for all papers and the issues they raise. To maximize the time allocated to discussion, we presume that the participants will have read all papers in advance; consequently, each author will be allocated 8 to 10 minutes to review the important points of his or her paper. We hope that presenters will use this time to situate their papers with regard to others, which, in our opinion, will ensure that the meeting will be the most productive for its participants and its audience.

Pierre-Yves Saunier
Centre National de la Recherche Scientifique, département d'histoire
10 rue Nicolai
C.P. 6128, succursale Centre-ville
F- 69007 Lyon
e-mail: saunier@sunlyon3.univ-lyon3.fr

Michele Dagenais
Université de Montreal
Montreal, Quebec Canada H3C 3J7
e-mail: dagenam@ere.umontreal.ca
Registration: before January 1998:
Gilda Zaffagnini, NEXA/Venezia,
fax 00-39-41-5285041.

Signalementen

Environment and History (jaargang 3, juni 1997 nummer 2) heeft een themanummer uitgebracht onder de titel Ecological Visionaries / Ecologised Visions. De redacteurs zijn S. Ravi Rajan en Peter Taylor.

Inhoudsopgave:

Editorial S. Ravi Rajan and Peter Taylor, 127
Yrjö Haila, 'Wilderness' and the Multiple layers of Environmental Thought, 129-147

Helen Denham, The Cunning of Unreason and Nature's Revolt: Max Horkheimer and William Leiss on the Domination of Nature, 149-175

Marilia Coutinho, Ecological Metaphors and Environmental Rhetoric: An Analysis of The Ecologist and Our Common Future, 177-195

Debora Hammond, Ecology and Ideology in the General Systems Community, 197-207

Mark Glen Madison, 'Potatoes Made of Oil': Eugene and Howard Odum and the Origins and Limits of American Agroecology, 209-238

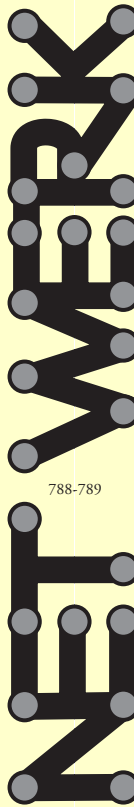
Commentary, Peter Taylor, The Politics of the Conservation of Nature, 239-243

S. Ravi Rajan The Ends of Environmental History: Some Questions, 245-252

11
12

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

57

Indonesian Environmental History Newsletter, June 1997, is uit met daarin o.a. de volgende artikelen:

R.D. Hill, 'The historical geography of agriculture in Southeast Asia', 9-10.

R. Jordaan, 'Ecological factors in the transfer of the seat of government from Central to East Java in the tenth century', 1-7.

L. de Leon-Bolinao, 'Philippine environmental history', 13-14.

J.M. Otto, 'The history of environmental law in Indonesia', 11-13.

Bakker, C., 'Archeologie versus het milieu?', *Spiegel Historiaal* jrg. 32 (1997) 7/8, pp. 327-329.

Boaz, N. T., **Eco Homo. How the Human Being emerged from the cataclysmic history of the Earth**, (New York: Basic Books, 1997), ISBN 0-465-01803-3. \$ 25.-.

Boeking, S. **Ecologists and environmental politics: a history of contemporary ecology**, (New Haven: Yale University Press, c 1997), xiv, 271 blz.

Boer, D.E.H., E.H.P. Cordfunke en H. Sarfatij (red.) **Holland en het water in de Middeleeuwen. Strijd tegen het water en gebruik van het water**, (Hilversum: Verloren, 1997), ISBN 90-6550-259-9, 157 blz. f 29,-.

Collinson, H. (ed.) **Green Guerrillas: Environmental Conflicts and Initiatives in Latin America and the Caribbean -A Reader**, (New

York: Monthly Review Press, 1996), ISBN 0-85345-980-0, 250 blz. \$19.00 (paper).

Dirkx, G.H.P., **...ende men sal van een erve ende goeds niet meer dan een trop schaepe houden...; Historische begrazing van gemeenschappelijke weidegronden in Gelderland en Overijssel** (Wageningen: DLO-Staring Centrum 1997) Rapport 499. ISSN 0927-4499. 126 blz.

De lange termijn effecten van begrazing in het natuurbeheer kunnen moeilijk worden voorspeld uit lopende begrazingsexperimenten, omdat die nog te kort duren. Daarom is onderzocht of de historische ecologie hier uitkomst biedt. Het onderzoek richtte zich op de archieven van merken in Gelderland en Overijssel. Deze markearchieven bleken waardevolle informatie te bevatten over de begrazing van bos en veld en over de veranderingen in de begroeiing die dat veroorzaakte. Van de begrazingsdruk kon een globale indicatie gegeven worden. Om meer zicht te krijgen in de begrazingsdruk en eventuele veranderingen daarin is onderzoek aan andere bronnen nodig.

Ferretti, E. **Cutting across the lands: an annotated bibliography on natural resource management and community development in Indonesia, the Philippines and Malaysia**, (Ithaca: Cornell University, 1997) South East Asia Program Publications, nr. 16.

12
13

Hallewas, D. P., G. H. Scheepstra en P. J. Woltering (red.) **Dynamisch landschap. Archeologie en geologie van het Nederlands Kustgebied**, (1997), ISBN 90-2302-31732, 176 blz. f 55.-.

Kiby, U. **Bäder und Badekultur in Orient und Okzident; Antike bis Spätbarock**, (Köln: DuMont, 1995) DuMont Dokumente, ISBN 3-7701-2205-4, 320 blz.

Knecht-van Eekelen, A. de, 'Boekbespreking van P.A. Koolmees, Symbolen van openbare hygiëne. Gemeentelijke slachthuizen in Nederland 1795-1940 (Rotterdam 1997)', *Gewina*, jrg. 20 (1997) 3, pp. 154-156.

Pattullo, P., **Last Resorts: The Cost of Tourism in the Caribbean**, (New York: Monthly Review Press, 1996), ISBN 085345-977-0, xiii + 220 blz. \$19.00 (paper).

Reid, A. (ed.), **Indonesian heritage: early modern history**, (Singapore: Didier Millet and Grolier International, 1996).

Rhodes, R., **Deadly feasts: trading the secrets of a terrifying new plague**, (New York: Simon & Schuster, 1997). \$ 24.

Seed, P., **Ceremonies of Possession: Europe's Conquest of the New World, 1492-1640**, (Cambridge / New York: Cambridge University Press, 1995), ISBN 0-521-49748-5/0-521-49757-4, xviii + 199 blz. \$49.95 (cloth) \$19.95 (paper).

Stichting RAAP en MIKO Milieu-

techniek, **Richtlijn gecombineerd verkennend archeologisch en milieutechnisch bodemonderzoek gemeente Maastricht**, (Amsterdam / Maastricht: Bowagemi i.s.m. stichting RAAP, 1995).

Walzer Leavitt, J. **Typhoid Mary: Captive to the Public Health**, (Boston: Beacon Press, c1996), ISBN 0-8070-2102-4./ 0-8070-2103-2, 331 blz. \$25.00/ \$14.00.

27e Cursus
Geschiedenis der Geneeskunde

Specialisten/specialismen
en hygiëne/voeding

Programma 1997-1998

Plaats: Faculteit der Geneeskunde
VU Van der Boechorststraat 7
1081 BT Amsterdam

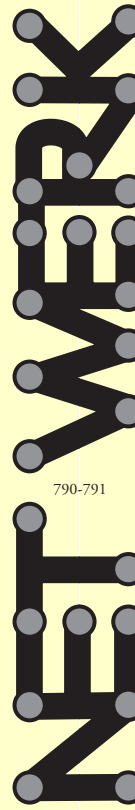
De voordracht over malaria 'vindt plaats in het kader van de Wellcome lectures.

18 oktober 1997 drs. Alice Juch, Specialisten. Hun belangen en bevoegdheid, 1890-1920

1 november 1997 dr. Jan Mase-reeuw, Uit de geschiedenis van de orthopedie

- de behandeling van ruggen-
graatverkramping
- bijdragen uit de Nederlanden in
de jaren 1650-1900
- Hendrik van Deventer (1651-
1724) en Voorburg

57

13
14

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

15 november 1997 dr. Frank G. Huisman, Concurrenten of bondgenoten? De relatie tussen apothekers en de farmaceutische industrie, 1880-1940

29 november 1997 dr. Peter J. Koehler, De ontwikkeling van de neurologie in Nederland in relatie tot de omringende landen

17 januari 1998 dr. Mary Dobson, Oxford (Wellcome lecture)
- Malaria: past, present end future
- Mars fever. - the history of malaria in the English marshes

31 januari 1998 dr. Peter Koolmees, Veterinair en openbare hygiëne: vleeskeuring en abattoirs in Nederland, 1875-1940

21 februari 1998 drs. Nel Knols, Pasteurisering van de openbare hygiëne in Nederland: bacteriologie, buiktyfus en melkkeuring, 1890-1925

14 maart 1998 dr. Adel P. den Hertog, Maatschappelijke aspecten van de Nederlandse volksvoeding 1850- 1950: de moeizame weg van onder- naar overvoeding

28 maart 1998 EXCURSIE

De cursusochtenden beginnen om 10.30 uur; vanaf 10.00 uur koffie
De cursuskosten blijven gehandhaafd op f 250,-. Over de op het programma aangekondigde excursie in maart 1998 zal tijdens de cursus nadere informatie volgen. U kunt zich voor de cursus opgegeven door inzending (graag voor eind

september) van uw persoonsgegevens en een verklaring over uw deelname aan de cursus en overmaking van het cursusgeld op postgiro 11.35.214 t.n.v. de Stichting Historia Medicinae te Amstelveen. (N.B. Inschrijvingen worden niet bevestigd).

Aanmelden en inlichtingen:
Vakgroep Metamedica, sectie Medische Geschiedenis
Van der Boechorststraat 7,
1081 BT Amsterdam
tijdelijke locatie in de Medische Faculteit (kamer J 175)
tel.: 020-4448218,
fax: 020-4448256

Watertorens in Utrecht

13 september t/m 16 november 1997

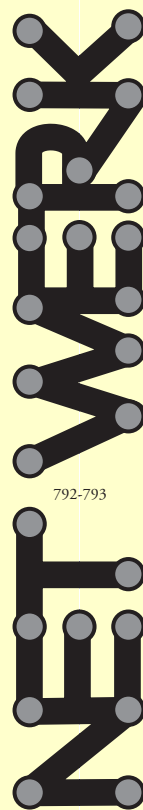
In stadsbeeld en dorpsgezicht nemen ze markante plaatsen in: de watertorens. Op vele plaatsen staan watertorens er evenzo imposant bij als kerktorens. In Nederland zijn meer dan 250 watertorens gebouwd: de eerste in 1856, de laatste in 1970. Althans: torens ten behoeve van drinkwatervoorziening. Want voor andere doeleinden werden al eerder watertorens gebouwd: voor de watervoorraad van stoomlocomotieven bijvoorbeeld. Inmiddels zijn er nog maar zo'n 200 watertorens in Nederland over, waarvan overigens slechts de helft nog in functie is voor de drinkwatervoorziening.

14
15

De tentoonstelling 'Watertorens in Nederland' gaat nader in op de geschiedenis van deze bijzondere bouwwerken. Daarnaast wordt aandacht besteed aan de functie van watertorens. De oudste Nederlandse watertoren dateert uit de zeventiende eeuw, maar die heeft niets te maken met drinkwater. Het gaat om een (nog ten dele bewaard gebleven) watertoren in de tuin van paleis Soestdijk. Die toren werd gebruikt om druk te zetten op de fontein in de paleistuin en als waterreservoir. Daarmee zijn twee hoofdfuncties van watertorens aangegeven: opslag van water en, volgens het principe van de wet van de communicerende vaten, druk op de leiding. Uiteraard wordt daar in de tentoonstelling nader op ingegaan. Overigens wordt op de expositie ook aandacht besteed aan andere aspecten, zoals constructie van watertorens, architectonische ontwikkeling en, in algemener zin, aan waterwinning, -distributie enzovoort. Het Waterleidingmuseum is gevestigd in Utrechts oudste watertoren, die dateert uit 1895. Behalve als museum is die toren nog in functie voor de drinkwatervoorziening van de Utrechtse binnenstad. Het Waterleidingmuseum is gelegen aan de Lauwerhof 29 te Utrecht (bij Breedstraat en Predikherenkerkhof).
Informatie: 030 - 2487211
Correspondentieadres: Postbus 40205, 3504 AA Utrecht

Openingstijden: Van 1 april t/m 16 november: dinsdag t/m vrijdag en op zondag van 13.30-17.00 uur zaterdag van 11.00-16.00 uur maandag gesloten. Rest van het jaar: woensdag van 13.30-17.00 uur. Groepen: op afspraak ook op andere tijden (afspraken met dhr. L. Pieterse, tel. 030-2487211)
Toegangsprijzen: Volwassenen p.p. f 2,50. Kinderen (tot 11 jaar); groepen en 65+pas p.p. f 1,25, MJK, CJP en donateurs: gratis. Gratis toegankelijk op 13 september monumentendag. Met een beetje geluk heeft dit nummer u nog voor die dag bereikt. U kunt een bezoek aan het Waterleidingmuseum combineren met een tochtje naar het uniek gelegen voormalig pompstation te Soestduinen (Van Weerden Poelmanweg 2). In dat fraaie, monumentale pand bevindt zich de dependance van het Waterleidingmuseum. Men treft er onder meer imposante Dieselmotoren aan, die voor de gelegenheid in werking worden gesteld. Tevens is daar de indrukwekkende Jugendstil bibliotheekkast te zien, die afkomstig is uit het kantoor van de verzekeringsmaatschappij 'De Utrecht'. (Dat pand moest wijken voor de bouw van Hoog Catharijne). Ter gelegenheid van Open Monumentendag zijn het Waterleidingmuseum te Utrecht en het Voormalige Pompstation te Soestduinen van 10.00 t/m 17.00 uur geopend.

57

792-793

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

58

NET WERK

794-795

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

Verspreiden of incasseren

Stichting Net Werk draait op enthousiasme en een heel klein beetje geld. De stichting heeft een zeer liberaal abonnementen-beleid en zweert bij de slogan 'Verspreiden is belangrijker dan incasseren'. Die gedachte is onverkort van kracht. Om de financiële basis van Net Werk niettemin gezond te houden hebben we besloten een acceptgiro bij te sluiten.

Als u 25 gulden overmaakt noteren wij u als 'betalend abonnee'. Door 50 gulden te storten kunt u de status 'steunabonnee' verwerven. Onze dank gaat uit naar de trouwe lezers, die met hun regelmatige bijdragen de verspreiding van Net Werk hebben bevorderd en naar allen die de voortzetting van Net Werk in 1998 ondersteunen.

Nog een woordje voor de abonnees van Net Werk die ook het Tijdschrift voor Ecologische Geschiedenis (TvEG) ontvangen. Bij de feestelijke start van het TvEG is eenmalig de mogelijkheid geboden om een gecombineerd abonnement te nemen. Voor 1998 dient u zich afzonderlijk te abonneren op Net Werk en op het Tijdschrift voor Ecologische Geschiedenis. De redacties van Net Werk en het TvEG blijven samenwerken. Nummer 3 van het TvEG biedt opnieuw een gevarieerd beeld van de ecologische geschiedenis in Nederland en Vlaanderen.

In nummer 59 van Net Werk o.a. een bibliografie over de voorgeschiedenis van de Club van Rome en boekbesprekingen. Wij ontvangen graag nieuws, informatie en korte stukken over alle mogelijke onderwerpen op het gebied van de geschiedenis van hygiëne en milieu.

Net Werk redactie (Myriam Daru) Winselerhof 56 5625 LZ Eindhoven tel. 040-2423814 fax 040-2480794 e-mail mdaru@iaehv.nl

$\frac{2}{3}$ Ecologische en economische geschiedenis

21 november 1997

Studiedag Belgische Vereniging voor Sociaal-Economische Geschiedenis in samenwerking met de Vereniging voor Ecologische Geschiedenis

De Belgische Vereniging voor Sociaal-economische geschiedenis organiseert een studiedag die zal plaatsvinden op vrijdag 21 november 1997. Het thema van de studiedag luidt: 'Ecologische en economische geschiedenis'.

Programma

Plaats: Universiteit Gent Faculteit Letteren en Wijsbegeerte

Blandijnberg, 2 9000 Gent lokaal 410, vierde verdieping

Voormiddag:

voorzitter: Hugo Soly (VUB)

9.30u Ontvangst

9.45u Jan-Luiten van Zanden (Universiteit Utrecht): 'Economische ontwikkeling en de markt voor natuur en milieu: bestaat er een groene Kuznets-curve?'

10.15u Claire Billen (ULB): 'Les paysages industriels aux yeux des contemporains au 19ème siècle.'

10.45u Koffie

11.00u Geert Van Paemel (KUL/KU Nijmegen): 'De natuur als model. Ecologische en biologische motieven in het economisch denken rond 1900.'

11.30u Discussie

12.15u Maaltijd

Namiddag:

voorzitter: Claude Bruneel (UCL)

14.00u Isabelle Parmentier (UCL): 'Pollution et comptabilités urbaines au XVIIIème siècle à Ath, Charleroi et Nivelles'

14.30u Bruno Blondé (UFSIA/FWO): 'De duurzaamheid van consumptiegoederen en de (consumer revolution) (17de-18de eeuw).'

3 15.00u Koffie

4 15.15u Pierre-Alain Tassier (Al-

gemeen Rijksarchief): 'Forêts et propriétaires forestiers en Belgique 1840-1940.'

15.35u Discussie

16.20u Erik Thoen (RUG): Slotmerkingen

16.30u Algemene Vergadering van de Belgische Vereniging voor Sociaal-Economische Geschiedenis
Aanmelding liefst voor 10 november te bezorgen aan E. Vanhaute, penningmeester van de BVSEG, RUG, vakgroep Nieuwste Geschiedenis, Blandijnberg 2, 9000 Gent, onder vermelding van het volgende: naam / voornaam, zal wel/niet aan de maaltijd deelnemen op vrijdagmiddag 21 november 1997 en stort de som van 300 Bf op rekeningnummer 0012584263-65 van de Belgische Vereniging voor Sociaal-economische Geschiedenis.

Stad en gezondheid

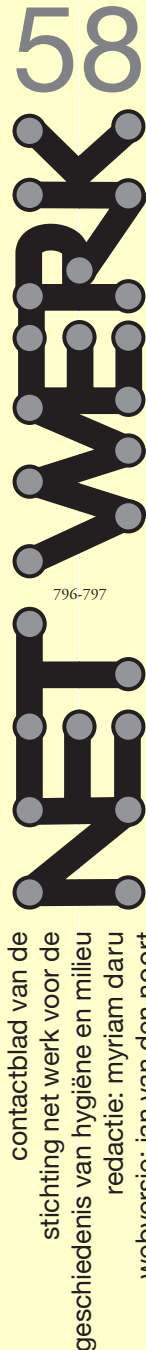
Een conferentie in de schaduw van Diana

De jaarlijkse conferentie van de Society for the Social History of Medicine, gecombineerd met de tweede bijeenkomst van het Internationaal netwerk voor de geschiedenis van de openbare gezondheid (INHPH) vond dit jaar van 4 tot en met 7 september plaats in Liverpool. Heel het openbare leven werd die week in Engeland beheerst door de rouw om Diana, Princess of Wales. Zelfs een wetenschap-

pelijke bijeenkomst als deze kon niet doorgaan zonder de lezingen een halve ochtend tijdens de begrafenisplechtigheden te staken. Alle Britse deelnemers trachtten de massapsychologische verschijnselen die de gebeurtenissen rondom de dood van Diana in Groot Brittanïë begeleidden te interpreteren, maar allen waren zij verrast door de irrationaliteit en de omvang van de reacties. Sommigen zagen wat er gebeurde als een epidemie van massahysterie en een reden om weer eens over mentale gezondheid en massaverschijnselen na te denken in de marge van het congres. Het was niet geheel toevallig dat dit congres in Liverpool plaats vond. Het Liverpoolse gemeentebestuur heeft van het jaar 1997 een vieringsjaar gemaakt voor 150 jaar openbare gezondheid in de stad en historici van de universiteit waren betrokken bij de voorbereidingen.

De conferentie vond plaats op een steenworp afstand van het met gelden van de Europese Unie gerenoveerde museumkwartier langs de Mersey, waar ook het museum of Liverpool life is gevestigd in een oud havenpand. Dit museum geeft een beeld van de vaak erbarmelijke levensomstandigheden van de plaatselijke bevolking. De tentoonstelling Liverpool 1847-1997, A healthy place to live? is een van de evenementen die dit thema belicht. Centraal in de viering staat de fi-

guur van William Henry Duncan, de eerste inspecteur voor de gemeentelijk georganiseerde gezondheidszorg in Liverpool. Hij is beter bekend dan andere Liverpoolse gezondheidspioniers uit zijn tijd, zoals James Newlands die als stadsingenieur zorgde voor de rioleringsinfrastructuur en Thomas French, die als Inspector of Nuisances zich inzette om de hygiënische omstandigheden in de stad te verbeteren. De achtergronden van hun werk en de veranderingen tijdens hun leven en daarna zijn op toegankelijke wijze verbeeld in de tentoonstelling die door financiële verwickelingen weleens een meer permanente status zou kunnen krijgen dan oorspronkelijk was bedoeld. Liverpool is niet de eerste stad die haar hygiënische geschiedenis in een toeristische stadswandeling heeft omgezet. Wel is de route uitgebreider dan soortgelijke attracties en behoort het goed verzorgde en rijkelijk geïllustreerde begeleidende gidsje tot de betere in zijn genre. Een van de twee auteurs, professor John Ashton, is de enthousiaste en veelzijdige directeur van de gemeentelijke gezondheidsdienst van Liverpool. Hij zet zich met veel energie in voor het behoud van de erfenis van Liverpool's beweging hygiënisch- en milieuhistorisch verleden. Hij was de drijvende kracht achter de tentoonstelling en heeft ook de conferentie mede mogelijk gemaakt.

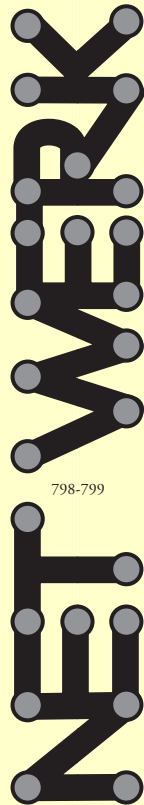
contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

Het heden verbinden met het verleden: dit was een van de thema's van de conferentie. De enige Nederlandse spreker die in het programma was opgenomen, Carel Tenhaeff, manifesteerde zich dan ook - overigens als niet-historicus - tijdens een sessie die gewijd was aan hedendaagse projecten voor de verbetering van de openbare gezondheid en de milieuhygiëne. Het aantal Nederlandse participanten viel tegen, terwijl sommige deelnemers de moeite hadden genomen de halve wereld te doorkruisen om aanwezig te zijn.

De geografische veelzijdigheid van de deelname vond ook haar uitdrukking in een op de eerste dag gehouden sessie over nationalisme en internationalisme. In deze sessie kwamen het reilen en zeilen van internationale organisaties en hun eigen interne politieke strubelingen aan de orde. Zoals te verwachten viel, kregen onderwerpen waarin de gezondheidsgeschiedenis van het Verenigd Koninkrijk centraal stond een prominente plaats in het programma: circa 40 % van de voordrachten bleken een Brits onderwerp te behandelen. 'Liverpool als havenstad geconfronteerd met de toe- en doorstroom van immigranten en de eigen problematiek van de verspreiding van epidemieën kwam ruimschoots onder de aandacht, maar het is de organisatie niet gelukt een vergelijkend histo-

risch tintje aan deze voordrachten te geven. Het had voor de hand gelegen om de vergelijking met andere havensteden aan te gaan: dit is jammer genoeg niet gebeurd. Ondanks de gemiste kansen kwamen bij nagenoeg universele thema's zoals cholera, pest of tuberculose vergelijkende beschouwingen tot stand op sessies die zich bezig hielden met de versturende effecten van deze ziektes op de maatschappij en de bestrijding ervan in verschillende landen. Wat ook wel lukte, was het ter discussie stellen van een aantal gangbare meningen over onderwerpen als de effecten van de industriële revolutie op de gezondheid, de gezondheidsverschillen tussen stad en platteland of de achtergrond van de activiteiten van watermaatschappijen in de vorige eeuw. Door de aanwezigheid van deelnemers en sprekers van buiten Europa, maar ook vooral van landen die ooit onderworpen zijn geweest aan koloniale overheersing, brak hier en daar een anders gekleurde kijk op gezondheidsgeschiedenis door, ondanks de toch sterke Europese tint van de conferentie: centrum tegenover periferie, gezondheid en ras, immigranten en verschoppelingen waren het onderwerp van een aantal bijdragen. Het door sommigen als modieus ervaren onderwerp 'gender' is op deze conferentie ondervertegenwoordigd gebleven, met slechts één expliciet

58

6
7

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

aan dit thema gewijde bijdrage. De verschillende invloeden op en van de mentaliteit omtrent gezondheid en ziekte waren niet alleen het onderwerp van een sessie waarin taal en attitudes uitdrukkelijk ter discussie stonden maar zijdelings ook in tal van andere sessies. Taalanalyse en representatie zijn in het internationaal medisch-historisch debat veel nadrukkelijker aanwezig dan in de Nederlandse medisch-historische gemeenschap. Door de bank genomen was deze conferentie een geslaagde poging om 'marginale historici' bij elkaar te brengen. Met marginaal bedoel ik dat zij zich in meerderheid binnen de gevestigde academische orde bezig houden met historische thema's die door collega's als marginale onderwerpen worden bestempeld. Het gaat in feite in veel gevallen om specialisten die hoogstaand werk leveren en historische terra incognita verkennen. Om hun isolement te doorbreken is enkele jaren geleden een netwerk voor de geschiedenis van de openbare gezondheid in het leven geroepen, waarvan het secretariaat actief betrokken was bij de organisatie van deze conferentie, samen met de Society for the Social History of Medicine.

Secretariaat INHPPH
Marie C. Nelson tel: +46 13-284465;
e-mail: marne@tema.liu.se
Yvonne Blixt tel +46 13-282091;
e-mail:yvobl@tema.liu.se

INHPPH Department of Health and Society Linköping University
S- 581 83 Linköping Sweden
fax: +46 13-28 29 95

Het staat nog niet vast hoe de bijdragen verwerkt gaan worden als publicaties. Voor degene onder de lezers die op het World Wide Web zijn aangesloten, verspreidt het International Network for the History of Public Health informatie op haar home page:
<http://www.tema.liu.se/inhph/>
Daar is bijvoorbeeld het overzicht aanwezig van adressen, onderzoek en publicaties van de leden.
(Myriam Daru)

De vreselijkste aller harpijen

Willibrord Rutten is aan de Landbouw Universiteit te Wageningen op 7 november 1997 gepromoveerd op het onderwerp 'Pokkenepidemieën en pokkenbestrijding in Nederland in de achttiende en negentiende eeuw'. Hij heeft in een vroeg stadium van zijn onderzoek tijdens een Net Werk bijeenkomst een lezing gehouden over pokkenepidemieën en pokkenbestrijding. Zijn uitleg maakte benieuwd naar de resultaten. Trouwe luisteraars van de OVT rubriek van de VPRO op zondagochtend hebben al tijdens een interview en korte inleiding op zijn proefschrift kunnen horen. Bij

7
8

HES Uitegevers is de commerciële uitgave van zijn dissertatie verschenen: 'De vreselijkste aller harpijen: Pokkenepidemieën en pokkenbestrijding in Nederland in de achttiende en negentiende eeuw: een sociaal-historische en historisch-demografische studie. XVI, 558 blz. Illustraties: 6 kaarten, 98 grafieken, tabellen en diagrammen Genaaid, gebrocheerd. ISBN: 90 6194.368 blz. f 49,50

Eeuwenlang stonden de pokken in de schaduw van andere plagen, maar rond 1800 werden ze volksvijand nummer één. De ontdekking van het pokkenvaccin leverde een belangrijk wapen in de strijd tegen deze plaag. Grootscheepse inentingscampagnes gingen van start om de pokken te bestrijden, desnoods onder dwang. Dit leidde tot heftige politieke en religieuze discussies. In deze studie wordt voor het eerst systematisch onderzocht hoe de opmars van de pokkenvaccinatie in Nederland in zijn werk is gegaan, wie de initiatiefnemers waren, wat hun drijfveren waren en welke hindernissen ze moesten overwinnen. Ook wordt aandacht besteed aan de reacties van godsdienstige groeperingen op een medische ingreep die net zo omstreden was als genterapie nu. De pokkenbestrijding bleek succesvol: de pokken werden als eerste epidemie bedwongen. In hoeverre dit het begin van het einde betekende van epidemieën als belang-

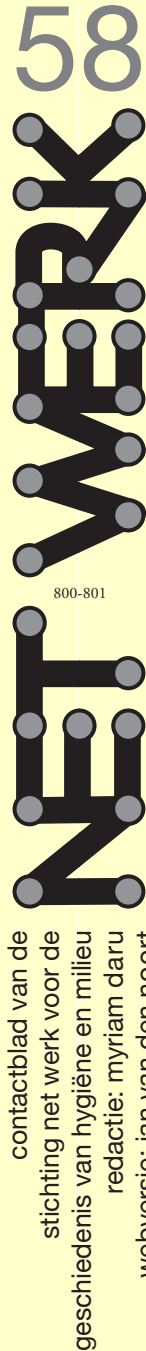
rijkste sterftfactor zal eveneens aan de orde komen. Willibrord Rutten (1955) is historicus, verbonden aan het Sociaal Historisch Centrum te Maastricht. Hij publiceerde over agrarische, demografische en sociale aspecten van de regionale geschiedenis van Limburg.

Vissen in veenmeren

Petra van Dam zal haar dissertatie, getiteld 'Vissen in veenmeren. De sluisvisserij bij de Spaarndamsedijk en de ecologische transformatie in Rijnland, 1440-1530' verdedigen op 25 november. Plaats en tijd: Groot Auditorium van het Academiegebouw van de Rijksuniversiteit Leiden, Rapenburg 73, Leiden, om 14.15 precies.

De veelzijdigheid van de mens-dier relatie

Het lag voor de hand dat Gewina (het Genootschap voor de Geschiedenis der Geneeskunde, Wiskunde Natuurwetenschappen en Techniek) op zijn najaarsbijeenkomst op 4 oktober (Werelddierendag) dit thema op de agenda zou zetten. Aldus gebeurde in het Rijksarchief in Noord-Brabant in Den Bosch. De verbouwde citadel waarin het Rijksarchief is gevestigd is een locatie die blijft boeien.

8/9

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

Jo Swabe, die van plan is in december te promoveren over de relatie mens-dier aan de Universiteit van Amsterdam, zette de dag in een algemeen kader. Zij poneerde dat de domesticatie van dieren, die het technisch en economisch potentieel van mensen verruimde, tegelijk een nauwelijks terug te draaien afhankelijkheid heeft teweeggebracht en een epidemiologische tijdsbom betekent. Historisch gezien spande haar betoog een zeer ruime periode, zodat de luisteraar wel enige twijfel kreeg over de generalisaties die zij naar voren bracht. Het begrip veterinair regime bleef dan ook vooralsnog zweverig. Wellicht zal de dissertatie enige precisering brengen. Bij de tweede spreker, *dr. J.A.A.M. Biemans*, stond de bron - Jacob van Maerlants 'Der Nature Bloem' - centraal en was juist de theoretische uitwerking beperkt. De even realistische beschrijving van uit eigen ervaring, uit de tweede hand en via mythes bekende dieren en monsters is bij Van Maerlant een frappant gegeven waar wel meer over te zeggen was geweest. *Drs. A.H.H.M. Mathijssen* beschreef een bijzonder aspect van domesticatie: de wijze waarop de Japanse machthebbers gebruik maakten van de veterinaire kennis van de op Desjima verblijvende Nederlanders om Japanse paarderassen naar eigen inzicht te verbeteren, zonder veel daarvoor te hoeven toe te geven of betalen.

De bijdrage van *R. Strikwerda* ging verder in op de context van de in Japan geïntroduceerde literatuur: de in de 18e eeuw verspreide Nederlandse huismans-literatuur, door de inleider als volksdiergeneeskunde omschreven, die tot diep in de 19e eeuw nog de basis vormde voor de diergeneeskunde. Deze ontwikkelde zich in het kielzog van de humane geneeskunde en heeft zelfs nog in onze tijd gedeeltelijk het karakter van derivaat-wetenschap. De voordracht van *Amanda Kluvel* introduceerde heel andere invalshoeken: zij liet zien hoe weerstand tegen de vivisectie bij empirische wetenschappers aan het begin van de eeuw afgedaan werd als overgevoelige, sentimentele, vrouwelijke weerstand tegen de noodzaak van het manhaftig en gedecideerd opofferen van dierenlevens in dienst van hogere wetenschappelijke doelen en de redding van mensenlevens. Niet voor niets was de lezing van *Peter Koolmees* over slachthuizen - het thema van zijn promotie - als laatste geplaatst. Gelukkig waren de dia's die zijn betoog illustreerden in zwart-wit, anders waren zij misschien net teveel geweest voor de gevoelens van tenminste een deel van het publiek. Koolmees volgde grotendeels het betoog van zijn dissertatie die de plaats van het slachten binnen het hygiënisch denken en doen aan de orde stelt en in een onthullend hoofdstuk laat zien hoe

9/10

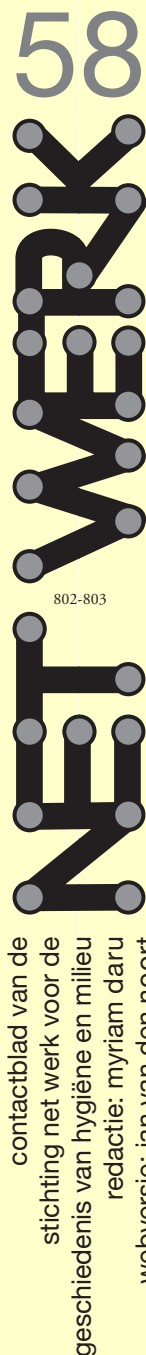
de polemiek over het rituele slachten al in het interbellum en tijdens de oorlog gekleurd is geweest door racisme.

Amsterdam de schone stad

De werkgroep Stedengeschiedenis organiseert regelmatig bijeenkomsten, dit najaar over 'Architecten en stedenbouwers in de negentiende eeuw' (24 oktober in het Academiegebouw te Utrecht). Een van de bijdragen had een uitgesproken milieuhistorisch onderwerp: de verversing van de Amsterdamse grachten en de organisatie van de daarvoor verantwoordelijke diensten. Ida Jager ging tijdens de bijeenkomst in op 'W.A. Froger en het dag-in-dag-uit in Amsterdam'. In 1849 belastte de Amsterdamse Commissie van Geneeskundig Toezicht de genieofficier Willem Anthonie Froger (1812-1883) met een onderzoek naar de 'erbarmelijke gezondheidstoestand' in de hoofdstad. Froger bundelde zijn bevindingen in 'Eene geregelde waterverversing der stadsgrachten', waarin hij voorstelde om het water voor de verversing uit het oostelijke IJ en via de stadsgrachten te lozen in het westelijke IJ. Dezelfde Froger werd in 1853 benoemd tot inspecteur der Publieke Werken van Amsterdam. In die functie ontloopte hij zich als een man van het geschreven woord.

Na drie jaar inspecteurschap had hij zo'n 15.000 pagina's rapporten, aanbevelingen en inlichtingen geproduceerd. Het meest curieuze onderdeel van dat oeuvre is een lijvig inspectierapport dat de geschiedenis in zou gaan als 'Het rapport betreffende het (dis)functioneren der Totale Publieke Werken'. Zijn aanbevelingen werden niet allemaal overgenomen, maar het rapport fungeerde jarenlang als aanjager voor verbeteringen om de stad van haar negatieve imago te ontdoen. Het was immers een catalogus van de kwalen van de bouwkundige substantie: pas met het opheffen ervan zou de werkelijkheid het imago van de schone stad kunnen benaderen. Het rapport was een scherpe profielschets waarin de stad ongegeneerd werd blootgelegd en wezenlijk ontdaan van haar fotogenieke uiterlijk. Uit hoofde van zijn functie ontwierp Froger gebouwen, maar hij mengde zich niet in de architectuurdebatten van zijn tijd; dit in tegenstelling tot Rose, die zich in Rotterdam met wisselend succes inzette voor waterverversing en stadsuitbreiding. Na zijn carrière in Rotterdam werd Rose Rijksbouwmeester. Hetty Berens hield op dezelfde bijeenkomst een voordracht over Rose als stedenbouwkundige.

10
11

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

802-803

Oproep voor de inventarisatie van medisch-historisch onderzoek

Het Huizinga Instituut (UvA), onderzoeksschool op het terrein van de cultuurgeschiedenis, heeft het initiatief genomen het thans lopende medisch-historisch onderzoek in Nederland in kaart te brengen. Het Huizinga Instituut (Groningen) werkt daartoe samen met het Rudolf Agricola Instituut en de onderzoeksschool Wetenschap, Techniek, Maatschappij en Cultuur (WTMC).

Een dergelijke inventarisatie is nodig en nuttig. Traditioneel heeft het onderzoek zich altijd sterk gericht op de geschiedenis van de medische wetenschap. Daarin is de laatste twee decennia sterk verandering gekomen, hetgeen onder meer tot gevolg heeft gehad dat de discipline niet meer uitsluitend door medici wordt beoefend. Tegenwoordig be-geven ook historici, sociologen, antropologen en anderen zich op het terrein. Dit heeft in allerlei opzichten tot veranderingen geleid. Doordat het perspectief op de medische geschiedenis een wijziging onderging, veranderde ook het brongebruik en de aard van het historisch betoog. Verder wordt tegenwoordig niet langer uitsluitend de ontwikkeling van het geleerde medische denken beschreven, maar is er ook

aandacht voor de organisatiewijze en de financiering van de gezondheidszorg, voor para-medische beroepen en de interactie op de 'medische markt' en voor de patiënt. Dat laatste betekent onder meer dat men zich is gaan afvragen hoe pijn en ziekte in het verleden werden ervaren, welke strategieën werden aangewend om beide te voorkomen of te bestrijden, hoe het consultatiepatroon in geval van ziekte er uitzag, en welke gevolgen dat weer had voor de verhoudingen in de gezondheidszorg. Inzichten en concepten, ontleend aan andere disciplines dan de geneeskunde hebben het mogelijk gemaakt door te dringen in een geheel nieuwe wereld, hetgeen een aanzienlijke verrijking van ons historisch inzicht betekent. Deze verrijking heeft echter ook een prijs: terwijl de medische geschiedenis als discipline vroeger makkelijk herkenbaar was (haar object was de medische wetenschap en ze werd beoefend aan medische faculteiten), is dat tegenwoordig veel minder het geval. Onderzoekers van diverse pluimage voeren onderzoek uit naar de hierboven vermelde thema's. Een en ander heeft tot gevolg dat het onderzoek dreigt te versnipperen en, erger, dat onderzoekers die met soortgelijke thema's bezig zijn niet van elkaars bestaan weten. Aan deze situatie willen de drie bovengenoemde instituten een eind maken. Eerst wordt middels een inventa-

11
12

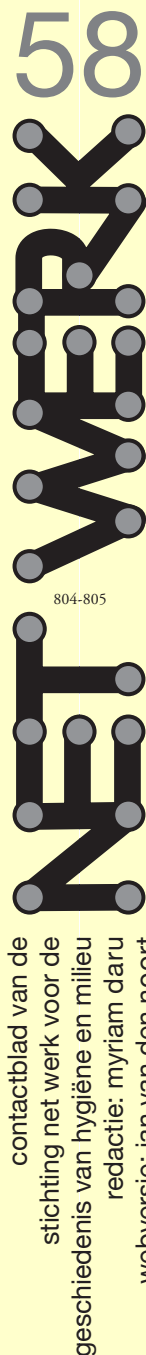
risatie het thans lopend onderzoek in kaart gebracht, waarna het aldus ontstane bestand bewaard en up-to-date zal worden gehouden door het Huizinga Instituut. De inventarisatie heeft primair een dienstverlenend doel. Doordat de resultaten van de inventarisatie voor iedere geïnteresseerde ter inzage zijn, worden de diverse medisch-historische onderzoekers in de gelegenheid gesteld met elkaar in contact te treden, informatie uit te wisselen of samen te werken. Mogelijk leidt de inventarisatie tevens tot een bezinning op aard en richting van het vak, waaruit toekomstige onderzoekers inspiratie en nieuwe onderzoeksthema's zouden kunnen putten. Om die reden wordt voornamelijk een ruime opvatting van 'medische geschiedenis' gehanteerd. Het omvat niet alleen de geschiedenis van de geneeskunde als wetenschap, maar ook die van het medisch beroep, de organisatie en financiering van de gezondheidszorg, de demografische gevolgen van (epidemische) ziekte, kwakzalverij en alternatieve geneeskunde, psychiatrie, de beleving van het lichaam en van ziekte en pijn door de patiënt, etc. Het gaat, met andere woorden, om het hele complex van voorstellingen en handelingen rond gezondheid en ziekte in het verleden. De bevindingen van de inventarisatie zullen worden ondergebracht in een database in Amsterdam, waar

ze voor iedereen raadpleegbaar zijn. Om het bestand zijn waarde te laten behouden zal het periodiek worden geactualiseerd. Wie daarvoor belangstelling heeft kan het bestand - na afronding van de inventarisatie - op diskette toegestuurd krijgen. Degene die medisch-historisch onderzoek verricht maar tot nog toe geen enquête-formulier ontving wordt vriendelijk verzocht contact op te nemen met ondergetekende, waarna zo snel mogelijk een inventarisatie-formulier zal worden toegestuurd. De inventarisatie wordt uitgevoerd door Dr Frank Huisman Rijksuniversiteit Groningen Instituut voor Geschiedenis Postbus 716, 9700 AS Groningen Tel.: 050-363 6117 E-mail: f.g.huisman@let.rug.nl Prof.dr. M. Gijswijt-Hofstra, contactpersoon voor medische geschiedenis Drs P.J. Koopman, secretaris Spuistraat 134 1012 YB Amsterdam

El Niño Een selectieve bibliografie

De laatste tijd duikt El Niño geregeld op in de pers. Een veelheid van klimatologische verschijnselen wordt terecht of onterecht in verband gebracht met El Niño, al sinds

12
13

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

vorige eeuw. Onderzoek over dit fenomeen heeft al een omvangrijke literatuur veroorzaakt, zodat de geïnteresseerde leek behoefte krijgt aan een handleiding bij het kiezen van achtergrondliteratuur. Gaston R. Demarée, onderzoeker aan het Koninklijk Meteorologisch Instituut te Brussel (Ringlaan 3, B - 1180 Brussel, België) heeft voor Net Werk een beknopte bibliografie samengesteld over het ENSO verschijnsel (ENSO - El Niño / Southern Oscillation). Hij heeft praktisch alle titels onder ogen gehad en op waarde kunnen schatten. Over El Niño zijn vele pseudo-wetenschappelijke teksten verschenen en de hulp van een kenner was zeer welkom. Aceituno, P. (1988) On the Functioning of the Southern Oscillation in the South American Sector. Part I: Surface Climate. *Monthly Weather Review*, 116, p. 505-524. Part II: Upper-Air Circulation. *Journal of Climate*, 2, p.341-355. Aceituno, P. (1992) El Niño, the Southern Oscillation, and ENSO: Confusing Names for a Complex Ocean-Atmosphere Interaction. *Bulletin American Meteorological Society*, 73, 4, p. 483-485 (also: *La Météorologie*, 8e série, n° 3, sept. 1993, p. 44-47). Allan, R.J. (1989) ENSO and Climate Fluctuations in Australasia. In: T.H. Donnelly and

R.J. Wasson (Eds) *Climanz III Proceedings of the Third Symposium on the Late Quaternary Climatic History of Australasia*, Melbourne University, 28-29 November 1987, p. 49-61. Allan, R.J. (1993) Historical Fluctuations in ENSO and Teleconnection Structure since 1879: Near-Global Patterns. *Quaternary Australasia Papers* 11/1. Meeting held at Monash University, 2-4 December 1992, p. 17-27. Allan, R., Lindesay, J. en Parker, D. (1996) *El Niño, Southern Oscillation & Climatic Variability*. CSIRO, Australia, 405 p. Allan, R.J., Nicholls, N., Jones, P.D. en Butterworth, I.J. (1991) A further extension of the Tahiti-Darwin SOI, early ENSO events and Darwin pressure. *Journal of Climate*, Vol. 4, No. 7, p. 743-749. Andrade, J.S., Jr., Wainer, I., Mendes Filho, J. en Moreira, J.E. (1995) Self-organized criticality in the El Niño Southern Oscillation. *Physica A* 215, p. 331-338. Anonymous (1991) *Report of the Workshop on ENSO and Climatic Change*. United Nations Environment Programme, Environmental & Societal Impacts Group of the National Center for Atmospheric Research. Bangkok, Thailand, 4-7 November 1991, 28 p.

13
14

Anonymous (1994) **El Niño and Climate Prediction. Reports to the Nation on Our Changing Planet.** UCAR, Boulder, 24 p.

Berlage, H.P., Jr. (1966) **The Southern Oscillation and World Weather.** Mededelingen en Verhandelingen 88, Koninklijk Nederlands Meteorologisch Instituut, Staatsdrukkerij- en Uitgeversbedrijf, 's-Gravenhage, 152 p.

Bliss, E.W. (1925) The Nile Flood and World Weather. **Memoirs of the Royal Meteorological Society**, Vol. 1, No. 5, p. 79-85.

Bradley, R.S., Diaz, H.F., Kiladis, G.N. en Eischeid, J.K. (1987) ENSO signal in continental precipitation records. **Nature**, Vol. 327, p. 497-501.

Cole, J.E., Fairbanks, R.G. en Shen, G.T. (1993) Recent Variability in the Southern Oscillation: Isotopic Results from a Tarawa Atoll Coral. **Science**, Vol. 260, p. 1790-1793.

Diaz, H.F. en Markgraf, V. (Eds.) (1992) **El Niño, Historical and Paleoclimatic Aspects of the Southern Oscillation.** Cambridge University Press, Cambridge, 476 p.

Diaz, H.F. en Pulwarty, R.S. (1994) An analysis of the time scales of variability in centuries long ENSO-sensitive records in the last 1000 years. **Climatic Change**, 26, p. 317-342.

Druffel, E.R.M. en Griffin, S.

(1993) Large Variations of Surface Ocean Radiocarbon: Evidence of Circulation Changes in the Southwestern Pacific. **Journal of Geophysical Research**, Vol. 98, No. C11, p. 20,249-20,259.

Dunbar, R.B., Wellington, G.M., Colgan, M.W. en Glynn, P.W. (1994) Eastern Pacific sea surface temperature since 1600 A.D.: The $d^{18}O$ record of climate variability in Galápagos corals. **Paleoceanography**, 9, p. 291-315.

Eltahir, E.A.B. (1996) El Niño and the natural variability in the flow of the Nile River. **Water Resources Research**, Vol. 32, No. 1, p. 131-137.

Enfield, D.B. (1989) El Niño, Past and Present. **Reviews of Geophysics**, 27, p. 159-187.

Enfield, D.B. en Cid, Luis S. (1991) Low-Frequency Changes in El Niño-Southern Oscillation. **Journal of Climate**, Vol. 4, No. 12, p. 1137-1146.

Evans, J.L. en Allan, R.J. (1992) El Niño/Southern Oscillation Modification to the Structure of the Monsoon and Tropical Cyclone Activity in the Australasian Region. **International Journal of Climatology**, Vol. 12, p. 611-623.

Fraedrich, K. en Müller, K. (1992) Climate Anomalies in Europe Associated with ENSO Extremes. **International Journal of Climatology**, Vol. 12, p. 25-31.

14
15

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

58 NET WERK

806-807

Glantz, M.H. (1984) Floods, Fires, and Famine: Is El Niño to Blame? **Oceanus**, 27(2), p. 14-19.

Glantz, M.H. (1996) **Currents of change. El Niño's impact on climate and society.** Cambridge University Press, 194 p.

Glantz, M.H., Katz, R.W. en Nicholls, N. (Eds.) (1991) **Teleconnections linking worldwide climate anomalies - scientific basis and societal impact.** Cambridge University Press, Cambridge, 535 p.

Grove, R. (1997) **The East India Company, the Australians and the El Niño; colonial scientists and the emerge of an awareness of global teleconnections.** Discussion paper 231, Department Economic History, Australian National University, Canberra.

Hamilton, K. en Garcia, R.R. (1986) El Niño/Southern Oscillation Events and Their Associated Midlatitude Teleconnections 1531-1841. **Bulletin American Meteorological Society**, Vol. 67, No. 11, p. 1354-1361.

Hocquenghem, A.-M. en Ortlieb, L. (1992) Eventos El Niño y lluvias anormales en la costa del Peru: siglos XVI-XIX. **Bull. Inst. fr. études Andines**, 22, 1, p. 197-278.

Janowiak, J .E. (1988) An Investigation of Interannual Rainfall Variability in Africa. **Journal of Climate**, Vol. 1, No. 3, p. 240-

255.

Jones, Ph. (1996) A la recherche du temps perdu. **Nature**, 381, p. 375376.

Kahya, E. en Dracup, J.A. (1993) U.S. Streamflow Patterns in Relation to the El Niño/Southern Oscillation. **Water Resources Research**, Vol. 29, No. 8, p. 24912501.

Kane, R.P. (1990) Periodicities and ENSO relationship of Rainfall in different Regions of India. **Revista Brasileira de Meteorologia**, Vol. 5(2), p. 417-430.

Kiladis, G.N. en Diaz, H.F. (1986) An Analysis of the 1877-78 ENSO Episode and Comparison with 1982-83. **Monthly Weather Review**, Vol. 114, p. 1035-1047.

Lindesay, J .A. (1988) South African Rainfall, the Southern Oscillation and a Southern Hemisphere semiannual Cycle. **Journal of Climatology**, Vol. 8, p. 17-30.

Lindesay, J.A. and Vogel, C.H. (1990) Historical Evidence for Southern Oscillation - Southern African Rainfall Relationships. **International Journal of Climatology**, Vol. 10, p. 679-689.

Liu, Y. en Ding, Y. (1992) Influence of El Niño on Weather and Climate in China. **Acta Meteorologica Sinica**, Vol. 6, No. 1, p. 117-131.

Macharé, J. en Ortlieb, L. (1993) Registros del fenómeno El Niño en el Peru. **Bull. Inst. fr. études**

15
16

Andines, 22, 1, p. 35-52.

Meggens, B. (1994) Archeological Evidence for the impact of mega Niño events on Amazonia during the past two millenia. **Climatic Change**, 28, p. 321-338.

Nicholls, N. (1988) More on Early ENSOs: Evidence from Australian Documentary Sources. **Bulletin of the American Meteorological Society**, Vol. 69) No. 1, p. 4-6.

Nicholls, N. (1988) El Niño Southern Oscillation Impact Prediction. **Bulletin of the American Meteorological Society**, Vol. 69, No. 2) p. 173-176.

Nicholls, N. (1989) How old is ENSO. An Editorial Essay. **Climatic Change**, 14, p. 111-115.

Nicholls, N. (1991) The El Niño / Southern Oscillation and Australian vegetation. **Vegetatio**, 91, p. 23-36.

Nicholls, N. (1995) All-India Summer Monsoon Rainfall and Sea Surface Temperatures around Northern Australia and Indonesia. **Journal of Climate**, Vol. 8, p. 1463-1467.

Ogallal, L.J., Janowiak, J.E. en Halpert, M.S. (1988) Teleconnection between Seasonal Rainfall over East Africa and Global Sea Surface Temperature Anomalies. **Journal of the Meteorological Society of Japan**, Vol. 66, No. 6, p. 807-821.

Ortlieb, L. en Macharé, J. (Eds.)

(1992) **Paleo-ENSO Records international symposium. Extended abstracts. Volume prepared for the International Symposium on Former ENSO phenomena in western South America: Records of El Niño events** - organized by ORSTOM & Instituto Geofísico del Peru. Lima 4-7 March 1992. ORSTOMCONCYTEC, Lima, 333 p.

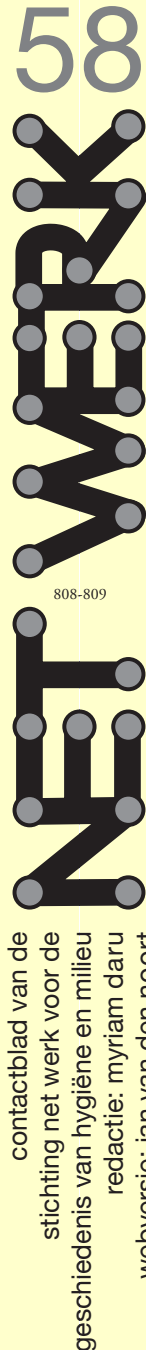
Ortlieb, L. en Macharé, J. (1993) Former El Niño events: records from western South America. **Global and Planetary Change**, 7, p. 181-202.

Philander, S.G. (1990) El Niño, La Niña, and the Southern Oscillation. **International Geophysics Series**, Vol. 46, Academic Press, 293 p.

Quinn, W.H., Zopf, D.O., Short, K.S. en Kuo Yang, R.T.W. (1978) Historical trends and statistics of the Southern Oscillation, El Niño) and Indonesian droughts. **Fishery Bulletin**, Vol. 76, No. 3, p. 663-678.

Quinn, W.H. en Neal, V.T. (1983) Long-term variations in the Southern Oscillation, El Niño and Chilean subtropical rainfall. **Fishery Bulletin**, Vol. 81) No. 2, p. 363-374.

Quinn, W.H.) Neal, V.T. en Santiago E. Antunez de Mayolo (1987) El Niño Occurrences Over the Past Four and a Half Centuries. **Journal of Geophysical Research**,

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

Vol. 92) No. C13, p. 14,449-14,461.

Rasmusson, E.M. en Carpenter, T.H. (1982) Variations in Tropical Sea Surface Temperature and Surface Wind Fields Associated with the Southern Oscillation / El Niño. **Monthly Weather Review**, Vol. 110, p. 354-384.

Rasmusson, E.M. (1985) El Niño and Variations in Climate. **American Scientist**, Vol. 73, p. 168-177.

Rasmusson, E.M., Wang, X. en Ropelewski, C.F. (1990) The biennial component of ENSO variability. **Journal of Marine Systems**, 1, p. 71-96.

Rebert, J.P. en Donguy, J.R. (1988) The Southern Oscillation Index Since 1882. **Intergovernmental Oceanographic Commission technical series. Time series of ocean measurements**, Volume 4, Unesco, p. 49-53.

Ropelewski, C.F. en Halpert, M.S. (1987) Global and Regional Scale Precipitation Patterns Associated with the El Niño/Southern Oscillation. **Monthly Weather Review**, Vol 115, No. 8, p. 1606-1626.

Ropelewski, C.F. en Jones, P.D. (1987) An extension of the Tahiti Darwin Southern Oscillation Index. **Monthly Weather Review**, Vol. 115, p. 2161-2165.

Ropelewski, C.F. en Halpert, M.S. (1989) Precipitation Patterns Associated with the High Index

Phase of the Southern Oscillation. **Journal of Climate**, Vol. 2, p. 268-283.

Schove, D.J. en Berlage, H.P. (1965) Pressure Anomalies in the Indian Ocean Area, 1796-1960. **Pure Appl Geophysics**, 61, p. 219-231.

Seleshi Yilma, Demarée, G.R. en Vannitsem, S. (1992) Statistical Analysis of Long-Term Monthly and Annual Ethiopian Precipitation Series. In: Ye Duzheng et al. (Eds.) **Proceedings of the International Workshop on Climate Variabilities (JWCV), Beijing, China, July 13-17, 1992**. China Meteorological Press, 1993, p. 80-92.

Seleshi Yilma en Demarée, G.R. (1995) Rainfall variability in the Ethiopian and Eritrean Highlands and its links with the Southern Oscillation Index. **Journal of Biogeography**, 22, p. 945-952.

Sotelo, Rómulo Jordán (1986) The ecological and economic impacts of the El Niño Phenomenon in the South-East Pacific. In: **El Niño Phenomenon and Fluctuations of Climate**, WMO-No. 649. World Meteorological Organization, Geneva, p. 18-34.

Stahle, O.W. en Cleveland, M.K. (1992) Reconstruction and Analysis of Spring Rainfall over the Southeastern U.S. for the Past 1000 Years. **Bulletin of the American Meteorological Society**, Vol.

- 73, No. 12, p. 1947-1961.
- Stahle, O.W. en Cleaveland, M.K. (1993) Southern Oscillation Extremes Reconstructed from Tree Rings of the Sierra Madre Occidental and Southern Great Plains. **Journal of Climate**, Vol. 6, No. 1, p. 129-140.
- Trenberth, K.E. (1984) Signal versus Noise in the Southern Oscillation. **Monthly Weather Review**, Vol. 112, No. 2, p. 326-332.
- Trenberth, K.E. (1984) On the Evolution of the Southern Oscillation. **Monthly Weather Review**, Vol. 115, No. 12, p. 30783096.
- Trenberth, K.E. (1996) El Niño Definition. **Clivar Exchanges**, Volume 1, No. 3, p. 6-8.
- 18 Troup, A.J. (1965). The 'southern
19 oscillation'. **Quarterly Journal of the Royal Meteorological Society**, 91, p. 490-506.
- Tziperman, E., Stone, L., Cane, M.A. and Jarosh, H. (1994) El Niño Chaos: Overlapping of Resonances Between the Seasonal Cycle and the Pacific Ocean Atmosphere Oscillator. **Science**, Vol. 264, p. 72-74.
- Vallis, G.K. (1986) El Niño: A Chaotic Dynamical System? **Science**, Vol. 232, p. 243-245.
- Walker, G.T. en Bliss, E.W. (1932) **World Weather V**. Memoirs of the Royal Meteorological Society, 4, No. 36, p. 53-84.
- Wang, S. (1992) Reconstruction of El Niño Event Chronology for the last 600 Year Period. **Acta Meteorologica Sinica**, Vol. 6, No. 1, p.47-57.
- Wang, X.L. en Ropelewski, C.F. (1995) An Assessment of ENSO Scale Secular Variability. **Journal of Climate**, Vol. 8, No. 6, p. 15841599.
- Whetton, P., Adamson, D. en Williams, M. (1990) Rainfall and river flow variability in Africa, Australia and East Asia linked to El Niño - Southern Oscillation events. **Geological Society of Australia Symposium Proceedings**, 1, p. 71-82.
- Whetton, P. en Rutherford, I. (1994) Historical ENSO Teleconnections in the Eastern Hemisphere. **Climatic Change**, 28, p. 221-253.
- Whetton, P., Allan, R. en Rutherford, I. (1996) Historical ENSO Teleconnections in the Eastern Hemisphere: Comparison with latest El Niño series of Quinn. **Climatic Change**, 32, p. 103-109.
- Woolhiser, O.A. en Keefer, T.O. (1993) Southern Oscillation Effects on Daily Precipitation in the Southwestern United States. **Water Resources Research** 29, No. 4, p. 1287-1295.
- Wright, P.B. (1984) Relationships between Indices of the Southern Oscillation. **Monthly Weather Review**, Vol. 112, p. 1913-1919.
- Wright, P.B. (1989) Homogenized

58 NET WERK

contactblad van de
stichting net werk voor de
geschiedenis van hygiëne en milieu
redactie: myriam daru
webversie: jan van den noort

- long-period Southern Oscillation Indices. **International Journal of Climatology**, Vol. 9, p. 33-54.
- Zhang, X., Song, J. en Zhao, Z. (1989) The Southern Oscillation Reconstruction and Drought/Flood in China. **Acta Mæorologica Sinica**, Vol. 3, No. 3, p. 290-301.